ספרות עזר · דקדוק

ספר זכרון

רבנו יוסף קמחי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ספר זכרון

רבנו יוסף קמחי

מקור הטקסט: ויקיטקסט · רישיון: CC BY-SA 3.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ספר-זכרון/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

[פתיחה] 4
שער א 4
שער ב 7
א 7
ל 8
ב 10
ש 10
שער ג 11
ת 11
כ 12
נ 12
ה 14
י 16
ו 16
מ 17
שער ד 18
שער ה 20
שער ו 22
שער ז 24
שער ח 26
שער ט 33
שער י 35
[מבוא לבנייני הפועל] 35
ועתה אבאר סדר הבנין הקל 37
בנין פיעל 39
בנין הפעיל 40
בנין נפעל 41
בנין התפעל 42
בנין פועל 43
בנין הופעל 44
בנין מרובע 44
שער יא 45
חלק ראשון 45
חלק שני 46
חלק שלישי 52
חלק רביעי 54
חלק חמישי 55
חלק ששי 59
חלק שביעי 67
חלק שמיני 69
נספח א 73
נספח ב 73

[פתיחה]

לרבי יוסף קמחי

מֵאֵל רִאשׁוֹן / מֵאִיר אִישׁוֹן / דֵּעָה, וּלְשׁוֹן / אִלֵּם תָּרוֹן
מְפִיו תּוֹרָה / שֵׂכֶל מוֹרָה / גַּם בָּהּ אוֹרָה / אֶל עִוְרוֹן
אוֹרָהּ מַחְלִים / רוּחַ חוֹלִים / לֵב מַשְׂכִּילִים / שָׁם לָהּ אָרוֹן
הֵא לְךָ קִנְיָן / מוֹרֶה עִנְיָן / וּבְכָל בִּנְיָן / יֵשׁ לְךָ פִּתְרוֹן
עַיִן שָׁתוּם / עַל כָּל סָתוּם / לוֹ בַּסָּתוּם / דֶּרֶךְ בִּתְרוֹן
זֶה דּוֹר דּוֹר שָׁוְא / בֵּין דּוֹר דּוֹרְשָׁיו / תַּכִּיר וּתְשַׁו / חֻבְלָךְ כִּשְׁרוֹן
וֶהְיֵה שׂוֹכֵל / כִּי לַשֵּׂכֶל / עַל הַסֶּכֶל / יֵשׁ רֹב יִתְרוֹן
אִמְרֵי שֶׁפֶר / מֵאֵין מֵפֵר / קַח מִסֵּפֶר / הַזִּכָּרוֹן
מִבְטָא לְשׁוֹן קֹדֶשׁ אֲשֶׁר נִכְחִי / וּלְעִלְגֵי לָשׁוֹן אֲחַו רוּחִי
סִפְרִי יְהִי זִכְרִי בְּמִדְבָּרִי / בּוֹ יְהֶיֶה מִכְרִי וּמִקָּחִי
יְהֶיֶה כְּכֶתֶם פָּז עָלֵי רֹאשִׁי / וּלְאוֹת כְּטוֹטָפֹת עָלֵי מִצְחִי
בֵּינוּ חֲרֵדִים אֶל שְׂפַת יֶתֶר / נֹעַם דְּבַשׁ צוּפִי וְטוּב לִקְחִי
הִצְטַיְּרוּ הִצְטַיְּדוּ מֶנְהוּ / אַל תִּפְרְעוּ מִמַּהֲלַךְ אָרְחִי
לַשּׁוֹאֲלִים אֶתְכֶם לְמִי אֵלֶּה / אִמְרוּ יְלִדִים הֵם לְבֶן קִמְחִי

שער א

"**אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְיָ אִישׁ (אל) [אֶת] רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְיָ וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב (ב)סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ**" (מלאכי ג טז). מי בכם מכל עמו, ויהי אלהיו עמו, ויעל במעלות החכמה, ויבוא במבואות המזמה, לברר וללבן שפת יתר ולגלות צפוניה, ותעלומות ענייניה, בדברה דבורה אל אופניה, ולדעת אודותיה, ולהתבונן סודותיה, לבוא עד תכונתה, ולהניחה על מכונתה. הלא לנו לדעת את המשפט בראותנו בעלי לשון אחרת מקפידים על לשונם, ומישרים אורח הגיונם, שלא יטעו במדבריהם, ולא ישגו במשליהם, ומתפארים בחכמה הזאת יותר מכל שאר החכמות, ותקנו בה כמה ספרים, בכמה שערים, וחכמי הגוים קראו שמה 'גראמטיקה', וחכמי הישמעלים קראו אותה 'אלנחו', וזה פרושם צחות הלשון. ועל אחת כמה וכמה יש עלינו, לדקדק בלשוננו, ולצחצח הגיוני תורתנו, שהם דברי אלהים חיים, ושלא נטעה בתפלותינו, ולא נשגה בזמירותינו, לבלתי שום אור לחשך ומתוק למר, ומלעיל מלרע ומלרע מלעיל, ולהכיר

בדבר פה, הֶחזק הוא הֶרפה, ושלא נחליף העתים והיָמים, לנהרות ויַמִּים, והשפחה והאָמָה לזרוע ואַמָּה, ורבים כאלו אשר לא יספרו מרוב.

וידוע תדעו כי לשון הקדש נקראת עִבְרִית על שם עֵבֶר וכן אברם העברי. כי כאשר בלל יי שפת כל הארץ ונפרדו שבעים איש איש ללשונו היה עבר אחד מהם, ונשארה לו לשונו כאשר בתחלה. ותדע כי היא נכתבת ונקראת בעשרים ושתים אותיות זולתי חמש הכפולות. ויש מן הראשונים שפירשו לצורתם פירוש, ואמרו כי מה שהוא באורך שב לעומק להעמיד התיבה, כי לא תמצאנה באמצע תיבה. ומחלקות האותיות בחמש מוצאות, כאשר נודעו עקבותיהם בספר יצירה (פרק ב משנה ו); המוצא הראשון קָרֵא בָּגְרוֹן (ע"פ ישעיהו נח א), והוא מארבע אותיות וסימן שלו א"ח ה"ע; והשני הלא הוא כנֹפֶת מָתוֹק עַל חִכֶּךָ (ע"פ משלי כד יג), והוא מארבע אותיות וסימן שלו גיכ"ק; והשלישי הוא לְשׁוֹן לְמוּדִים (ע"פ ישעיהו נ ד), וסימן שלו דטלנ"ת; והרביעי לְבֶן שִׁנַּיִם (ע"פ בראשית מט יב), וסימן שלו זצשר"ס; והחמישי מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ (ע"פ דברים כג כד), וסימן שלו בומ"ף. ואלה ארבע אותיות נקראו אותיות השריקה, כי כאשר תבא וי"ו עליהם בין נעות בין נחות לעולם בשורק, כמו "**וּבְנֵיהֶם**" (בראשית לב טז), "**וּבָנֶיךָ**" (בראשית ו יח), "**וּבְרִיתוֹ**" (תהלים כה יד), "**וּפְרִי הָאָרֶץ**" (ישעיהו ד ב), "**וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר**" (דברים טז ז), "**וּפָנֶיךָ**" (ש"ב יז יא), "**וּמִלֹּא חָפְנָיו**" (ויקרא טז יב), "**וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ**" (שמות י ו). ולא נמצא וי"ו במקרא שתבא שבאית על וי"ו אחרת, ונמצא בדברי רבותינו שאמרו "הֶן **וְוִלְדוֹתֵיהֶן**" (בכורות יז א). ושאר האותיות, כאשר תבא וי"ו עליהן בשבא, אם תהיינה נעות לא תשתנה הוי"ו מן השבא, כמו "**וְשָׁמַרְתָּ**" (שמות יג י), "**וְזָכַרְתָּ**" (דברים ה טו), וכאשר תהיינה נחות תהיה הו"ו בנקודה אחת, כמו "**וּשְׁמַרְתֶּם**" (שמות יב יז), "**וְזָכַרְתֶּם**" (במדבר טו לט). ועל אותיות אחה"ע תהיה הוי"ו פתוחה כאשר תהיה האות נקודה בשבא ופתח, כמו "**וַעֲבַדְתֶּם**" (שמות כג כה), "**וַאֲמַרְתֶּם**" (בראשית לב כא), "**וַאֲרֻחָתוֹ**" (מ"ב כה ל), "**וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי**" (דה"א כו לב), "**וַהֲלַכְתֶּם**" (בראשית יט ב); וכשתהיינה נעות לא תשתנה מן השבא, כמו "**וְעָבַדְתָּ**" (שמות יג ה), "**וְהָלַכְתָּ**" (שמות יז ה). ועוד יש שתי אותיות שאף מוצאם מן האף, והם מ"ן, ותוכל לנסותם בסגירת החוטם באמרך 'אנאם נם'. ואמרו על הרי"ש כי היא אות כפל בהדגשות הלשון עם החיך.

ודע כי שנים ועשרים אותיות הללו, מחציתם שורש ומחציתם שמוש. ומסרו להם הראשונים סימן, המשרתות חברם מנחם שמלאכת"ו בינ"ה, ור' יונה אמר שלומ"י א"ך תבנ"ה, ור' יצחק לוי נתן סימן נבוא"ת המשכי"ל, והר"ר אברהם אבן עזרא: כשתי"ל א"ב המו"ן, ור' אברהם בן קמביל: הוכ"ן שבי"ל אמ"ת, והגדול ר' שלמה אבן גבירול:

אנ"י שלמ"ה כות"ב, ואני אמרתי סימנם: אתכנ"ה משל"י ב"ו. ובאותיות השרש לא יכלו לחבר בהם סימנים נכונים במליצה, הראשון נתן סימן ג"ט ספ"ר גז"ע צד"ק, ור' שלמה אמר ק"ט צ"ח גז"ע ספר"ד. ואני חברתים: צ"ד ע"ט ק"ח גז"ר ס"ף.

ודע כי אל"ף בי"ת מחולק לאותיות השורש ואותיות השמוש: א"ב שמוש, ג"ד שורש, ה"ו שמוש, ז"ח שורש, ט' שורש, יו"ד שמוש, כ"ל מ"ן שמוש, סעפ"ץ שורש, ק"ר שורש, ש"ת שמוש. הנה החל באותיות השמוש ובהם כלה, לפי שהם כמו עמודים לתיבות וצורך גדול לדבור, כי אי אתה יכול לחבר תיבות מאותיות השמוש לבדנה בעבור אשר ישרתו בם בקודש, ופעמים יעשו שורש. ואותיות השרש לא ישרתו לעולם, כי אם שתים מהם שנכנסו בשמוש התפעל בלבד, והם ד"ט. ודע כי תי"ו התפעל לעולם מוקדמת לפ' הפעל, כמו "**וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי**" (יחזקאל לח כג), "**וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ**" (דברים כט יח); וכאשר תהיה הפ"א מאותיות ז"ס ש"ץ לעולם תקדם הפ"א לתי"ו, כמו "**וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי**" (מיכה ו טז), "**וְהַמִּשְׁתַּכֵּר מְשׁוֹתֵכֵר**" (חגי א ו), "**וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב**" (קהלת יב ה), "**אֶשְׁתַּעֲשָׁע**" (תהלים קיט טז); וכאשר תהיה הפ"א צד"י תתחלף התי"ו לט', כמו "**מַה נִּצְטַדָּק**" (בראשית מד טז), "**וַיִּצְטַיְּדוּ**" (יהושע ט ד), "**הִצְטַיְּדָנוּ אֹתוֹ**" (יהושע ט יב). ורבותינו ז"ל מרגילים בלשונם כן: "**נִשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחוֹת**" (משנה תענית ד ו), "**מִצְטַעֵר פְּטוּר מִן הַסֻּכָּה**" (סוכה כה ב), "**מִצְטַמֵּק וְיָפֶה לוֹ**" (שבת לז ב), "**מִצְטָרֵף לְחֻשְׁבּוֹן גָּדוֹל**" (בבא בתרא ט ב). וכשתהיה הפ"א ז"ן תתחלף התי"ו בדל"ת, ולא נמצא מפורש במקרא כי אם בלשון ארמית: "**הִזְדְּמִנְתִּוּן לְמַאמַר קָדָמַי**" (דניאל ב ט), ונמצא במקרא בהבלעת דגש: "**רַחֲצוּ הִזַּכּוּ**" (ישעיהו א טז), דגשות הזי"ן לחסרון תי"ו התפעל, ואם היה נכתב שלם היה הִזְדַּכּוּ, לפי שאין יכולת בלשון לחבר זי"ן עם תי"ו לאמר הִזְתַּכּוּ, כי היה מחליף הז' לסמ"ך והיה אומר הִסְתַּכּוּ, וזה ניכר לכל מבין. ואם תאמר יהיה מקדים התי"ו לזי"ן ויאמר הִתְזַכּוּ ולא יחליפנו, בינה שמעה זאת כי דרך הלשון להקדים ארבעה אותיות הללו קודם הת', וכבר הבאתי ראיה לשלש מן המקרא ולזי"ן מן התרגום, ועוד מדברי רבותינו ז"ל שאמרו "**נִזְדַּמֵּן**" (תענית כ ב), "**נִזְדַּקֵּן הַדִּין**" (סנהדרין מב א), "**נִזְדַּעֲזָעָה**" (סוטה מט ב). ודגשות כ"ף "**הִזַּכּוּ**" להורות על בנין התפעל, כי כל התפעל דגוש העי"ן להפריד בינו ובין בנין נפעל שהיה רפוי העי"ן, כאשר אפרש לך בעיניני הפעלים בעזרת המלמד לאדם דעת. ואם תאמר יהיה "**הִזַּכּוּ**" מבנין נפעל ויהיה דגשות הכ"ף לחסרון כ"ף אחרת שהיא אות הכפל, ויהיה שרשו זָכַךְ ומן "**וְשָׁמַיִם לֹא זַכּוּ בְעֵינָיו**" (איוב טו טו), "**וַהֲזִכוֹתִי בְּבֹר כַּפָּי**" (איוב ט ל), "**אִם זַךְ וְיָשָׁר**" (איוב ח ו), שהם מבעלי הכפל; בין תבין כי אז היה טעמו לעיל כשקל "**הִבָּרוּ נִשְׁאֵי כְּלֵי יְיָ**" (ישעיהו

נב יא) ששרשו בָּרַר. ואם תאמר הנה תי"ו התפעל קודמת לשי"ן, כמו "**וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת**" (ירמיהו מט ג), זה ראוי לכל מבין וגלוי לכל משכיל, כי להתחברות שני טי"תין הרחיקו התי"ו מהם בעבור שהם ממוצא אחד, שלא יתבלבל הדבר ולא תשתבש קריאת המלה, כי היה לו לומר וְהִשְׁתּוֹטַטְנָה, והיה כבד על הלשון, לפי שהמלה מורכבת משני בנינים, מבנין התפעל ומבנין מרובע, וכל בנין מרובע חלוּם הפ"ה לעולם. כבר ביארתי על מה נכנסו בשמוש ד"ט, כי על ידי הדחק היה, לפי שהט' והד' ממוצא התי"ו ולהם משפט הגאולה.

ועוד יש סדר אחר באותיות אל"ף בי"ת, שלא תתחברנה ביחד שתי אותיות ממוצא אחד; א' ממוצא הגרון, ב' ממוצא השפתים, ג' ממוצא החיך, ד' ממוצא הלשון, ה' מהגרון, ו' ממוצא השפתים, ז' ממוצא השינים, ח' ממוצא הגרון, וכן כולם, הרחיקום בזוגות שלא תתחברנה ממוצא אחד, לצחות הלשון. ולא נמצא ח"ע ביחד כי אם בשם אחד לעבד מצרי "**יַרְחָע**" בדברי הימים (דה"א ב לד), כי אם היה עברי לא היה שמו כן.

שער ב

שער בפרוש האותיות המשרתות אתכנ"ה משל"י ב"ו. ד' מהם שמושם בראש התיבות אבל לא בסוף, וסימנהון אלב"ש.

א

אל"ף ליחיד המדבר לנפשו, אחד לזכר ואחד לנקבה, כגון "**אֶעֱשֶׂה**", "**אֶשְׁמֹר**". ויש אל"ף נוספת בראש השמות וכן בסוף, כאל"ף "**אֶזְרוֹעַ**", "**אֶקְדַּח**", "**אֶשְׁכָּר**", "**אֶתְמוֹל**". וסימן האותיות הנוספות בראש השמות: אמתינ"ה. והא' שהיא בסוף השמות, כמו "**אֶשֶׁר שָׁפְכוּ דָם נָקִיא**" בתרי עשר (יואל ד יט), "**שׁוֹר וּמְרִיא וְצֹאן**" דמלכים (מ"א א יט), כי יכולים להיות בלא אל"ף, כמו "**גְּדִי**", "**צְבִי**". ויש אל"ף נוספת בסוף הפעולות עם ו' הקבוץ, כמו "**הֶהָלְכוּא אִתּוֹ**" דיהושע (י כד), "**וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ**" (ישעיהו כח יב), והם על מנהג לשון ערבי שכותבים עם ו' הקבוץ לעולם א' בכל דבריהם: אכלוא, פעלוא. ויש אל"ף שורש, כמו אָמַר, אָכַל, אָהַב, ובעתיד נעלמת מן הקריאה אך נשמעת בקול, כמו "**תֹּאמַר**", "**יֹאמַר**", "**נֹאמַר**". ויש כשהיא נעלמת מן הקריאה ומן הכתיבה אך נשמעת בקול, כמו "**אֹמַר אֶל אֱלוֹהַּ**" (איוב י ב) – האל"ף הנכתבת היא למדבר והחולם מקום אל"ף השורש, "**וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי**" (איוב לא יז), "**וְלַעֲמָשָׂא תֹּמְרוּ**" (ש"ב יט יד), "**וָאֹהַב אֶת יַעֲקֹב**" (מלאכי א ב) – החולם מקום פ"א הפעל, "**אַל תֹּבֵא**" (משלי א י) – החולם במקום פ"א הפעל, והאל"ף אשר בסוף במקום ה"א. "**אוֹבִידָה**" (ירמיהו מו ח) – נהפכה

אל"ף לו"ו, ודינו "**וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה**" (איוב לג לג). "**וַיֶּרֶב בַּנָּחַל**" (ש"א טו ה) דינו וַיֶּאֱרַב, והוטלה תנועת האל"ף תחת היו"ד. וכן "**הָבְרוּ הַחִצִּים**" (ירמיהו נא יא) חסר אל"ף, ודינו הַאֲבִירוּ מלשון אֵבֶר. "**אֲנִי אֹהֲבַי אֹהֵב**" (משלי ח יז) דינו אֶאֱהַב בשני אל"פין, וכן אֶאֱמֹר, אֶאֱסֹף, אַאֲמִין, אַאֲזִין. וכמוהו "**וָאֵחַר עַד עָתָּה**" (בראשית לב ה) דינו וַאַאֲחֵר, והצרי שבאל"ף מביא נח נעלם הכרת האל"ף הנעלמת פ"א הפעל נשמעת בקול ואינה נכתבת, ואינו כמו "**וְלֹא אַחַר הַנַּעַר**" (בראשית לד יט) שהוא לשון עבר והאל"ף פ"א הפעל והוא מבנין חזק, והאל"ף שהיא בשתי נקודות בעבור החי"ת שאינה מקבלת דגש, כי היה דינו כמו "**אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ**" (איכה ב ט). וכאשר תהיה אל"ף עי"ן הפעל, כאל"ף "**וְקָאם שָׁאוֹן בְּעַמֶּךָ**" (הושע י יד) שהיא בעבור יו"ד השרש שהיא במלת יָקִים ובעבור וי"ו יָקוּם, וכמו אל"ף "**וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ**" (זכריה יד י) שהיא בשבא ופתח והיא בעבור יו"ד השרש שהיא במלת יָרִים ובגלל וי"ו יָרוּם, היא תחסר מן המכתב, כמו "**רָם וְנִשָּׂא**" (ישעיהו ו א), "**קָמְתִּי**" (מיכה ז ח), כי זאת האל"ף תחסר מן המכתב ותראה בקריאתה במשמעת קול כאלו היא נכתבת. אך כאשר תהיה האל"ף עי"ן הפעל, כמו שְׁאָה, שְׁאַג, שְׁאַל, אינה נופלת מן המכתב, כי אז היה משנה הענין. ובא מלשון שְׁאֵלָה חסר אל"ף: "**יִתֵּן אֶת שַׁלְתֵּךְ**" בשמואל (ש"א א יז), "**כָּל שֵׁרִית יִשְׂרָאֵל**" (דה"א יב לט), והנח שבשי"ן מביא אל"ף. ויש מפרשין מלשון שִׁלְיָה, כמו "**וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵאת**" (דברים כח נז). ויש מלה מזו הלשון שנשתנו תנועותיה: "**מִי יִתֵּן תָּבוֹא שְׁאֵלָתִי**" (איוב ו ח). וכאשר תהיה למ"ד הפעל אל"ף, כמו קָרָא, מָצָא, נָשָׂא, לא תחסר מן הכתיבה ומן הקריאה כאשר תהיה על התיבה אות אחרת, כמו "**קָרְאוּ**", "**מָצְאוּ**", "**נָשְׂאוּ**", "**קָרְאָה**", "**מָצְאָה**", "**נָשְׂאָה**". ועברו זרים בתוכם והמה שנים: "**קֹרְאִים אֶל יָיְ וְהוּא יַעֲנֵם**" (תהלים צט ו), "**חֹטְאִים לַיְיָ לֶאֱכֹל עַל הַדָּם**" (ש"א יד לג), האל"פים נכתבות ואינם נקראות, כי החירק בעי"ן, והם נקראים כמו "**עוֹנִים**", "**בּוֹנִים**", והיה דינם להקרא בשקל "**שׁוֹמְרִים**", כי בעלי האל"ף דרכם כדרך השלמים והפרש יש בינם ובין בעלי הה"א, כאשר אפרש בבניני הפעלים.

ל

למ"ד משרתת בראש התיבות במקורות ובשמות, במקור: "**לִשְׁמֹר**", "**לִבְנוֹת**", "**לִקְנוֹת**", הלמ"ד בחירק כאשר לא תבא על א"ח ה"ע; כי דרכה להפתח בבואה עליהם, כמו "**לַעֲשׂוֹת**", "**לַעֲמֹד**", "**לַחֲמֹל**", "**לַהֲרֹג**", ועל האל"ף בסגול, כמו "**לֶאֱסֹף**" "**לֶאֱהֹב**", וזה בבנין קל. אך בבנין חזק לעולם בשבא על כל האותיות, כמו "**לְדַבֵּר**", "**לְחַבֵּר**", "**לְאַבֵּד**", "**לְהַלֵּךְ**", ובבנין הִפְעִיל כמו כן בשבא: "**לְהַגְדִּיל**", "**לְהַשְׁלִיךְ**". ואם תחסר הה"א אז

תפתח הלמ"ד, כמו "**לַשְׁמֹד מָעֲזָנֶיהָ**" (ישעיהו כג יא), "**וְלַשְׁבִּית עֲנִיֵּי אָרֶץ**" (עמוס ח ד). ותכנס על השמות, כמו "**לַבַּיִת**", "**לַשָּׂדֶה**", "**לַמֶּלֶךְ**", כאשר יהיה ידוע הלמ"ד פתוחה, כי דינם היה לְהַבַּיִת, לְהַשָּׂדֶה, לְהַמֶּלֶךְ, וכאשר חסרה הה"א נפתחה הלמ"ד ונדגשה אות שלאחריה כאילו היתה בה"א. ואם אינו ידוע הלמ"ד בשבא, כמו "**לְמֶלֶךְ**", "**לְאִישׁ**", "**לְשָׂדֶה**". ובידוע כאשר תהיה על א"ח ה"ע תהיה בסגול או קמוצה, כמו "**לָאִישׁ**", "**לָעֶבֶד**", "**לֶחָכָם**", ["**לָעָשִׁיר**",] הלמ"דין בנקוד הה"אין שחסרו, כי היה דינם לְהָאִישׁ, לְהָעֶבֶד, לְהֶחָכָם, לְהָעָשִׁיר. ויש למ"ד משמשת כמו 'בעבור': "**לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ**" (אסתר ז ד), "**לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְיָ לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי**" (תהלים קי א), פירושו: בעבור דוד שר המשורר מזמור זה, וענין המזמור יורה עליו. ויש לשון שבועה: "**לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה**" (ישעיהו ח כ), "**וַיִּשְׁלַח אַבְנֵר מַלְאָכִים אֶל דָּוִד תַּחְתָּו לֵאמֹר לְמִי אָרֶץ**" (ש"ב ג יב). ויש למ"ד נחלפת בנו"ן: "**אַל פְּשַׁטְתֶּם הַיּוֹם**" (ש"א כז י), כמו אַן פשטתם. וכן יש נו"ן מקום למ"ד: "**נֶגֶד נִשְׁכָּתוֹ**" (נחמיה ג ל) כמו לִשְׁכָּתוֹ, "**חֳרֵב נְטוּשָׁה**" (ישעיהו כא טו) כמו לְטוּשָׁה, "**אֲבֶל הַגְּדוֹלָה**" כמו אֶבֶן גדולה בספר שמואל (ש"א ו יח). ויש למ"ד שרש ותחסר ותתבלע בדגש במלת "**יִקַּח**", "**תִּקַּח**", שרשם לָקַח. ואין ל' מובלעת בדגש כי אם בשרש לָקַח שלא בחברתה, או בחברתה במלות אחרות, כמו "**גִּלּוּ אַלַי**" (ש"א יד לג), "**שֹׁל תָּשֹׁלּוּ**" (רות ב טז), "**סֹלּוּ לָרֹכֵב**" (תהלים סח ה). ויש אומרים כי יש מלה אחרת שתתבלע בה למ"ד שלא בחברתה: "**וְשִׁנֵּי כְפִירִים נָתָעוּ**" (איוב ד י), שהיה דינו נִלְתָּעוּ, כמו "**מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים**" (תהלים נח ז), ופירושו נעקרו המלתעות. ויתכן פירושו מלשון "**תָּעָה לְבָבִי**" (ישעיהו כא ד) ומן "**תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד**" (תהלים קיט קעו), והיה דינו נִתְעוּ בשקל "**נִבְנוּ**", "**נִקְנוּ**", מן "**יִתְעוּ לִבְלִי אֹכֶל**" דאיוב (לח מא), ודגשות התי"ו לענין סוף פסוק. ופתרונו היה טוב, לולי כי הוא נופל על השנים ולא על הכפירים. ונמצאו במקרא דגושים לתפארת סוף פסוק ואתנח: "**חָדְלוּ פְּרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדָלּוּ**" (שופטים ה ז), וכמוהו "**לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשְׁתָּה**" (ישעיהו מא יז), שהוא מן "**נָשְׁתָּה גְבוּרָתָם הָיוּ לְנָשִׁים**" (ירמיהו נא ל). ויש בלשון לְקִיחָה מלות חסרות למ"ד ואין להם תשלומי דגש, כמו "**יִקְחוּ**", "**תִּקָּחוּ**", וזה להקל, וכן במלת נָסַע – "**יִסְעוּ**", "**תִּסְעוּ**", ומשרש נָשָׂא – "**יִשְׂאוּ**", "**תִּשָּׂאוּ**". והשם ממנו: "**מִקַּח שֹׁחַד**" (דה"ב יט ז), המ"ם בחירק, והקו"ף דגושה בעבור הלמ"ד, ודינו מִלְקָח בפלס "**מִשְׁכָּן**", "**מִקְדָּשׁ**". ויתכן לומר מַקַּח, המ"ם פתוחה והקו"ף בדגש, בשקל "**מַפַּל בַּר**" (עמוס ח ו), "**מַטַּע יְיָ**" (ישעיהו סא ג), דינם מַנְפַּל, מַנְטַע. והאומר מֻקַּח המ"ם בסגול, מקח טעות הוא בידו, לפי שישקלנו בשקל "**מֻכָּר**" שהמ"ם בו שורש, ומ"ם מקח תוספת באותיות אמתינ"ה. וכאשר תתבלע אות בחברתה בבעלי הכפל, העי"ן תתבלע

בלמ"ד, וכן כל דגש שבמקרא בעבור אות שקדם, מה שאין כן בנחים, כמו יֵרֵד, יֵשֵׁב, יֵדְעוּ, אוֹמַר, אוֹכַל.

ב

בי"ת שמושה כשמוש הלמ"ד על המקור ועל השם: "**בִּשְׁמֹר**", "**בַּעֲשׂוֹת**", "**בִּבְנוֹת**", ובשמות: "**בַּבַּיִת**", "**בַּשָּׂדֶה**", בידוע נפתח, וכשאין ידוע בשבא או בחירק כאשר תהיה שבא באות שאחריה, ככל אשר זכרנו בלמ"ד. אך יש הפרש בין הב' ובין הל', כי הב' משמשת עם הפועל והל' עם הפעול: "**בְּתִתְךָ לוֹ לֶחֶם**" (ש"א כב יג) הוא הנותן, "**וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן**" (דברים כו יט) הוא הנתון; וכן "**בַּעֲשׂוֹתְךָ שְׁפָטִים**" (ראה יחזקאל כח כו) הוא העושה, "**לַעֲשׂוֹתְךָ**" הוא העשוי; "**בִּשְׁמָרְךָ**" הוא שומֵר, "**לִשְׁמָרְךָ**" הוא שמוּר. ועוד כי הב' משמשת לשון עבר ועתיד, כמו "**בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ**" (אסתר א יז), "**בִּשְׁלֹחַ... יְיָ אֹתִי**" (יהושע יד ז) זה עבר, "**בְּדַבְּרִי עִמָּךְ**" (שמות יט ט), "**בְּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל**" (דברים לא יא) זה עתיד. והלמ"ד לעולם בעתיד: "**לְהוֹדוֹת**", "**לַעֲשׂוֹת**", "**לַהֲלֹךְ**".

ש

שי"ן משרתת בראשי התיבות: "**שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ**" (שה"ש ה ט), ואות השנייה בדגש, חוץ אם תהיה מאותיות אחה"ע. ויש מהם מקצתם בפתח: "**שַׁלְמָה אֲהִיֶה כְּעֹטִיָּה**" (שה"ש א ז), "**עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה**" (שופטים ה ז), "**לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדּוּן**" (איוב יט כט), דינם היה בסגול כמו חבריהם. ו"**דּוּן**" הוא פעול אומר דין זה, "**דּוּן**" כמו שָׁפוּט הוא, וכל הפעלים ממחלי העי"ן כן הם: "**נֶחֱלֵץ חֲשִׁים**" (במדבר לב יז). ויש בקמץ: "**שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי**" (שופטים ו יז). ויש שי"ן שורש, וכאשר תהיה עי"ן הפעל ופ"ה הפעל תהיה נו"ן, תתבלע בשי"ן, כמו "**תַּשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה**" (דברים כד י), השי"ן דגושה להבלעת הנו"ן, כי דינם תַּנְשֶׂה, מַנְשֵׂאת, ומשקלו "**תַּטֶּה**", "**תַּכֶּה**", ששרשם נָטָה, נָכָה, כי דינם היה תַּנְטֶה, תַּנְכֶּה. וכאשר יהיה מבעלי הכפל תתבלע השי"ן אחת בחברתה, כמו "**אִשֶּׁה רֵיחַ נִיחוֹחַ**" (ויקרא א ט), ששרשו אְשַׁשׁ, בשקל "**צִחֶּה צָמְא**" (ישעיהו ה יג), שהוא מן "**צָחִיחַ סֶלַע**" (יחזקאל כד ז). וכן "**וַיְמַשֵּׁהוּ**" (בראשית כז כב), "**יְמַשֵּׁנִי אָבִי**" (בראשית כז יב), השי"ן דגושה מענין "**כִּי מִשַּׁשְׁתָּ אֶת כָּל כֵּלַי**" (בראשית לא לז), "**וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן**" (בראשית לא לד), אך אינם מבנין אחד. וזה הכלל, אין דגשות שי"ן לעולם אלא בעבור נ' או בעבור שי"ן אחרת; וזה בע' או בל' הפעל, כי כאשר תהיה שי"ן בראש התיבה תתבלע בה ה' שבמלה אשר לפניה, כמו "**מַה שְּׁמוֹ וּמַה שֵּׁם בְּנוֹ**" (משלי ל ד), דגשות השי"נים להבלעת קריאת הה"אין, כמו שנבלעה כתיבתם במלת "**מַזֶּה בְיָדֶךָ**" (שמות ד ב), "**מַלְכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי**" דישעיה (ג טו).

שער ג

שער בשבע אותיות הנותרות המשמשות בראש ובסוף, וסימנהון תכ"ן היו"ם.

ת

תי"ו משרתת בראש הפעלים לנוכח: "**תַּעֲשֶׂה**", "**תִּשְׁמֹר**", "**תִּזְכֹּר**", וכן לרבים: "**תִּשְׁמְרוּ**", "**תַּעֲשׂוּ**", "**תִּזְכְּרוּ**". ובמקום יו"ד לזכר תי"ו לנקבה. וכאשר יאמר ת' לזכר לנוכח, לנקבה יוסיף יו"ד באחרית המלה: "**תִּשְׁמְרִי**", "**תִּזְכְּרִי**", "**תַּעֲשִׂי**". ותשרת בסוף בלשון עבר לנוכח: "**שָׁמַרְתָּ**", "**עָשִׂיתָ**", "**זָכַרְתָּ**", הת"וין קמוצות לצורך ה"א או אל"ף. ופעמים לא יכתבו, והם בד' אותיות וסימנהון הכנ"ת. ה' – "**עָלֶיהָ**", "**יָדֶיהָ**", "**רַגְלֶיהָ**", הה"אין קמוצות בעבור האל"פין החסרות, ויש נכתבות, כמו "**וְאַתְּיקֶיהָא**" (יחזקאל מא טו). כ' – "**עָלֶיךָ**", "**יָדֶיךָ**", "**רַגְלֶיךָ**", הכפי"ן קמוצות בעבור חסרון הה"א, ויש כתובות: "**וּבְכָה וּבְעַמְּךָ**" (שמות ז כט), "**הַנִּצֶּבֶת עִמָּכָה**" (ש"א א כו). נ' – "**וַתַּהֲרֵין**" (בראשית יט לו), "**תִּהְיֶיִן**" (בראשית מא לו), "**הֲלָהֵן תְּשַׁבְּרֶן**" (רות א יג עי"ש), "**וַתֹּאמַרְנָ**" (שמות א יט), הנו"נין קמוצות בעבור חסרון הה"א, וְרבם כתובים נָה. ת' – שָׁמַרְתָּ, עָשִׂיתָ, פָּנִיתָ, בָּנִיתָ, הת"וין קמוצות בעבור חסרון ה"א, ותמצאם בהרבה מקומות מלאים בה"א על פי המסרה. אבל שאר האותיות לעולם לא תהיינה בסוף קמוצות, אלא אחריהן א' או ה', כי לא תמצא אָ בָ גָ דָ, ותמצא הָ – "**וָאֶקְבְּרָה שָּׁם**" (בראשית מח ז), "**וְאִם תַּחְתֶּיהָ**" (ויקרא יג כג), ולא תמצא וָ זָ חָ טָ יָ כָ, ותמצא ךָ כמו שזכרנו, ולא תמצא לָ מָ נָ כי אם ן – "**וַתְּחַיֶּין אֶת הַיְלָדִים**" (שמות א יז), ולא סָ עָ פָ ךָ צָ ץ קָ רָ שָ, ותמצא תָ – "**נָתַתָּ**", "**עָשִׂיתָ**". ותהיה התי"ו נוספת בראש השמות ובסוף, כמו "**תִּפְאֶרֶת**", "**תִּלְבֹּשֶׁת**". והיא נוספת בשמות שהם מחלי הפ' מן הפעל: "**תּוֹלָדוֹת**", "**תּוֹצָאוֹת**", "**תּוֹשָׁב**", "**וְתוֹלְלֵינוּ שִׂמְחָה**" (תהלים קלז ג) – אמר אבן גנאח (ספר השורשים ערך תלל) אפשר להיות מענין "**יְלָלָתָהּ**" (ישעיהו טו ח), והתי"ו אינה מן העקר, והשם המופרד תּוֹלָל, וכמוהו תּוֹשָׁב, ופתרונו: יללתנו ובכיתנו שמחה היא להם, ולכן אומרים לנו ושואלים ממנו שיר לשורר להם, לפי שבכיתנו ודאגתנו שמחה היא להם. וכאשר יסמכו "**תּוֹלָדוֹת**", "**תּוֹצָאוֹת**", יהיו בשבא: "**תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם**" (בראשית ב ד), "**תּוֹצָאוֹת חַיִּים**" (משלי ד כג). ולא יתכן בלשון עברי תי"ו ואחריו וי"ו אלא באותם שהם ממחלי הפ"א, על כן יטעה האומר "**מְהֻלָּל בַּתּוּשְׁבָּחוֹת**" כי דינו וְיִשְׁרוֹ "**תִּשְׁבָּחוֹת**", התי"ו בחירק, בשקל "**תִּפְאֶרֶת**". ואחד מחכמי התלמוד שאלני לפי תמו מה ענין כי ראיתי בתלמוד ירושלמי "**תִּשְׁבָּחוֹת**" חסר וי"ו וחרק תחת התי"ו. וכן בשמות ממחלי עי"ן הפעל: "**תְּקוּמָה**", "**תְּרוּמָה**", "**תְּשׁוּבָה**". וכן ממחלי הל' מן הפעל בראש ובסוף: "**תַּכְלִית**", "**תַּבְנִית**", "**תַּרְמִית**", "**תָּכְנִית**". ותהיה נוספת במחלי

הקצוות: "**תּוֹרָה**", "**תּוֹדָה**", "**תּוֹגָה**", הו"וין פ"אי הפעלים, והה"אין שהן למ"די הפעלים חסרים, והה"אין הכתובות לנקבות. וכן בבעלי הכפל: "**תְּחִנָּה**", "**תְּפִלָּה**", "**תְּהִלָּה**". ויש ת' שורש, וכאשר תהיה הת' למ"ד הפעל ותוסיף עליה ת' הנוכח כמו ת' "**שָׂמַרְתָּ**", תבליע השרש בת' הנוכח או בת' המדבר: "**וְכָרַתָּ**" (דברים כ כ), "**וְכָרַתִּי**" (ירמיהו לא ל), "**וְהִשְׁבַּתָּ**" (תהלים פט מה), "**וְהִשְׁבַּתִּי**" (ויקרא כו ו), "**וְהֵמַתָּה**" (במדבר יד טו), "**וְהֵמַתִּי**" (ישעיהו יד ל), "**אַתֶּם הֲמִתֶּם**" (במדבר יז ו), ודינם וְכָרַתְתָּ, וְכָרַתְתִּי, וְהִשְׁבַּתְתָּ, וְהִשְׁבַּתְתִּי, וְהֵמַתְתָּ, וְהֵמַתְתִּי, הֲמִתְתֶּם. וכן "**מִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ**" (ישעיהו סו כג) דינו בְּשַׁבַּתּוֹ, ויהיה המופרד ממנו שַׁבָּתְתָּ, בשקל "**דַּלָּקְתָּ**", "**דַּלַּקְתּוֹ**", שַׁבַּתְתּוֹ. ויתכן שיהיה הדגש בעבור הנח, כי אם היה שַׁבָּתוֹ היה הב' קמוצה והיה נח נעלם בין הב' ובין הת', ובעבור אותו נח הת' דגושה והב' פחותה.

כ

כ"ף תשמש בראש המקור והשם כמו הב' והל': "**כִּשְׁמֹר**", "**כִּזְכֹּר**", "**כַּעֲלוֹת**". ובראש השם: "**כַּבַּיִת**", "**כַּשָּׂדֶה**", ודרכה כדרך שזכרנו בידוע ושאינו ידוע, דרך אחת להנה. ותִקָּרֵא זאת הכ"ף 'כ"ף הדמיון', כמו "**כַּעֲבֶד כַּאדֹנָיו כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ**" (ישעיהו כד ב), "**כִּשְׁדֵּה הַחֹרֶם**" (ויקרא כז כא). ויש כ' לשיעור: "**כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת**" (ש"א יג טו), "**כְּבִחֲצִי מַעֲנָה [וְצֶמֶד] שָׂדֶה**" (ש"א יד יד), "**כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה**" (שמות יא ד), "**כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה**" (יהושע ג ד). ותשמש בסוף לנוכח: "**יָדֶיךָ**", "**רַגְלֶיךָ**". ויש כ"ף זו דגושה: "**תְּבוּנָה תִנְצְרָכָה**" (משלי ב יא), "**וִיחֻנָּךְ**" (במדבר ו כה), ודגשות זה בעבור נ' התוספת, כי דרך לשון הקדש להבליע נ' התוספת בכ' הנוכח, כאשר אפרש עתה בנו"ן. ותהיה הכ' לנוכח עם מ"ם הרבים: "**יְדֵיכֶם**", "**רַגְלֵיכֶם**".

נ

נו"ן תשמש בראש לרבים: "**נַעֲשֶׂה**", "**נִשְׁמֹר**", וזה בעתיד, ובו"ו פתוחה יהיה עבר: "**וַנִּשְׁמֹר**", "**וַנַּעֲשֶׂה**". וכן בכל אותיות אית"ן שהם לעתיד, בו"ו פתוחה יהיה עבר: "**יַעֲשֶׂה**" עתיד – "**וַיַּעֲשֶׂה**" עבר, "**יַעֲשׂוּ**" – "**וַיַּעֲשׂוּ**", "**נַעֲשֶׂה**" – "**וַנַּעֲשֵׂה**", "**נַעֲבֹד**" – "**וַנַּעֲבֹד**". ואותיות ית"ן שאחרי הו"וין דגושות, ועל הא' שאינה מקבלת דגש תהיה הו"ו קמוצה: "**וָאֶעֱשֶׂה**", "**וָאֶרְאֶה**", ולעתיד בתוספת הו"ין בשבא. וכשתהיה הו"ו על האל"ף שהיא בשבא ופתח תהיה הו"ו פתוחה, כמו "**וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִּי טוֹב**" (תהלים נב יא), והוא עתיד, מפני שלא יכול לקרא שבא על שבא בתחלת התיבות. "**וַאֲקַוֶּה לְנוּד וָאַיִן**" (תהלים סט כא) עבר, "**וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה**" (בראשית כז לג) שניהם קמוצים והם עבר, "**וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ**" (ישעיהו נא ב) בפתח והוא עתיד, והו"ו מן "**וְאַרְבֵּהוּ**" שהיא בשבא תורה עליו,

"**וָאֶעֱמֹד עָלָיו וַאֲמֹתְתֵהוּ כִּי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִחְיֶה אַחֲרֵי נִפְלוֹ וָאֶקַח הַנֵּזֶר אֲשֶׁר עַל רֹאשׁוֹ וְאֶצְעָדָה אֲשֶׁר עַל זְרֹעוֹ וָאֲבִיאֵם אֶל אֲדֹנִי הֵנָּה**" (ש"ב א י), הו"וין קמוצין, זולתי ו"ו של "**וַאֲמֹתְתֵהוּ**" היא פתוחה, ופרשו בו כי לאשר היה כוזב כי לא המיתו, לכך פתוחה בלשון עתיד. ובסוף השמות תשמש הנ' לנקבות: "**יְדֵיהֶן**", "**רַגְלֵיהֶן**", "**לָהֶן**", "**תִּשְׁמְרֶנָּה**", "**תַּעֲשֶׂינָה**". ונהגו בעלי הלשון להוסיף נ' עם ו"ו הרבים: "**יִשְׁמְרוּן**", "**יִזְכְּרוּן**", "**שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן**" (שמות טו יד), "**וְיִרָאוּן**" (דברים יג יב), "**צָקוּן לַחַשׁ**" (ישעיהו כו טז) כמו צָקוּ, על דרך "**אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ**" (דברים ח טז). וכאשר ידביקו לנו"ן יו"ד שהוא כנוי יחיד המדבר לנפשו, אמרו "**יְשַׁחֲרֻנְנִי**", "**יִמְצָאֻנְנִי**" (משלי א כח). וכן נהגו להוסיף נו"ן תוספת בלא ו"ו ליחיד המדבר לעצמו: "**זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי**" (תהלים נ כג). "**יְסֹבְבֻנְהוּ**... **יְצָרֻנְהוּ**" (דברים לב י), "**כִּי מִשָּׁם אֶתְקָנְךָ**" (ירמיהו כב כד), הנ' תוספת, כי נ' השורש במלת "**יְצָרֻנְהוּ**" וב"**אֶתְקָנְךָ**" נבלעות בע' הפועל. "**יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת**" (איכה ד י), "**וְאֵין רֹאֶנִי**" (ישעיהו מז י), "**וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ**" (הושע יב ה), הנו"נין נוספות. וכאשר רצו להבליע נו"ן התוספת בנו"ן הכנוי, הדגישו נו"ן הכנוי ואמרו "**דָּנַנִּי אֱלֹהִים**" (בראשית ל ו), "**יַסֵּר יִסְּרַנִּי יָהּ**" (תהלים קיח יח), "**וּמִי יֹעִידֶנִּי**" (ירמיהו מט יט), וכן בכ"ף הנוכח: "**יִשְׁמָרֶךָּ**", "**וְיִחֳנֶךָּ**" (במדבר ו כה), "**תְּבוּנָה תִּנְצְרֶכָּה**" (משלי ב יא), נו"ני התוספת נבלעות בדגש, ודינם יִשְׁמָרֶךָ, וְיִחֳנֶךָ, תִּנְצָרֶךָ, כמו "**מִשָּׁם אֶתְקָנְךָ**" (ירמיהו כב כג) – הנו"ן הכתובה נו"ן התוספת, והנ' שהיא פ' הפעל מן נָתַק בלועה בת'. ואם תאמר, הנה "**אֶתְקָנְךָ**" נו"ן התוספת כתובה והכ' דגושה, תדע כי אין זה דגש חזק כי אם קל, ודגש קל לא תתבלע בו אות, ודגש חזק לא יהיה אחרי אות נחה ולא בתחלת תיבה אם לא תהיה קודם אות חלקה והיא ה"א, ולא יהיה דגש לא קל ולא כבד אחרי התנועות הגדולות כמו קמץ וצרי כי אם במלת "**בָּתִּים**" בלבד, ואין לו דמיון בכל המקרא. ותאמר בכנוי היחיד שאינו נמצא: "**יִשְׁמָרֻנִּי**", "**יִזְכָּרֻנִּי**", הנו"ן דגושה בעבור נו"ן התוספת ליחיד, כמו שנוספה ליחיד המדבר לנפשו, כמו "**יְכַבְּדָנְנִי**" (תהלים נ כג), ונבלעה בדגש במלות אחרות, כמו "**דָּנַנִּי אֱלֹהִים**" (בראשית ל ו), "**תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ**" (בראשית כז יט) ודומיהם, והיה דין "**יִשְׁמָרֻנִּי**", "**יִזְכָּרֻנִּי**" ליחיד – יִשְׁמָרֵהוּ, יִזְכָּרֵהוּ, ואם יוסיף נו"ן התוספת יאמר יִשְׁמָרֻנְהוּ, יִזְכָּרֻנְהוּ, "**יְצָרֻנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ**" (דברים לב י), וכאשר רצו להבליעה לא יכלו להבליעה בה' כי אינה נראית בדגש אלא מפיק, על כן החליפוה בנו"ן והבליעו נ' התוספת בנ' הכינוי כמנהגם. ואם תאמר כי נו"ן "**יִשְׁמָרֻנִּי**" נ' התוספת, והדגש בעבור ה' יִשְׁמָרֻנְהוּ, כבר הקדמנו כי אין דרך דגש להביא אות שלאחריו אלא אות שקדם. ותהיה נו"ן נוספת בראש השמות, כמו נו"ן של "**נִמְרוֹד**", "**מֵי נֶפְתּוֹחַ**" (יהושע טו ט), "**הָיְתָה נִסְבָּה**" (דה"ב

י טו), דינו סְבָּה. ובסוף "**זִכָּרוֹן**", "**שִׁבָּרוֹן**", "**דֵּרָאוֹן**" – היה דינו בדגשות הר' על כן הד' בצרי, "**רִאשׁוֹן**", "**אַחֲרוֹן**", "**הִגָּיוֹן**", "**עֶלְיוֹן**", "**פִּדְיוֹן**", הו"וין והנו"נין נוספות, הו"וין למשך החולם, והנו"נין לתוספת אמתינ"ה שזכרנו. ויש מאלה השמות שישתנו בסמוך: "**שִׁבָּרוֹן מָתְנַיִם**" (יחזקאל כא יא), "**הֶגְיוֹן לִבִּי**" (תהלים יט טו), "**דֵּרָאוֹן עוֹלָם**" (דניאל יב ב). ויש "**זִכָּרוֹן**" בשבא שלא בסמוך: "**אֵין זִכָּרוֹן לָרִאשֹׁנִים**" (קהלת א יא). ויש מהם בשבא לעולם בסמוך ובמוכרת: "**אֶבְיוֹן**", "**עֶלְיוֹן**", "**שִׁרְיוֹן**", "**יִתְרוֹן**", "**פִּתְרוֹן**". ויש נו"ן שרש, כאשר תהיה פ"א הפעל תתבלע נו"ן בעי"נו, וזה בעתידים, כמו "**יִסַּע**", "**יִדֹּר**", "**יִפֹּל**", "**יִתַּן**". ותפול בצווי: "**תֵּן**", "**תְּנוּ**", "**סַע**", "**סְעוּ**", "**גַּשׁ**", "**גְּשׁוּ נָא אֵלַי**" (בראשית מה ד), "**שָׂא**", "**שְׂאוּ יְדֵכֶם**" (תהלים קלד ב). וזה בבנין קל, כי בבנין חזק לא תחסר לעולם מראש הבנין עד סופו, ובבנין הפעיל לא תזכר ולא תפקד, כי בהבלעת דגש תבא, כמו "**הַגִּיד**", "**הַפִּיל**", "**הַגִּישׁ**", "**הַבִּיט**", "**יַגִּיד**", "**יַגִּישׁ**", "**יַבִּיט**", אין לה זכר לא בפעלים שעבר ולא באית"נים. וכשתהיה למ"ד הפעל נו"ן ותוסיף עליה נ' הרבים או נ' הנקבות, אז תתבלע נ' השרש בהן, כמו "**וְנָתְנוּ אֶת בְּנֹתֵינוּ**" (בראשית לד טז), "**וְלַנּוּ בַּגְּבָעָה אוֹ בָרָמָה**" (שופטים יט יג), דינם בשני נו"נין. וכמוהו "**בְּצֵל דְּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכֹּנָה**" (יחזקאל יז כג), הנו"ן מן השרש בלועה בנ' הנקבות, "**תְּרַנֵּנָה שְׂפָתַי**" (תהלים עא כג), דגשות הנו"ן הראשונה להראות בנין חזק, ודגשות הנו"ן האחרונה שהיא לנקבות שהם השפתים, להבליע נ' הכפל. אך "**חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה**" (משלי א כ) משקלו תִּפְעֹלָה ולא תִּפְעֹלְנָה, מפני כי אם היה לנקבות רבות היה חסר ב' נו"נין, נ' הנקבות ונ' הכפל, ואין חוזק בדגש להביא ב' אותיות, ואין דרך הלשון לחסר נ' הנקבות; ואם הנ' לנקבות, הרי אינו לשון רִנָּה, כי אין שם משתי נו"ני הכפל אפילו אחת. וכן אומַר בנ' "**עַל צַד תֵּאָמַנָה**" (ישעיהו ס ד) כי אינה לנקבות, לפי שאין שם דגש, והיא בעבור נו"ן השורש כנו"ן "**וַיְהִי אֹמֵן**" (אסתר ב ז), "**בְּאָמְנָה אֹתוֹ**" (אסתר ב כ), על כן משקלו תִּפְעַלָה ולא תִּפְעַלְנָה, ו"**תָּרֹנָּה**" ו"**תֵּאָמַנָה**" לשון יחידה נופלת על כל אחת ואחת מהחכמות ומהבנות, ואם היה "**תָּרֹנָּה**" לשון רבות היה תְּרַנֵּנָּה, או תְּרֻנֶּנָּה בשקל "**וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה**" (בראשית לז ז), וה' "**תָּרֹנָּה**" וה' "**תֵּאָמַנָה**" אינה לנקבות כי אם תוספת, כי מצינו תוספת ה' בסימן אמתינ"ה: "**אֶשְׁמְעָה**", "**אֶשְׁלְחָה**", "**אֶזְכְּרָה**", כי הת' תורה על הנקבה.

ה

ה"א תשמש בראש השמות לידיעה: "**הַבַּיִת**", "**הַשָּׂדֶה**", "**הַכֶּרֶם**". ולעולם האות הסמוכה לה בדגש, לבד מאותיות אחהע"ר שאין דרכם לקבל דגש כי אם במעט מקומות, ועתה אומר לך מקצתם. אל"ף – "**תָּבִיאוּ לֶחֶם תְּנוּפָה**" (ויקרא כג יז), "**שֶׁפּוּ עַצְמוֹתָיו לֹא רָאוּ**"

דאיוב (לג כא) "**וַיָּבִיאוּ לָנוּ**" דעזרא (ח יח). ח' ע' אין בם דגש. ה' נראית במפיק. רי"ש – "**הַרְאִיתָם הָאִישׁ הָעֹלֶה**" דגלית (ש"א יז כה), "**הַרְאִיתֶם כִּי שָׁלַח**" דאלישע (מ"ב ו לב), "**הַרְאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר בּוֹ יְיָ**" דשאול (ש"א י כד), "**בַּעֲבוּר הַרְעֲמָה**" דשמואל (ש"א א ו), "**לֹא כָרַת שָׂרַךְ**" דיחזקאל (טז ד), "**הֲיֹאבֶה רֵים עָבְדֶךָ**" דאיוב (לט ט), "**רוֹמוּ מְעַט וְאֵינֶנּוּ**" דאיוב (כד כד), "**לֵב יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ**" (משלי יד י), "**אַל תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה רָע**" (משלי כ כב). וכשתהיה ה' לידיעה על אות מן א"ח הע"ר תהיה קמוצה, ואינה נופלת בלשון עבר ובלשון עתיד, אלא בשתי מלות שהם במקום 'אשר': "**הֲהָלְכוּא אִתּוֹ**" דיהושע (י כד), "**הַהִשְׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת**" (עזרא י יז); ועל השם: "**הַשּׂוֹק וְהָעֲלֶיהָ**" דשמואל (ש"א ט כד), פתרונו 'ואשר עליה'. ויש ה' לתמיהה: "**הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח אֲדֹנָי**" (תהלים עז ח), "**הֲאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ**" (שם פסוק ט), "**הֲנֹטַע אׇזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע**" (תהלים צד ט), "**הֲיֹסֵר גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ**" (שם פסוק י). ולעולם הסמוכה לה רפויה שלא כדרך ה' לידיעה, זולתי מלה אחת: "**הַיִּיטַב בְּעֵינֵי יְיָ**" (ויקרא י יט), והיא זרה עד מאד, כי היא לתמיהה והיו"ד דגושה והה"א פתוחה. ואם הסמוכה לה מאותיות בג"ד כפ"ת והיא בשבא אז תִּדָּגש, כמו "**הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים**" (במדבר יג יט), "**הַכְּמוֹת נָבָל**" (ש"ב ג לג), "**הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הֻכָּהוּ**" (ישעיהו כז ז), "**הַבְּרֶב כֹּחַ**" (איוב כג ו). ועברו זרים בתוכם: "**הַבְּסוֹד אֱלוֹהַּ תִּשְׁמָע**" (איוב טו ח), "**הַבְעַד עֲרָפֶל**" (איוב כב יג), "**הַבָּרְכָה אַחַת**" (בראשית כז לח), "**הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה**" (בראשית לד לא), שהם על בג"ד כפ"ת והם רפויים. ויש ה' לאמתת הדבר, כמו "**הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ**" (ש"א ב כז). ויש ה' לקריאה: "**הַקָּהֵל חֻקָּה אַחַת**" (במדבר טו טו), "**הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח**" (תהלים ט ז), "**הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים יִסַּף יְיָ עֲלֵיכֶם**" (תהלים קטו יג). ויש ה' נוספת לבנין הפעיל: "**הִגְדִּיל**", "**הִשְׁלִיךְ**". ויש ה' נוספת באית"נים: "**אֶשְׁמְעָה**", "**אֶזְכְּרָה**", "**אֶשְׁלְחָה**". ויש ה' נוספת בצווי הזכר: "**שָׁמְרָה**", "**שִׁמְעָה**", "**זָכְרָה**". ויש ה' נוספת בראש השמות: "**הַצָּלָה**", "**הַצַּלְחָה**", "**הֲבָנָה**"; ובסוף: "**לַיְלָה**", כי ה' "**לַיְלָה**" אינה לנקבות כי לשון זכר הוא, ותמצא "**לַיִל**" בלא ה'. ויש ה' במקום אֶל: "**מִצְּרַיְמָה**" (בראשית יב י), "**יְרוּשָׁלַיְמָה**" (מ"א י ב), "**בָּבֶלָה**" (מ"ב כ יז), "**פַּדָּנָה**" (בראשית כח ב), "**בֵּיתָה**" (שם), "**תִּמְנָתָה**" (בראשית לח יב). וברוב מקומות ה' לידיעה על מ"ם רפויה: "**הַמְכַסֶּה אֶת הַקֶּרֶב**" (שמות כט יג), "**הַמְלֵאָה הָזֶרַע**" (דברים כב ט), "**הַמְלֵאָה לְהּ עָמִיר**" (עמוס ב יג), "**הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה**" (ישעיהו מ כ). ועל היו"ד רובם רפים: "**הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם**" (דברים יא ו), "**לַיְיָ הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶלָה**" (תהלים ג ט), "**עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ**" (תהלים קלז ז). ודע כי כל "**הַלְוִים**" שבתורה ובמקרא רפויי למ"ד ואין להם ענין ידוע, כמו כל "**מִלְמַעְלָה**" הל' רפויה וכל "**מִלְמַטָּה**" דגושה הלמ"ד. ויש ה' שורש: הָרַג, הָרַס, הָפַךְ,

ואינה נופלת לעולם, וכמו כן כאשר תהיה הה' ע' הפעל לא תחסר, אך כאשר היא ל' הפעל והיא חלקה תחסר, כמו ה' "**עָשָׂה**", "**בָּנָה**", "**פָּנָה**", "**קָנָה**", "**עָשׂוּ**", "**בָּנוּ**", "**פָּנוּ**", "**קָנוּ**". וכאשר תהיה למ"ד ודרכה במפיק לעולם לא תחסר, כמו "**נָגַהּ**", "**גָּבַהּ**", "**כָּמַהּ לְךָ בְּשָׂרִי**" (תהלים סג ב), כי הם בדרך השלמים, נקודתם קמץ ופתח; אבל "**עָשָׂה**", "**בָּנָה**", "**פָּנָה**", "**קָנָה**", כולם קמוצים בעבור האות החלקה.

ו

יו"ד תשמש לשאינו נמצא: "**יַעֲשֶׂה**", "**יִשְׁמֹר**", "**יֹאכַל**", "**יָקוּם**", "**יֹאמַר**". ובסוף ליחיד המדבר לנפשו: "**עֵינִי**", "**רַגְלִי**", "**יָדִי**", "**רֹאשִׁי**", ולרבים: "**יָדַי**", "**עֲבָדַי**", "**רַגְלַי**", "**עֵינַי**". וכאשר יכנו הרבים לשאינו נמצא תקרא יו"ד הרבים כמו אָיו: "**עֲבָדָיו**", "**סוּסָיו**", "**יָדָיו**", "**רַגְלָיו**", "**עֵינָיו**", והיא היו"ד שב"**עֲבָדִים**" ושב"**סוּסִים**". ויש לענין יחיד: "**אֲדֹנָיו**", "**אֱלֹהָיו**", "**בְּעָלָיו**", ולא נמצא בַּעֲלוֹ, אֲדוֹנוֹ, אך נמצא אֱלֹהוֹ – "**זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהוֹ**" (חבקוק א יא). ויתכן כי על זאת הסברה שיאמר מן "**אֱלוֹהַ**" – אֱלֹהוֹ, כן יאמר מן "**בַּעַל**" – בַּעֲלוֹ, ומן "**אָדוֹן**" – אֲדוֹנוֹ, אֲדוֹנָי, בַּעֲלִי. אך יו"ד "**אַשְׁרַי**", "**בִּלְעָדַי**", לא תחסר, לא יאמר אַשְׁרוֹ, אַשְׁרִי, כי אם "**אַשְׁרָיו**", "**אַשְׁרַי**" ביו"ד, וכן "**אַשְׁרֶיהָ**" ביו"ד לא תחסר מן המכתב. ולא יאמר בִּלְעַד בלא יו"ד, ולא בִּלְעָדוֹ, בִּלְעָדַי בחירק, כי אם "**בִּלְעָדַי אֱלֹהִים יַעֲנֶה**" (בראשית מא טז), "**וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים**" (בראשית מא מד). ויש יו"ד שורש: יָרַד, יָשַׁב. ויש יו"ד נוספת בראש השמות: "**יִדְלָף**" (בראשית כב כב), "**יִשְׁבָּק**" (בראשית כה ב), "**יָגְבֶּהָה**" (במדבר לב לה), "**יָקוּם**" מלשון תְּקוּמָה, "**יְבוּל**" מן "**בּוּל הָרִים יִשְׂאוּ לוֹ**" (איוב מ כ). ובסוף יש יו"ד נוספת: "**מַהֲרֵי הַנְּטֻפָתִי**" (ש"ב כג כח), "**חֻצָרַי**" (ש"ב כג לה), "**פַּעֲרַי**" (ש"ב כג לה), "**נַעֲרַי**" (דה"א יא לז), "**מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי**" (משלי כח כג) הוא שם התואר – אדם שהוא נסוג אחור. ורבותינו מרגילים זאת היו"ד בתואר השמות: "**זַכַּאי**", "**אַשְׁמַאי**", "**בַּנַּאי**", וכן מרגילים הנו"ן: "**שַׁכְחָן**", "**זַכְרָן**".

ו

ו"ו תשמש בראש לתוספת שמות או פעולות: "**רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן**" (בראשית לה כג), "**זָכוֹר וְשָׁמוֹר**", "**אָכַל וְשָׂתָה**" (ירמיהו כב טו). ויש ו"ו שתשיב עבר לעתיד: "**שָׁמְרוּ**" – עבר, "**וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל**" (שמות לא טז) – עתיד, "**זָכְרוּ**" – עבר, "**וְזָכְרוּ פְּלִיטֵיכֶם**" (יחזקאל ו ט) – עתיד. "**שָׁמַר**" – עבר, "**וְשָׁמַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ**" (דברים ז יב) – עתיד. ותשרת בסוף לרבים: "**שָׁמְעוּ**", "**שָׁלְחוּ**", "**פָּקְדוּ**", "**אָכְלוּ**". ויש ו' שורש: "**אֵין לָהּ וְלָד**" (בראשית יא ל). ויש עי"ן הפעל: "**הֵן גָּוַעְנוּ**" (במדבר יז כז), "**בְּגָוַע אַחֵינוּ**" (במדבר כ ג). ויש ו' למ"ד

הפעל: "**שָׁלוֹ הָיִיתִי**" (איוב טז יב). "**שַׁלְוָה**", "**עַלְוָה**", "**חֲדְוָה**", אלו הו"וין במקום הה"אין, וההה"אין הכתובות לנקבות.

מ

מ"ם תשרת בראש התיבות: "**מִבַּיִת**", "**מִכֶּרֶם**", "**מִשְׁדֵּה הַחֹרֶם**" (ראה ויקרא כז כא-כב). ולעולם האות הסמוכה לה דגושה, זולתי מאתיות אהחע"ר, אז תהיה המ"ם בצרי, כמו "**מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו**" (ויקרא יג יב), "**מֵרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה**" (דברים יא יב), "**מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ**" (ירמיהו ב כ), "**מֵהַמִּדְבָּר... וְעַד הַנָּהָר**" (יהושע א ד), "**מֵאִישׁ**" (בראשית ב כג), "**מֵחָמֵס תּוֹשִׁעֵנִי**" (ש"ב כב ג), והדגשות לחסרון נו"ן: מִן בַּיִת, מִן כֶּרֶם, מִן שָׂדֶה. ויש זרים מהם שאינם על אחהע"ר והם רפוים והמ"ם בחירק, כמו "**מִבְצִיר אֲבִיעֶזֶר**" (שופטים ח ב), "**בְּחִתִּיתָם מִגְּבוּרָתָם**" דיחזקאל (לב ל). ותכנס מ"ם על מקור: "**מִשְׁמַע**", "**מִבְּנוֹת**", "**מִדְּלֹק אַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים**" (ש"א יז נג), "**מִשְׁמֹר**", והדגש לנו"ן כמו שזכרנו למעלה. וכמו כן על אות אחהע"ר תהיה המ"ם בצרי: "**מֵרֶדֶף**", "**מַהֲלֹךְ**", כמו שאמרנו. ויש זרים כמו כן שהם על אות אחהע"ר והמ"ם בחירק: "**מִרְדֹּף אַחֲרֵי** (**פְּלִשְׁתִּים**)" (ש"א כג כח), "**מֵעֲבְדְּךָ וּמִרַגְזֶךָ**" (ישעיהו יד ג) בחירק. ותהיה המ"ם נוספת בראש השמות: "**מִשְׁמָר**", "**מִשְׁכָּן**", "**מִקְדָּשׁ**". ובסמוך יהיו פתוחות: "**מִשְׁמַר יְיָ**", "**מִשְׁכַּן שִׁלוֹ**" (תהלים עח ס), "**מִקְדַּשׁ יְיָ**" (במדבר יט כ). ובמחלי הפ"א: מוֹשָׁב, מוֹלָד, מוֹצָא. ובמחלי העי"ן: מָלוֹן, מָגוֹד, מָבוֹא, מָקוֹם; וכאשר יסמכו יהיו בשבא: "**מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט**" (קהלת ג טז), "**מְלוֹן אֹרְחִים**" (ירמיהו ט א), "**מְבוֹא הָעִיר**" (שופטים א כד). ובאו מהם שלא כדרכן: "**וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו**" (יחזקאל מג יא), "**אֶת מוֹצָאַךְ וְאֶת מוֹבָאֵךְ**" (ש"ב ג כה), דינם מְבוֹאָיו, מְבוֹאֵךְ, אך לפי שהיו מוֹצָאָיו, מוֹצָאֵךְ המ"ם בחולם, דְּמוּ אליהם חבריהם לִזְוָגם. וככה "**יְכַסֵּימוּ**" (שמות טו ה), בעבור הברת יו"ד בשורק שב להיות המ"ם בשורק. וכמוהו "**הֹרוֹ וְהֹגוֹ**" (ישעיהו נט יג), כי דינם היה הֹרוֹ וְהָגוֹ, לפי ש"**הֹרוֹ**" דינו הוֹרוֹת מענין וּלְהוֹרֹת [אֶת] בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא י יא), ו"**הֹגוֹ**" מן "**וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה**" (יהושע א ח), ודינם הָגוֹ כמו "**בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֶל לָךְ**" (מ"א ח יג), אך לזוגם הוציאום במבטא אחד. ויש מ"ם נוספת במחלי הלמ"ד: "**מִשְׁרָה**", "**מִקְנָה**", "**מִרְבָּה לְהָכִיל**" (יחזקאל כג לב), "**נִמְבָּזָה וְנִמַּס**" (ש"א טו ט) – נתחברו בו נ' נפעל ומ' השם, כי דינו מִבְזָה או נִבְזָה. ועל דעתי מגזרה זאת "**מִנְחָה**", שרשו נָחָה מענין "**לֵךְ נְחֵה אֶת הָעָם**" (שמות לב לד), "**וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים**" (שמות יג יז), לפי שנוהגים אותה, ואם כן אין הכלל ממנו מְנָחוֹת כמו שנהגו בתלמוד לקרא המ"ם בשבא, כי אם בחירק, כמו מן "**מִקְנָה**" – "**מִקְנוֹת**", ומן "**מִשְׁרָה**" – "**מִשְׁרוֹת**", כי לא יאמר מְקָנוֹת בשקל מְנָחוֹת

המ"ם בשבא; כי אם יאמר מְנָחוֹת המ"ם בשבא אז תהיה שורש, כמו שי"ן מן "**שִׁמְלָה**" – "**שְׂמָלוֹת**", וכן "**כִּבְשָׂה**" – "**כְּבָשׂוֹת**", "**שִׁפְחָה**" – "**שְׁפָחוֹת**". ותהיה מ"ם נוספת בסוף השמות: "**חָנָם**", "**רֵיקָם**", "**פִּתְאוֹם**", "**שִׁלְשׁוֹם**", פי' "**חִנָּם**" מלשון "**אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדֶּךָּ**" (בראשית לג ה), וכן "**חִנָּם**" נתון בלא מחיר, דגשות הנו"ן לנו"ן אחרת, ו"**רֵיקָם**" מן "**רֵיק**", ו"**פִּתְאוֹם**" מן "**פֶּתִי**", הוא מקרה שיקרה בלא ידיעה, כי פתי היה האדם באותו מקרה. ו"**שִׁלְשׁוֹם**" מן "**שָׁלֹשׁ**", תמול ויום שקדם שלישי, ויש מפרשים "**שִׁלְשׁוֹם**" – שָׁלֹשׁ יוֹם. ויש מ"ם בקבוץ הזכרים עם יו"ד: "**אֲנָשִׁים**", "**שָׂרִים**", "**עֲבָדִים**". ואף יש יו"ד ומ"ם בקבוץ הנקבות: "**נָשִׁים**", "**פִּלַגְשִׁים**", כי דרכם לנקבות "**שְׂמָלוֹת**", "**שְׁפָחוֹת**", "**כְּבָשׂוֹת**". ואף יש בקבוץ הזכרים ו"ו תי"ו: "**אָבוֹת**". ויש מ"ם עם ה"א: "**יְדֵיהֶם**", "**רַגְלֵיהֶם**", "**עֵינֵיהֶם**", "**שְׁנֵיהֶם**", וכמוהם "**וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנֵיהֶם קִינָה**" (יחזקאל כז לב), הה"א והמ"ם לרבים, ונשאר "**בְּנֵי**", הב' שמוש ונשאר "**נִי**", ופירושו קינה, מן "**וְלֹא נֹהַ בָּהֶם**" (יחזקאל ז יא), שפירושו לשון בכי וקינה, מענין "**וְנָהָה נְהִי נְהִיָּה**" (מיכה ב ד), אף על פי ששרשם איננו אחד ענינם אחד. ושקל "**נִי**" בשקל "**אַף בְּרִי יַטְרִיחַ עָב**" (איוב לז יא), הב' שמוש, ו"**רִי**" מן "**רָוְיָה**", חסרה ל' הפעל, ודינו רָוֶה בשקל "**נָוֶה**". "**כִּי תַחַת יִפְי**" (ישעיהו ג כד) מלשון "**כְּוִיָּה**", וכן "**זֵר זָהָב**" (שמות כה יא) מן "**אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ**" (תהלים קלט ג). ואם היתה ה"א "**בְּנֵיהֶם**" שורש היתה פתוחה, כמו "**יָדָם**", "**רַגְלָם**", "**גָּבְהָם**", "**נָגְהָם**". ויש מ"ם שורש: "**מָכָר**", "**מָרָד**". ומ"ם "**וְנָתַתִּי מִכְרָם**" (במדבר כ יט) איננה שורש כי אם מאמתינ"ה בשקל "**מִקְנָם**", ושרשיו וענינו מן "**וְגַם מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם**" (דברים ב ו). וככה "**וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ**" (משלי לא י) בשקל "**לְמִקְנָה**" (בראשית כג יח), ומשפטו מִכְרָתָהּ, ותי"ו החסרה כתי"ו "**פִּנָּה**" (משלי ז ח), "**מִדָּה**" (איוב יא ט) "**בִּזָּה**" (יחזקאל כט יט). ויש מ"ם שורש נבלעת בחברתה, כמו "**יִהְיוּ תָמִים עַל רֹאשׁוֹ**" (שמות כו כד), כמו "**תְּמִימִים**". ויש "**תָּמִים**" בלא דגש לשון יחיד – "**אִישׁ... תָּמִים**" (בראשית ו ט), ורבים "**תְּמִימִים**", והחסרים: "**תַּם**" ליחיד, ולרבים "**תַּמִּים**" בדגש. וכן "**עַמִּי**", "**עַמּוֹ**", דינו עַמְמִי, עַמְמוֹ, בראית "**אַחֲרֵיךְ בִּנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ**" (שופטים ה יד). וכן "**עַמִּי**", "**עַמּוֹ**", "**עַמָּכֶם**", "**עַמָּהֶם**", המ"מין דגושות למ"ם אחרת, ומענינו "**אֲרָזִים לֹא עֲמָמֻהוּ**" (יחזקאל לא ח), פי' לא היו עמו.

שער ד

שער

תדע כי עיקר כל הפעלים ארבעה חלקים, ובכל אחד ואחד יש שמונה חלקים. האחד הם הבנינים, והם שמונה: בנין פָּעַל הקל, כגון "**שָׁמַר**" והדומים לו; ובנין פִּעֵל החזק בדגש, כגון "**דִּבֵּר**", "**שִׁבֵּר**" וחבריו; ובנין הפעיל, כמו "**הִשְׁלִיךְ**", "**הִגְדִּיל**" ורעיו; ובנין נפעל, כמו "**נִשְׁמַר**", "**נִזְכַּר**" ואחיו; ובנין התפעל, כמו "**הִתְהַלֵּךְ**", "**הִתְגַּדֵּל**"; ובנין הָפְעַל, כמו "**הָשְׁלַךְ**", "**הָשְׁבַּר**"; ובנין פֻּעַל החזק, כמו "**אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה**" (שמות לח כא), "**כִּי שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו**" (איוב יח ח); ובנין פּוֹעֵל המֻרבע, כמו "**כַּאֲשֶׁר פּוֹנֵן לְהַשְׁחִית**" (ישעיהו נא יג) ורעיו. אלו שמונה בנינים, אעפ"י אשר שמותם נשאו, ובסודותם נפלאו, ובבנינים נקראו, ועד השלושה לא באו, והם פָּעַל, פִּעֵל, הפעיל, כי רוב הלשון נתכן עליהם והם אבות לבנינים האחרים, ובם חנו הפעלים ובם נסעו.

החלק השני שמונה פעולות: שלמים, מחֻלי הפ"א, מחלי עי"ן, מחלי למ"ד, מחלי הקצוות, מחֻסרי הנו"ן, מחסרי היו"ד, ובעלי הכפל. ולא אמרנו מחסרי הלמ"ד, כמו ל' לָקַח שהיא פ' הפעל, מפני שלא תמצא מהם כי אם מלה אחת לבדה, על כן לא נמנית בחשבון.

החלק השלישי חלקי פעולות הבנין שהם ששה: עבר, פועֵל, פעוּל, צווי, מקור, אית"ן שהוא בעתיד, ושם דבר, ושם התואר, הרי שמונה אשר כוללים כל המקרא, כי לא תמצא בכל המקרא תיבה שאינה מאחת אלה השמונה, זולתי מלת הַדֶּבֶק לבדה, כמו "**אֵת**", "**עַל**", "**אֶל**", "**גַּם**", "**רַק**", "**אַךְ**", "**אַף**", "**כִּי**", "**לֹא**".

החלק הרביעי שמונה שאלות הנמצאות בכל התיבות של הפעלים: שאלה ראשונה פעֻלתו, שנייה בנינו, שלישית שרשו, רביעית משקלו, חמשית אם הוא כראוי, ששית חברו, שביעית פרושו, שמינית אם עומד אם יוצא, והוא הנקרא 'עובר' או 'בודד'. וסימנהון ל"ב שמ"ר חפ"ק. ל' – פעלתו, אם עבר או עתיד או מה היא פעלתו; ב' – בנינו, מאיזה בנין הוא מהשמונה; ש' – שרשו, לדעת אותיות השרש; מ' – משקלו, תיבה במשקלה באותיות ובניקוד אפילו אינה מענינה; ר' – ראוי, אם הוא כדינו; ח' – חברו מלה אחרת כענינה; פ' – פרוש, היאך ענינו; השאלה השמינית צ' מן 'יוצא', אם המילה פועל יוצא או עומד, וי"א עובר או בודד. ובפעלים אבאר כל הענינים האלה באר היטב, ועתה אביא ראיה ממלה אחת: "**הִטָּה**" – פעלתו עבר, בנינו מן הפעיל, שרשו נָטָה, משקלו "**הִכָּה**", דינו הִנְטָה, חברו "**לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט**" (דברים טז יט), פרושו ידוע, כמו "**וְעָלַי הִטָּה חֶסֶד**" (עזרא ז כח), והוא פועל עובר, כי דבר אחר הטה, כי "**נָטָה**" הוא בודד. נשלמו הארבעה שהם בשמונה.

שער ה

שער האותיות הנבלעות בדגש, והם ז' וסימנהון תנ"ו אלי"ה.

ת' תתבלע בדגש, כת' של התפעל, כמו "**וָאֶשְׁמַע אֵת** (הקול) **מְדַבֵּר אֵלָי**" (יחזקאל ב ב), דינו מְתְדַבֵּר, תתבלע הת' בדגשות הד'. "**וְלָקַח לַמְטַהֵר**" (ויקרא יד ד), דינו לַמְתְטַהֵר, תתבלע הת' בדגשות הט'. "**אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמְאָה**" (דברים כד ד), דינו הֻתְטַמְאָה, תתבלע הת' בדגשות הט', והוא מורכב משני בנינים, מן הופעל והתפעל. וכמוה "**הֻדַּשְׁנָה מֵחֵלֶב מִדַּם כָּרִים**" (ישעיהו לד ו), דינו הֻתְדַּשְׁנָה.

נ' תתבלע בדגש, כאשר תהיה פ' הפעל נ' תתבלע בע' הפעל, כמו "**נִסַּע**", "**יִסַּע**", "**יִתֵּן**", "**יִדַּר**", "**יִפֹּל**", דינם יִנְסַע, יִנְתֵּן, יִנְדַּר, יִנְפֹּל. וכן תתבלע נ' נפעל בפ' הפעל בצוויין והעתידין, כנ' "**נִשְׁמַר**" ב"**הִשָּׁמֵר**", "**אִשָּׁמֵר**", "**יִשָּׁמֵר**", דינם הִנְשָׁמֵר, אִנְשָׁמֵר, יִנְשָׁמֵר.

ו' תתבלע בדגש: "**סָגָלָה**", "**פָּרָה אֲדֻמָּה**" (במדבר יט ב), "**וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם**" (בראשית ג ז), "**וְהִצַּגְתִּיהָ עֲרֻמָּה**" (ראה הושע ב ה), הו"ין מובלעין בעבור אותיות הדגושות, כי הם מן "**אָדוֹם**", "**עֵרוֹם**", ורבים כהם.

א' תתבלע בדגש, כמו "**מַכֻּלֶת לְבֵיתוֹ**" (מ"א ה כה), כמו מַאֲכֹלֶת, בשקל "**מַחֲגֹרֶת שָׂק**" (ישעיהו ג כד), ובמשקלם "**בְּמָסֹרֶת הַבְּרִית**" (יחזקאל כ לז), המ' קמוצה להביא נח נעלם, ודינו בְּמַאֲסֹרֶת הברית. וזאת המלה שהיא במלכים "**מַכֻּלֶת לְבֵיתוֹ**", בדברי הימים "**מַכּוֹת לַעֲבָדֶיךָ**" (דה"ב ב ט), פירש בו המורה ר' יונה אבן גנאח (ספר השורשים ערך כתת) שהוא כמו טחון, מבעלי הכפל, שרשו כָּתַת מן "**כָּתִית לַמָּאוֹר**" (שמות כז כ), והביא במשקלו "**אִם יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׁוֹר**" (ישעיהו י טו), ואף הביא "**מַבּוּל**", ואמר כי שרשם שָׁרַר, בָּלַל. ואני אמרתי כי שלשתם חסרי נו"ן בפלס "**מַבּוּעַ**", ופירוש "**מַשּׁוֹר**" מלשון "**נְסָרִים**" שבתלמוד, וכמוהו "**וַיָּשַׂר בַּמְּגֵרָה**" (דה"א כ ג), היו"ד קמוצה להביא נח נעלם בעבור דגשות השי"ן שחסר, וכן עשו במלת "**וַיֵּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד**" (בראשית כה כט), דינו היה וַיְזֵד בדגשות הזי"ן בשקל "**וַיִּפֹּל**", "**וַיִּגֶּד**". ופירוש "**מַבּוּל**" – גשם, מן "**נִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב**" דאיוב (לח לז), שהוא כמו וגשמי שמים. ופירוש "**מַכּוֹת**" – מאכל, ושרשו נָכַת, ותרגום "**וַיְנַשְּׁכוּ**" (במדבר כא ו) – "**וְנַכְּיתוּ**".

ל' נבלעת בדגש, ל' לָקַח בדגשות ק': "**יִקַּח**", "**תִּקַּח**", דינו יִלְקַח, תִּלְקַח.

י' נבלעת בדגש: "**וּפְטוּרֵי צִצִּים**" (מ"א ו יח), הצ' דגושה להבלעת יו"ד של "**צִיץ**". וכן "**כִּי אָצַק מַיִם**" (ישעיהו מד ג), "**יְצִרֵהוּ**" (ישעיהו מד יב), דגשות הצ' בעבור הי' שהיא פ' הפועל.

ה' תתבלע בדגש: מַזֶּה (שמות ד ב), "**מַלְכֶּם תְּדַכְּאוּ עַמִּי**" (ישעיהו ג טו), דגשות הזּ' והלּ' בעבור הה'.

זולתי ז' אותיות אלה לא תתבלענה בדגש, כי אם אות בחברתה –

ב' תתבלע בה בי"ת אחרת: "**תָּסֹבּוּ אֶת הָעִיר**" (יהושע ו ד), כמו "**סָבִיב**".

ג', ג' אחרת תתבלע בה: תָּחֹגּוּ אֶת חַג יְיָ (ויקרא כג לט), כמו "**הָמוֹן חוֹגֵג**" (תהלים מב ה).

ד' תתבלע בה ד' אחרת: "**שָׁדוֹד נְשַׁדֵּנוּ**" (מיכה ב ד), כי הוא מן "**שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלֵיךְ**" (ישעיהו ס יח).

ה' לא תתבלע בה ה' אחרת כי אין לה תורת דגש.

ו' תתבלע בה ו' אחרת: "**חַוָּה**" כמו חַוְוָה.

ז' תתבלע בה ז' אחרת: "**תָּבוֹז לָכֶם**" (יהושע ח ב), "**בַּזּוֹנוּ לָנוּ**" (דברים ג ז), כמו "**בָּזַזְנוּ**".

ח' אין לה תורת דגש.

ט' תתבלע בה ט' אחרת: "**בַּל נָמוֹטוּ פְּעָמָי**" (תהלים יז ה), שרשו מָטַט.

י' תתבלע בה יו"ד אחרת: "**חַיִּים**" דינו חַיְיִים בג' יו"דים, שתים שורש שהוא מבעלי הכפל והשלישית לרבים, ומשקלו "**דַּלִּים**", "**רַבִּים**", "**תַּמִּים**", "**רַכִּים**", "**זַכִּים**".

כ' תתבלע בה כ' אחרת: "**זַכּוּ נְזִירֶיהָ**" (איכה ד ז) שרשו זָכַךְ.

ל' בל' אחרת: "**סֹלּוּ**" (ישעיהו נז יד) מן "**סֹלְלָה**" (ש"ב כ טו), "**גֹּלּוּ אֵלַי**" (ש"א יד לג) מן "**וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן**" (בראשית כט ג).

מ' במ' אחרת: "**בְּחַמּוֹ נִדְעֲכוּ מִמְקוֹמָם**" (איוב ו יז) מן "**חַמִּימוּת**", "**תַּמִּים**" (שמות כו כד) מן "**תְּמִימִים**".

נ' בנ' אחרת: "**רַנּוּ שָׁמַיִם**" (ישעיהו מד כג), "**רַנִּי וְשִׂמְחִי**" (זכריה ב יד), מן "**רֶנֶן**" ו"**רִנָּנָה**".

ס' בס' אחרת: "**כִּי פַּסּוּ**" (תהלים יב ב) כמו "**תַּמּוּ נִכְרְתוּ**" (יהושע ג טז), "**כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ**" (תהלים צז ה) שרשו מָסַס.

ע' אין בה דגש.

פ' תתבלע בה פ' אחרת: "**תַּפִּים**" מן "**מְתֹפְפוֹת עַל לִבְבֵהֶן**" (נחום ב ח), "**חַפָּה**" מן "**חֹפֵף עָלָיו כָּל הַיּוֹם**" (דברים לג יב).

צ' בצ' אחרת: "**לְמַעַן תָּמְצוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם**" (ישעיהו סו יא) בשקל "**תָּסֹבּוּ**" (יהושע ו ד).

ק' בק' אחרת: "**חֻקָּה**" כמו "**הוֹי הַחֹקְקִים חֻקְקֵי אָוֶן**" (ישעיהו י א), "**וְנָמַקּוּ כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם**" (ישעיהו לד ד) בשקל "**וְנָסַבּוּ בָתֵּיהֶם**" (ירמיהו ו יב), "**וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם**" (ויקרא כו כב).

ש' תתבלע בה שי"ן אחרת: "**אוּלַי יְמַשֵּׁנִי אָבִי**" (בראשית כז יב) מענין "**כִּי מִשַּׁשְׁתָּ אֶת כָּל כֵּלַי**" (בראשית לא לז), "**וַיְמַשֵּׁשׁ... וְלֹא מָצָא**" (בראשית לא לד). "**אִשָּׁה**" – אין

דגשות תיבה זו בעבור שי"ן אחרת כי אם בעבור י' "**אִישׁ**". וי"א כי הדגשות בעבור נו"ן "**אֱנוֹשׁ**" לזכר אִנְשָׁה לנקבה, וכן "**אִשֹּׁת חַזְמָה**" (יחזקאל כג מד) דנו אִנְשׁוֹת. ורבים זכרים מלשון "**אֱנוֹשׁ**" – "**אֲנָשִׁים**", ומלשון "**אִישׁ**" – "**אִישִׁים**", וחסרו א' "**אֲנָשִׁים**" לנקבות ואמרו "**נָשִׁים**". וכן אמרו בדגשות ט' "**חִטָּה וּשְׂעֹרָה**" (דברים ח ח) כי הוא לנ' שחסר, ובתרגום תמצאה: "**חִנְטִין**" (עזרא ו ט). וכן דגשות צ' בעבור הנ': "**קְצוֹ**", "**קְצֵי**", דגשות הצ' עבור הנ', כמו "**עַד אָנָה תְּשִׁימוּן קְנָצֵי לְמִלִּין**" (איוב יח ב). ומצאנוה בדברי רבותינו בבבא בתרא בתוספות: "**דמכרי כַּנְדֵי**", כמו כַּדֵּי. וכן דגשות ת' בעבור נ': "**עִתִּי**", "**עִתִּי**", דינו עִנְתִּי, עִנְתִּי, ובתרגום מצאנוה: "(**די ב**)**עֲבַר נַהֲרָה וּכְעֶנָת**" (עזרא ד י), כמו וְכָעֵת. והטיבו אשר דברו באלה השמות, אך יתכן "**קְצוֹ**" ו"**קְצֵי**" מבעלי הכפל, וכן "**עִתּוֹ**", "**עִתֵּי**", בפלס "**פִּתּוֹ**", "**פִּתֵּי**", מן "**פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים**" (ויקרא ב ו), מן "**וְקִצֵּץ פְּתִילֹם**" (שמות לט ג), ו"**עִתִּים**" מן "**לָעוּת אֶת יָעֵף**" (ישעיהו נ ד), שפירושו להחכים, כמו "**יֹדְעֵי הָעִתִּים**" (אסתר א יג) – יודעי החכמות, ו"**לָעוּת**" היה דינו בחולם כדין בעלי הכפל: "**לָחֹג**", "**לָסֹב**", וכמוהו "**לָבוּר אֶת כָּל** (**אלה**) [זֶה]" (קהלת ט א), "**יָשׁוּד** (**ב**)**צָהֳרַיִם**" (תהלים צא ו), דינו בחולם. ת' תתבלע בה ת' אחרת: "**כֹּתּוּ אִתֵּיכֶם**" (יואל ד י) מן "**וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם**" (ישעיהו ב ד), "**רֹעוּ עַמִּים וְחֹתּוּ**" (ישעיהו ח ט) מן "**תִּרְאוּ חֲתַת**" (איוב ו כא). ודגשות ת' "**לְאִתִּים**", "**אִתֵּיכֶם**", אינו בעבור ת' אחרת כי אם בעבור י', והוא הנח אשר במלת "**אֶת אֲתוֹ וְאֶת קַרְדֳּמוֹ**" (ש"א יג כ), הא' בצרי והת' רפה. זה הכלל: כל האל"ף בי"ת תתבלענה בחברותיהן, זולתי אחהע"ר שאין להם דגש כאשר פירשתי.

שער ו

שער בעשר התנועות

תדע כי הם חמש גדולות וחמש קטנות: אָ תנועה גדולה והיא תקרא קמץ גדול, אַ תנועה קטנה והיא תקרא פתח גדול, אֵ תנועה גדולה ושמה צרי, אֶ תנועה קטנה ושמה סגול והיא פתח קטן, אוֹ תנועה גדולה נקדה אחת מלמעלה ושמה חולם, אֻ תנועה קטנה ושמה חטף קמץ, אוּ תנועה גדולה והיא שורק בו"ו, אֻ תנועה קטנה והיא שורק בלא ו"ו ושמה קבוץ שפתים, אִי תנועה גדולה נקדה אחת תחת האות ושמה חירק ביו"ד, אִ תנועה קטנה – חירק בלא יו"ד. אלה עשר תנועות, אחת גדולה ואחת קטנה משמשת לה; קמץ חברתה פתח, צרי חברתה סגול, חולם חברתה חטף קמץ, שורק בו"ו חברתה שורק בלא ו"ו והוא הנקרא קבוץ שפתים, חירק ביו"ד חברתה חירק בלא יו"ד.

עתה אבאר לך דרך קריאתם. הגדולות יש להם עיכוב ואיחור בכל קריאתם, חוץ אם טעם התיבה סמוך לה, כמו "**שָׂמַר**" הטעם במ"ם, לא תאריך קמצות השי"ן, "**שָׂמַרְתָּ**" כמו כן, "**וְשָׂמַרְתָּ**" מלרע הטעם בת"ו, תאריך קמצות השי"ן. צרי כמו "**וּבֵרַךְ**" הטעם ברי"ש, לא תאריך בבי"ת, "**בֵּרַכְתָּ**" כמוהו, "**וּבָרַכְתָּ**" שהטעם בתי"ו, תאריך הצרי שבבי"ת מתג. חולם: "**אוֹמֵר**", "**שׁוֹמֵר**", שהטעם סמוך לה, לא תאריך החולם, אך "**אוֹמְרִים**", "**שׁוֹמְרִים**", הטעם ברי"ש, תאריך החולם. שורק בו"ו: "**קוּמָה**" "**שׁוּבָה**" הטעם למטה במ"ם ובבי"ת, לא תאריך השורק. "**טוּבְךָ**" "**שׁוּבְךָ**" הטעם בכ"ף, על כן תאריך השורק. חירק ביו"ד: "**שִׁירָה**", "**חִידָה**", הטעם קרוב, לא תאריך החירק, "**שִׁירָתִי**", "**חִידָתִי**", תאריך החירק כי הטעם רחוק. וכל זמן שתהיינה חמש גדולות אלה על שבא לעולם תאריכם, כמו "**שָׁמְרוּ**" והדומים לו, "**יָשְׁבוּ**" וחבריו, "**שׁוֹמְרִים**" ורעיו, "**סִיסְרָא**" ואחיו, "**פִּינְחָס**", "**שִׁירְךָ**". והתנועות הקטנות לעולם תמהר בקריאתם, זולתי אם תהיין על אותיות אחה"ע, אז תאריך התנועות הקטנות שעליהם למען הרחיב גבולם, כמו "**יָעֲשֶׂה**", "**יָהֲלֹךְ**", "**יָאֵרֹב**", "**יָחֳרַם**", היו"דין הם תנועות קטנות, ואתה מעמידן בעבור אות אחה"ע. וכן "**מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל אָבִי**" (בראשית מה ט), "**שַׁאֲלוּ (את) שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָם**" (תהלים קכב ו) – המ"ם והשי"ן פתוחות כי הם צווי מבנין קל, "**וְאֶת בָּרוּךְ שָׁאֲלוּ**" (ירמיהו לו יז) קמץ, והוא עבר. וכן "**וְשָׁחֲטוּ הַפָּסַח**" (שמות יב כא) צווי והוא פתח, "**וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת יִשְׂרָאֵל**" (שמות יב ו) קמץ והוא עבר, והו"ו השבאית תשיבנו עתיד. אך אם תהיין אלה חמש תנועות קטנות על אותיות אחה"ע והאות בשבא לבדה לא תאריכנה, כמו "**לֹא תַחְמֹד**" (שמות כ יד), "**לֹא תַחְמֹל**" (דברים יג ט).

ועתה אבאר ביאור השבא היאך היא נחה והיאך היא נעה ומה דרכה וחקה. דע כי השבא אינה תנועה בפני עצמה ולא המליכוה בשבעה מלכים, כי לא נתן עליה הוד מלכות. ודע כי שלש דרכים יש לה, הראשונה כאשר תבוא על אחה"ע, השנית על יו"ד, השלישית כאשר תבא על שאר האותיות שאינם אחה"ע ולא יו"ד. דע כי כאשר תהיה השבא על אותיות אחה"ע קריאתה כקריאת אחה"ע, כמו "**צְאוּ**", "**רְאוּ**", האל"ף בשורק, גם השבא בשורק; "**צְאִי**", "**רְאִי**", האל"ף בחירק השבא תקרא כן; "**כְּאוֹב מַאֲרָץ קוֹלֵךְ**" (ישעיהו כט ד), האל"ף בחולם, גם השבא תקרא כמוה; "**נְהִי נְהָיָה**" (מיכה ב ד), הה"א בחירק, גם השבא תקרא כמוה; "**וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים**" (ישעיהו ס יא), הה"א בשורק וכן השבא, אך כולם תחטף ותמהר קריאתם בדרך תנועה קטנה, "**קְחוּ**", "**לְחוּצִים**", ח' בשורק וכן השבא, קְחִי החי"ת בחירק וכן השבא כמוה, "**דְּעִי**" בחירק והשבא כמוה, "**דְּעוּ**" בשורק גם השבא כמוה. וכולם קריאתם בחטיפות לא תעכבם, אך אם

תצטרף עמהם געיא אז תאריך השבא בתנועות הנקראות אחה"ע, כמו "**צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן**" (שה"ש א ח), תקרא הצד"י בחירק מעמד בתנועת חירק עם יו"ד; "**עַל הַר נִשְׂפָּה שְׁאוּ־נֵס**" (ישעיהו יג ב), יקרא השי"ן כמו שורק בו"ו; "**תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ**" (תהלים קיט קעה), יקרא הת"ו בחירק כמו החי"ת; "**קִרְבָם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם**" (תהלים מט יב), הלמ"ד יקרא בחולם, וכן כולם. הדרך השנית כאשר תהיה שבא על יו"ד לעולם תקרא בחירק על כל התנועות, כמו "**בְּיָדוֹ**", "**בְּיָדִי**", "**וְיֹאמַר**", "**וְיֵדַע**", ובחטיפות, אך אם תצטרף עמהם געיא אז תארכנה, כמו "**בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן**" (תהלים עז כא), הבי"ת תקרא בחירק מעמד, "**הָפַךְ יָם לְיַבָּשָׁה**" (תהלים סו ו) כמו כן בחירק מעמד. וכאשר תהיינה ב' שבאים באמצע התיבה והאחרונה על יו"ד, הראשונה תהיה נחה והשנית נעה בחירק, כמו "**יִרְמָיָהוּ**", "**יֶחְזְקִיָּהוּ**" (דה"א כד כ), הרי"ש והחי"ת נחות והמ"ם והדל"ת נעות בחירק. וכן על אותיות אחה"ע, אם תהיינה ב' שבאים על תיבה אחת הראשונה נחה והשנית נעה, כמו "**יִשְׁמְעוּ**", "**יִשְׁלְחוּ**", השי"נים נחות והמ"ם והלמ"ד נעות בשורק, וכן "**תִּשְׁמְעִי**", "**תִּשְׁלְחִי**", נעות בחירק. הדרך השלישית כאשר תהיה השבא על שאר אותיות שאינם לא אחה"ע ולא יו"ד, לעולם תנטה לפתח: "**שְׁמָנִים**", "**שְׁמָרִים**", "**נְמַלִּים**", "**רְבִיבִים**", "**גְּדוֹלִים**", "**קְרוֹבִים**", כולם יקראו בפתח שלא בהעמדה. אך אם תצטרף געיא עמהם אז תעמודנה ותארכנה, כמו "**שְׁלֹמֵים הֵם אִתָּנוּ**" (בראשית לד כא), "**הַשִּׁיבֵנוּ יְיָ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה**" (איכה ה כא), "**לְכוּ־חֶזוּ**" (תהלים מו ט), "**לְךָ־אֲנִי**" (תהלים קיט צד), "**גְּדָל־חֶמָה**" (משלי יט יט), "**וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד**" (תהלים קד טו) ורבים כמותם, לעולם יקרא בקמץ גדול באריכות ובהעמדה. ואם תתחברנה באמצע התיבה, הראשונה נחה והשנית נוטה לפתח, כמו "**יִשְׁקְלוּ**", "**יִשְׁמְרוּ**", "**יִזְכְּרוּ**".

שער ז

שער

דע כי לשון הקדש תתחלק לשלשה ראשים, שם ופעל ומלת הדבק. השם, כאמרך "**סוּס**", "**פֶּרֶד**", "**גָּמָל**", "**פִּשְׁתָּה**", "**בֶּגֶד**", "**שָׁמַיִם**" ו"**אֶרֶץ**" וכל אשר בהם. והפעל: "**שָׁמַר**", "**זָכַר**", "**עָמַד**", "**אָכַל**", "**שָׁתָה**" ודומיהם. ומלת הדבק, כאמרך "**אֵת**", "**אֶל**", "**עַל**", "**עִם**", "**גַּם**", "**רַק**", "**לֹא**", "**אַף**", "**אַךְ**" ודומיהם. ונקראו 'מלות הדבק' לפי שמדביקים השמות עם השמות ומשרתים לפעלים. ולולי מלות הדבק הרבה דברים היו מסופקים, כמו 'רְאוּבֵן הָרַג שִׁמְעוֹן', לא נודע מי הורג ומי הרוג, כי חסר "**אֵת**" שנופל לעולם על הפעול. ואין "**אֵת**" כענין "**אֶל**", כי "**אֵת**" נופל על ענין הדבר: 'נָתַן אוֹתוֹ' – את עצמו נתן לאחר, 'נָתַן אֵלַי' – נתן

לי דבר אחר. וכן "**וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ**" (ויקרא יט יח) אינו כמו ואהבת אֶת רעך כמוך, כי "**לְרֵעֲךָ**" פירושו מה שיש לרעך, אהב לו "**כָּמוֹךָ**" – [כמו] שאתה אוהב מה שלך לנפשך. וכל מקום שנאמר בו "**אֶת רֵעֲךָ**" לא נאמר בו "**כָּמוֹךָ**", כי לא צוה הקב"ה שיאהב את רעהו כגופו ונפשו כנפשו. וכאשר אמר "**וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר**" (דברים י יט) לא אמר "**כָּמוֹךָ**". 'אָכַל רְאוּבֵן עִם שִׁמְעוֹן', לולי 'עִם' לא היה נודע ענין ראובן שמעון. וכן הוא מסופק "**וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר**" (בראשית כה כג), לא נודע מי העובד ומי הנעבד, ואם היה שם אֶת היה נודע. והשם מתחלק לשני ענינים: דבק לפעלים ומופרד מהם; הדבק, כמו "**שִׁמְעוֹן**" מן "**שָׁמַע**" (בראשית כט לג), "**רְאוּבֵן**" מן "**רָאָה**" (בראשית כט לב), וכן הרבה שמות, "**שָׁלֵג**" מן "**תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן**" (תהלים סח טו), "**חָרֵב**" – "**חָרְבוּ כָּל פְּרֶיהָ**" (ירמיהו נ כז), וכן "**שָׂרִיד**" – וְהַשְּׂרִידִים שָׂרְדוּ מֵהֶם (יהושע י כ), וכן מן "**שֵׂכֶל**" – "**שָׂכַל דָּוִד**" (ש"א יח ל). והשמות הנפרדים מן הפעלים, כמו "**סוּס**", "**גָּמָל**", "**צֶמֶר**", "**בַּיִת**", "**שָׂדֶה**", "**שׁוֹר**" ו"**שֶׂה**" ודומיהם, שלא נמצאו פעלים מהם, ומן "**כֶּרֶם**" נעשה פעולה: "**לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים**" (מ"ב כה יב), "**אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם**" (ישעיהו סא ה), ופירוש "**יֹגְבִים**" – עובדי שדה. והתבונן בכל השמות שלא תמצא פעלים מהם, שלא תשמש בהם כפעלות, ואם תמצא מהן פעולה תשמש באותו בנין, כמו "**שָׁלֵג**" שזכרנו בא ממנו "**תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן**" והוא מבנין הפעיל – הִשְׁלִיג, לא ישתמש בו בנין חזק ולא קל, לא יאמר שִׁלֵּג כמו "**דִּבֵּר**", "**שִׁבֵּר**", ולא שָׁלַג כמו "**שָׁמַר**".

ודע כי השמות בחכמת המבטא שלשה חלקים: שם שיש לו גוף והרגשה ונראה לעינים, כמו "**אָדָם**" ו"**בְּהֵמָה**" ו"**בְּגָדִים**" ו"**שָׁמַיִם**" ו"**אֶרֶץ**" ודומיהם; ויש שם שהוא נוצר ונברא ואינו נראה לעין, כמו "**רוּחַ**", "**חַיִּים**", "**נְשָׁמָה**", "**חָכְמָה**", "**כֹּחַ**"; ויש שם שהוא נדבר ואינו נברא ולא דבר, אך יקרא שם ללא דבר, כמו "**מָוֶת**", "**חֹשֶׁךְ**", "**עֵרוֹם**", אינם יש, כי ה"**מָוֶת**" היא הסרת החיים, וה"**חֹשֶׁךְ**" הוא הסרת האורה, וה"**עֵרוֹם**" הוא הסרת המלבוש. וכן ה"**רָעָב**" הסרת השובע, כי כאשר תאמר "**עֵרוֹם**" והלבישוהו נסתלק העֵרוֹם, וכן כלם. ואם תאמר הרי נמצא "**יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ**" (ישעיהו מה ז), כי כאשר שִׁקע האור חשך העולם, וזה בעבור האדמה שמונעת האורה, וכאשר ברא האדמה שהיא גורמת החשך הרי ברא חשך. והרי יש בכח האדם לברוא את החשך אם יסגר כל החלונות והפתחים של בית שהאור יכנס לשם, הרי ברא חשך. וכן אתה אומר "**מַשְׁבִּיעוֹ**" לאותו שנותן לו מאכל ו"**מַרְעִיבוֹ**" אינו נותן לו לחם אלא מונע ממנו המאכל. וכן כאשר אתה אומר על הבורא יתברך "**מְחַיֵּה הַמֵּתִים**" – נותן לו חיים, אבל "**מֵמִית**" לא יתן לו מיתה, אלא יסיר

ממנו החיים והוא המיתה. וכן "**עֹשֶׁר**" ו"**רִישׁ**", ה"**עֹשֶׁר**" הוא יש וה"**רִישׁ**" אינו יש, כי אם הסרת העושר הוא ה"**רִישׁ**", וכן הסרת הכח הוא ה"**עֲיֵפוּת**" ורבים כמוהם.

שער ח

שער להודיע משקל השמות במלת פעל ואיך ישתנו בהסמכם ובהפרדם

פֹּעַל – "**זָכָר**", "**מָשָׁל**", "**דָּבָר**", "**חָכָם**", "**רָשָׁע**". וכאשר יהיו דבוקים ישתנו מן הקמץ לשבא, כמו "**מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי**" (ש"א כד יג), "**דְּבַר יְיָ**" (בראשית טו א), "**חֲכַם לֵב**" (שמות לא ו). ויש במשקל זה מקצתם שם דבר ומקצתם שם התואר. ועתה אפרש מה הוא שם דבר ומה הוא שם התואר. "**אָדָם**" הוא שם דבר, וכאשר תפרש ענינו זה שם התואר: "**גִּבּוֹר**" הוא, "**חָכָם**" הוא, "**יָפֶה**" הוא, "**טוֹב**", "**צַדִּיק**" הוא, או "**אָרוֹךְ**", "**לָבָן**", "**רָאשׁ**", "**כְּסִיל**", "**מְכֹעָר**", "**רָשָׁע**", "**רַע**", "**קָצָר**", "**שָׁחוֹר**", אלו כולם יקראו שם התואר, כי השם קודם לשם התואר ובעבור השם שבו נקרא כן, בעבור הגבורה שבו נקרא "**גִּבּוֹר**" ובעבור החכמה שבו נקרא "**חָכָם**", וכן כולם. וכן ישתנו כולם השמות ושם התואר כשהם סמוכים לכנויים הנפרדים ולכנויים המחברים, כמו "**דָּבָר**" – "**דְּבַר יְיָ**", "**דְּבַר מָלֶךְ**", זה כנוי נפרד, וכאשר יאמר "**דְּבָרִי**", "**דְּבָרוֹ**", זה כנוי מחובר שהוא במלה אחת – דבר שלי דבר שלו, "**דְּבָרְךָ**" – דבר שלך. ולרבים: "**דְּבָרִים**", "**מְשָׁלִים**", ובסמוך: "**דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ**" (ירמיהו א א), "**מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה**" (משלי א א), ומרבים לרבים: "**דִּבְרֵיהֶם**", "**מִשְׁלֵיהֶם**". ונמצאו מלות במשקל זה בדרך סברא ולא בפירוש: "**בָּשָׂם**" מן "**אָרִיתִי מוֹרִי עִם בָּשְׂמִי**" (שה"ש ה א) שהוא במשקל "**דְּבָרִי**", כי אם היה מגזרת "**בֹּשֶׂם**" אז היה אומר "**בָּשְׂמִי**", כמו "**גֹּרֶן**" – "**גָּרְנִי**", "**קֹדֶשׁ**" – "**קָדְשִׁי**"; ואם היה מגזרת "**וְקִנְמָן בָּשֶׂם**" (שמות ל כג) היה בַּשְׂמִי – הב' פתוחה, כמו "**שָׂמָן**" – "**שַׂמְנִי**", "**גֶּפֶן**" – "**גַּפְנִי**", "**אֶרֶץ**" – "**אַרְצִי**". על כן נאמר כי הנפרד ממנו "**בָּשָׂם**" על משקל "**דָּבָר**". וכן יש שם אחר במשקל זה בדרך הסברא: "**וּסְגֹר דְּלָתְךָ**" (ישעיהו כו כ), הנפרד ממנו בלא כנוי "**דֶּלֶת**", בשקל "**דָּבָר**", "**דְּבָרְךָ**", "**דְּלָתְךָ**", כי אם היה מ"**דֶּלֶת**" היה אומר "**דַּלְתְּךָ**", כמו מ"**דֶּרֶךְ**" – "**דַּרְכְּךָ**", כמו "**וַיִּקֹּב חֹר בְּדַלְתּוֹ**" (מ"ב יב י). ומגזרה זו במחלי ל' הפעל: "**צָמָא**" ובכנויים: "**צְמָאִי**", "**צְמָאוֹ**", כמו מן "**צָבָא**" – "**צְבָאוֹ**", "**צְבָאִי**". וטועה האומר "**הַשּׁוֹתֶה מַיִם לְצִמְאוֹ**" (משנה ברכות ו ח) הצד"י בחירק, כי דינה בשבא: "**לְצָמְאוֹ**", על דרך הסמוך: "**וְעַל צְבָא מַטֵּה**" (במדבר י טו). ויש מגזרה זו שמות שהנח שב דגוש בו, כמו "**גָּמָל**", "**שָׁפָן**", "**גְּמַלִּים**", "**שְׁפַנִּים**", הל' והנ' בדגש, כי קודם הרבוי היו קמוצי ע' הפעל, וכאשר הרבם שב הנח לדגש וע' הפעל בפתח, ואין אתה יכול לשנות דתם הדגשים לרפים ולא הרפים לדגשים. ובסמוך תאמר "**דִּבְרֵי**", "**מִשְׁלֵי**"

מן הרפים, ומהדגשים "**גְּמַלַּי**", "**שְׁפַנֵּי**", הפ' בשבא והע' פתוחה. ויש מגזירת פָּעַל החזק: "**גַּנָּב**", "**סַלָּח**", והוא שם התואר, ויתכן שיהיה כמותם "**רֹבֶה קַשָּׁת**" (בראשית כא כ), פירוש "**רֹבֶה**" – יורה חצים, "**קַשָּׁת**" – יודע לעשות הקשתות. ויתכן להיות "**קַשָּׁת**" שם דבר, כמו "**קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים**" (ש"א ב ד), והוא בשקל "**שַׁבָּת**", ויהיה מהם מן "**שַׁבָּת**" – "**אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ**" (שמות לא יג), ומן "**קַשָּׁת**" – "**וְקַשְׁתוֹתָם תִּשְׁבַּרְנָה**" (תהלים לז טו) שהוא דגוש השי"ן, ובמשקלו "**וְקַטָּת וְנַהֲלָל**" (יהושע יט טו) שם עיר. ומגזרת הדגושים: "**חָרָשִׁים**", "**פָּרָשִׁים**", לפי שלא נתשנו בקבוץ. ומאלו הדגושים "**לְשׁוֹן שֶׁקֶר יִשְׁנָא דַכָּיו**" (משלי כו כח), כמו "**דַּכָּא**", היו"ד למשך והו"ו מקום אל"ף לפי שהיא ל' הפעל כו"ו "**שָׁלָו**". וכמוהו בדמותו כצלמו "**עָנָיו**" מהרפים בשקל חָכָם, היו"ד למשך והו"ו מקום ה"א, כמו "**דַּכָּיו**". יש מגזרה זו מלות על דרך הסמוך הפ' בשבא: "**זְמַן**", "**כְּתַב**", "**יְקַר**". וכאשר יתחברו לרבים, מן "**זְמַן**" – "**זְמַנִּים**", דגוש ל' הפעל, ומן "**כְּתַב**" – "**כְּתָבִים**", רפוי. וכאשר יסמכו תאמר מן "**זְמַן**" – "**זְמַנֵּי**", לא ישתנה מדרך "**זְמַן**", כי הוא בנוי על דרך דגשות, ומן "**כְּתָבִים**" יאמר "**כִּתְבֵי קֹדֶשׁ**", הפ' בחירק, לפי שאינם בנויים על דרך דגשות. ואין דרך לשון הקדש להחליף הגזרות מן החזקים לרפים ולא מן הרפים לחזקים. ו"**שְׁטָר**" מגזרת "**כְּתָב**" יהיה הפ' בחירק – "**שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ**", בשקל "**כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ**", ולא יאמר "**שְׁטָרֵי**", כי אינו מגזרת "**זְמַן**", "**זְמַנֵּי**". ומגזרה זאת "**קָטָן**" ליחיד, ולרבים "**קְטַנִּים**", ולנקבה "**קְטַנָּה**", ולרבות "**קְטַנּוֹת**", בדגשות ל' הפעל, ואינם מגזרת "**קָטֹן**", כי מן "**קָטֹן**" יאמר "**קְטֹנִים**", "**קְטֹנָה**", "**קְטֹנוֹת**", כמו מן "**גָּדֹל**" – "**גְּדֹלִים**", "**גְּדֹלָה**", "**גְּדֹלוֹת**".

פֹּעַל – "**אֶרֶץ**", "**גֶּפֶן**", "**שֶׁמֶן**", "**שֶׂלֶג**", "**דֶּרֶךְ**", "**סֶתֶר**" "**כֶּסֶף**" ורבים כמוהם. ויש מהם שם התואר, כמו "**עֶבֶד**", "**מֶלֶךְ**", "**יֶלֶד**". וגזירה זאת היא בסמוך ובמוכרת: "**מֶלֶךְ מִצְרַיִם**" (בראשית מ א), "**אֶרֶץ כְּנַעַן**" (בראשית יז ח). ואותם שנקודת הפ' בסגול, כאשר יהיו באתנח או בסוף פסוק יהיו בקמץ. וזה ברובם, כי יש מהם שלא ישתנו, כמו "**מֶלֶךְ**", "**נֵדֶר**", "**חֵרֶם**", אינם קמוצים לעולם. ו"**כֶּסֶף**" אשר יהיה באתנח או בסוף פסוק אז יהיה "**כָּסֶף**" הכ' קמוצה, זולתי אחד שהוא באתנח והוא בסגול: "**כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף**" (תהלים סח יד). וכן "**אֶרֶץ**", יש ד' שהם באתנח ובסוף פסוק והם "**אֶרֶץ**" על פי המסרה א' בסגול. וכל אותם שהם בצרי לא ישתנו לעולם, כמו "**תֵּבֵל**", "**נֵזֶר**", "**צֵדֶק**", "**סֵפֶר**", הפ"אין בצרי. וכשתהיה ל' הפעל ע' או ח' אז יהיה העי"ן בפתח: "**זֶבַח**", "**פֶּתַח**", "**נֶתַח**", "**שֶׁלַח**", "**בֶּלַע**", "**רֶשַׁע**", "**בֶּצַע**" ורבים כהם. ובכנוי מן "**זֶבַח**" – "**זִבְחוֹ**" הפ' בחירק, "**טֶבַח**" – "**טִבְחוֹ**", "**פֶּתַח**" – "**פִּתְחוֹ**". וטעה האומר מן "**שֶׁבַח**" – שִׁבְחוֹ,

שְׁבָחֵךְ, הפ' בשבא, כי אם יאמר מן "**פָּתַח**" – פְּתָחוֹ, הפ' בשבא, ענינו 'פְּתַח אותו'. וטועה האומר "**וּשְׁבָחֵךְ אלהים מפינו לא ימוש**" (קדושה), כי אין נכון לומר כי אם "**שִׁבְחֲךָ**" הפ' בחירק בשקל "**זִבְחֲךָ**", או יאמר "**שְׁבָחֶיךָ מפינו לא יָמוּשׁוּ**" בשקל "**וְדַם זְבָחֶיךָ**" (דברים יב כז). ואם תהיה ע' פועל בגזרת השם הזה ע' או ח', אז תפקחנה פ"יו ועי"נו, כמו "**שָׁעַר**", "**בָּעַר**", "**תָּעַר**", "**נָעַר**", "**שָׁחַר**", "**צָחַר**", "**שָׁחַל**"; והה' בכלל זה: "**רָהַב**", "**לָהַב**". ואין "**זָהַב**" מגזירה זאת כי אם מגזרת "**מָשָׁל**", "**דָּבָר**", שהם קמוצים וישתנו בסמוך: "**וּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא**" (בראשית ב יב), "**וַיְהִי [כָּל] זְהַב [הַ]תְּרוּמָה**" (במדבר לא נב). וכן "**נָחַשׁ שָׂרָף**" (דברים ח טו) מגזירת "**זָהָב**", כי כלו קמוץ, וישתנה בסמוך: "**נְחַשׁ נְחֹשֶׁת**" (במדבר כא ט). ואין כמוהו "**כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב**" (במדבר כג כג), כי כלו פתוח, ולא ישתנה בסמוך. וכל גזירה זאת לא ישתנה בסמוך: "**שַׁעַר הָעִיר**" (דברים כב כד), "**זֶבַח יָיְ**" (צפניה א ח), כולם מלעיל ופתוחין ולא ישתנו בסמוך. וגזירת "**מָשָׁל**", "**דָּבָר**", "**זָהָב**", כולם מלרע והם קמוצין וישתנו בסמוך.

פֹּעֶל – "**קֹדֶשׁ**", "**חֹדֶשׁ**", "**גֹּרֶן**", "**עֹמֶר**", "**חֹמֶר**", "**שֹׁרֶשׁ**", כולם מלעיל וחסרי ו"ו. ולא ישתנו בסמוך, כמו "**קֹדֶשׁ יְיָ**" (ויקרא יט ח), "**חֹדֶשׁ יָמִים**" (בראשית כט יד), "**גֹּרֶן הָאֲרַוְנָה**" (ש"ב כד טז), "**חֹשֶׁן מִשְׁפָּט**" (שמות כח טו), "**חֹמֶר שְׂעֹרִים**" (ויקרא כז טז), "**שֹׁרֶשׁ יִשַׁי**" (ישעיהו יא י). וכאשר ע' הפעל מאותיות אחה"ע תהיה פתוחה: "**נֹעַר**", "**בֹּחַן**", "**סֹהַר**", "**צֹחַר**". ונמצאו מהם שנים שאינם פתוחים: "**אֹהֶל מוֹעֵד**" (שמות כח מג), "**בֹּהֶן יָדוֹ**" (ויקרא ח כג). ויש עם האל"ף: "**תֹּאַר**". וכאשר יתחברו לכנויים יאמר "**חָדְשׁוֹ**", "**קָדְשׁוֹ**", ומ"**אֹהֶל**" ו"**תֹּאַר**" תשוב התפארת שהיא החטף קמץ בע', כמו "**תָּאֳרוֹ**", "**אָהֳלוֹ**". ובאו מהם קמוצי הפ"א: "**רַק קָדָשֶׁיךָ**" (דברים יב כו), "**מִתַּחַת שָׁרָשָׁיו יִבָּשׁוּ**" (איוב יח טז). ויש מגזירה מעט שמות שהם מלרע: "**וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק**" (ישעיהו ה ב), "**יוֹבֵל הִוא**" (ויקרא כה י), "**תַּחַת שׁוֹבָךְ הָאֵלָּה**" (ש"ב יח ט), ובעבור שהם בו"ו הם מלרע ובצרי. פְּעוֹל – "**גָּדוֹל**", "**קָטוֹן**", "**קָרוֹב**", "**רָחוֹק**". זאת הגזרה שם התואר, וישתנה בסמוך: "**גְּדֹל הָעֵצָה**" (ירמיהו לב יט), "**קְטֹן בָּנָיו**" (דה"ב כא יז) – הפ' בשבא. ודע כי "**קָטְנִי עָבָה**" (מ"א יב י) מגזרה זאת, קודם היה "**קָטוֹן**", וכאשר חברו לכנוי היחיד המדבר לנפשו לא שינה הפ' וקמצותה כאשר בתחלה; וכן עשו במלת "**בְּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה**" (ירמיהו ג ז), כי הזכר "**בָּגוֹד**" בשקל "**גָּדוֹל**", ודינה לנקבה "**בְּגוֹדָה**" בשקל "**גְּדוֹלָה**" הפ' בשבא, ואמרו "**בָּגוֹדָה**" על משקל גזרת היחיד הזכר. וכן עשו במלת "**קָטְנִי**", וכאשר חסר ו"ו "**קָטוֹן**" ורצה להבליעה כדרך בליעת האותיות, שינה הל' בדגש לחסרון ו"ו, ואמר "**קָטְנִי**". ויש מגזירה זאת כאשר תחבר אותם לרבים או לרבות או לנקבה אחת יהיו דגושים חסרי ו"ו:

"**אָדוֹם**" – "**אֲדָמָה**", "**אֲדָמִים**", וכן "**עָרוֹם**" – "**עֲרָמָה**", "**עֲרָמִים**", וכן "**עָבוֹת**" – "**תַּחַת כָּל אֵלָה עֲבֹתָה**" (יחזקאל ו יג), ומן "**עָגוֹל**" – "**מְרֻבָּעוֹת** (ו)**לֹא עֲגֻלּוֹת**" (מ"א ז לא). ודע כי "**עֲרֻמִּים**" שהם מלשון "**עָרוֹם**" המ' דגושה, ו"**עֲרוּמִים**" שהם מלשון "**עֲרָמָה**" ו"**תַּרְמִית**" המ' רפויה. ואמר בעל המסרה: ערטילאי דגשין חכימאי רפיין. וטעה האומר בברכות "**מַלְבִּישׁ עֲרוֹמִים**" הר' בחולם, לפי שאלה הגזירות לא תתחלפנה מן הכבדים לקלים ולא הקלים לכבדים, כי הכבדים חסרי ו' והם נבלעות בדגשות הל', כאשר לא יתכן מן "**קָרוֹב**" קְרֻבִּים בשורק ובדגש, כן לא יתכן לומר מן "**אָדוֹם**" אֲדוֹמִים בחולם. ושם התואר מגזירה זו "**יָכוֹל**" בשקל "**גָּדוֹל**", ולרבים "**יְכוֹלִים**" בשקל "**גְּדוֹלִים**" והאומר יְכוּלִים בשורק טועה. ויש מגזירה זו ובמשקלה שמות: "**אַשְׁרוּ חֲמוֹץ**" (ישעיהו א יז), "**מָחוֹל**" (מ"א ה יא), "**אָמוֹן**" (בן) [אבי] יאשיהו (מ"ב כא יח), "**שָׁלוֹם**". אך "**וָאֲהִיֶה אָצְלוֹ אָמוֹן**" (משלי ח ל) שם התאר בשקל "**גָּדוֹל**", וכן "**וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד עָשׁוֹק**" (ירמיהו כב ג) הוא שם התואר כמו "**גָּדוֹל**", וענינו כענין "**עוֹשֵׁק**".

פָּעוּל – רוב גזירה זאת שם התואר, וגם דגושים, כמו "**חַנּוּן**", "**רַחוּם**" – לולא החי"ת היה דגוש על משקל "**שַׁכּוּל**" (ש"ב יז ח). ויש מהם שמות: "**טַבּוּר הָאָרֶץ**" (שופטים ט לז), "**חַטּוּשׁ וְיִגְאָל**" (דה"א ג כב), ויש מהם שמות רפים: "**חָנוּן בֶּן נָחָשׁ**" (ש"ב י ב), "**אֶרֶץ כְּבוּל**" (מ"א ט יג).

פּוֹעֵל – "**וַיִּתְנַהוּ בַּסּוּגַר**" (יחזקאל יט ט), "**חוֹשֶׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי**" (דה"א א מה). ויש מהם שם התואר והם דגושים: "**לַנַּעַר הַיּוֹלֵד**" (שופטים יג ח), "**אֵינֶנּוּ אֹכֵל**" (שמות ג ב), "**מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָן**" (שה"ש ז ב) – בחטף קמץ, ואחדים הם.

פִּיעוֹל – "**כְּנֹאד בְּקִיטוֹר**" (תהלים קיט פג), "**מִן הַשִּׁיחוֹר**" (יהושע יג ג), "**שִׁלְחָה בַכִּישׁוֹר**" (משלי לא יט), "**צִנּוֹר**" (ש"ב ה ח), "**צִינֹק**" (ירמיהו כט כו), "**צִיעֹר**" (יהושע טו נד).

פּוֹעָל – "**עוֹלָל**" (ירמיהו ו יא), "**אֹבֵד עֲצוֹת**" (דברים לב כח).

פִּיעוּל – "**פִּגּוּל**" (ויקרא ז יח), "**לָשׁוֹם חֲתוּל**" (יחזקאל ל כא).

פָּעֵל – רובם שם התואר: "**עִוֵּר**", "**חֵרֵשׁ**" לולי הרי"ש היה דגוש, ואינו כמו "**חֲרֵשׁ לֵאמֹר**" (יהושע ב א), כי הוא מגזרת "**אֶרֶץ**", "**שֶׁמֶן**", והוא מלעיל ובסגול, אבל "**חֵרֵשׁ**" כלו צרי ומלרע. ומזאת הגזרה "**אִלֵּם**", "**גִּבֵּחַ**", "**פִּסֵּחַ**", "**פִּקֵּחַ**", בעבור הח'. ויש שם דבר: "**וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם**" (ירמיהו ה יג), "**הֲלוֹא אֶת הַקִּטֵּר אֲשֶׁר קִטַּרְתֶּם**" (ירמיהו מד כא), "**לִי נָקֹם וְשִׁלֵּם**" (דברים לב לה).

פִּעֵל – "**כִּבֵּר**", "**וְאָסְרָה אִסָּר**" (במדבר ל ד), דגשותם לחסרון היו"ד.

פֶּעוֹל – "**אֲפוֹד**", "**אֵזוֹב**", "**אֲזוֹר**", "**אֵבוּס**" אעפ"י שהוא בשורק אחדים הם, וכמוהו "**אֲטוּן מְצָרָיִם**" (משלי ז טז), "**בָּנִים לֹא אֵמֶן בָּם**" (דברים לב כ). ואלה השמות לא ישתנו בסמוך הנפרד: "**אֵזוֹר פִּשְׁתִּים**" (ירמיהו יג א), "**אֵבוּס בְּעָלָיו**" (ישעיהו א ג), "**אֲפוֹד בָּד**" (ש"א ב יח). אך הסמוכים אל הכנוים המחברים ישתנו: "**אִם יָלִין עַל אֲבוּסָךְ**" (איוב לט ט) – האל"ף בשבא ופתח, ויתכן להיות "**אֱזוֹרוֹ**", "**אֱזוֹרְךָ**", בשבא וסגול.

פָּעִיל – מקצתם שם התואר ומקצתם שמות, ויש דגושים ויש רפים. שם התואר: "**שָׂכִיר**", "**שָׂרִיד**", "**פָּלִיט**", "**סָרִיס**", "**פָּרִיץ**", "**אָסִיר**". וישתנו בסמוכים הנפרדים והמחברים: "**שָׂכִיר שָׁנָה**" (ויקרא כה נג) זה נפרד, "**שְׂכִרְיָהּ**" (ירמיהו מו כא) זה מחבר, "**שְׂרִידָיו**", "**פְּלִיטָיו**" (עובדיה א יד) הם מחברים, "**סְרִיס פַּרְעֹה**" (בראשית לז לו) אף הוא נפרד. ויש מהם שמות: "**קָצִיר**", "**בָּצִיר**", "**נָזִיר**", וישתנו בסמוך: "**קְצִיר חִטִּים**" (בראשית ל יד), "**בְּצִירֵךְ**" (ירמיהו מח לב), "**מִבְצִיר אֲבִיעֶזֶר**" (שופטים ח ב), "**וְאֶת עִנְבֵי נְזִירֶךָ**" (ויקרא כה ה). ויש מהם בשבא בלבד בסמוך ושאינו סמוך: "**גְּבִיר**", "**יְדִיד**", אך "**יְדִיד**" לא נכר, כי לא בא ממנו מוכרת כי אם סמוך למלה או סמוך לכנויים: "**יְדִידוֹ**", "**יְדִידִי**", וכן "**שְׁבִילֵי עוֹלָם**" (ירמיהו יח טו), לא נמצא מוכרת, אך נדון אותם בשקל "**נָתִיב לֹא יְדָעוֹ עָיִט**" (איוב כח ז) שהוא מענינו והוא קמוץ. ונמצא אחר מוכרת: "**וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה**" (ישעיהו מג טז) בשבא. ויש מהם דגושים: "**אַבִּיר הָרֹעִים אֲשֶׁר לְשָׁאוּל**" (ש"א כא ח), "**כַּבִּיר**", "**אַדִּיר**", "**פַּטִּישׁ**". ומן הדגושים: "**פָּרִיצִים**" (יחזקאל ז כב), "**עָרִיצִים**" (ישעיהו יג יא), לולי הרי"ש היו דגושים, ובעבור אשר לא נשתנו ברבים אמרתי כי הם מהדגושים; ומקצתם מהרפים: "**וּפְרִיץ חַיּוֹת**" (ישעיהו לה ט) מהרפים כי הוא בשבא, ו"**פָּרִיצִים**" שהוא קמוץ מהדגושים, וכן "**עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו**" (בראשית מ ב), "**לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ**" (ישעיהו נו ד) מהדגושים, "**סְרִיסֵי פַּרְעֹה**" (בראשית מ ז) מהרפים. ויש מהם בקמץ והוא מהרפים: "**שָׁלִישׁ**", "**וְשָׁלְשׁם עַל כֻּלּוֹ**" (שמות יד ז). ומגזרה זאת "**וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם**" (ישעיהו מג יד), כי הוא מלשון בָּרַח והוא שם התואר – אותם שברחו, והוא מהדגושים, לפי שלא אמר בְּרִיחִים בשבא.

פָּעֵל – מלרע, רֻבם שם התואר: "**יָבֵשׁ**", "**כָּבֵד**", "**שָׁמֵן**", "**שָׁלֵו**", "**חָמֵץ**", "**עָרֵל**". וישתנו בסמוך: "**כְּבַד פֶּה**" (שמות ד י), "**שְׁכַן שֹׁמְרוֹן**" (הושע י ה), "**עֲרַל שְׂפָתַיִם**" (שמות ו יב), "**זְקַן בֵּיתוֹ**" (בראשית כד ב). ויש מלשון זה בשקל אחר: "**עֲרֵל לֵב וְעֲרֵל בָּשָׂר**" (יחזקאל מד ט), וזה דומה למלות אחרות, כמו "**גָּדֵר מְזֵה**" (במדבר כב כד), "**אוֹ בְגָזֵל**" (ויקרא ה כא), "**וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית**" (שמות כז טו), "**עַל כַּף הַיָּרֵךְ**" (בראשית לב לג), וכשיסמכו יהיו "**גֶּדֶר אֲבָנִים**" (ראה משלי כד לא), "**גֵּזֶל אָח**" (יחזקאל יח יח), "**אֶל כֶּתֶף הַבַּיִת**" (מ"א ו

ח), "**עָרֵל לֵב**" (יחזקאל מד ט). וכמותם "**תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב**" (בראשית ג טו), "**יֹאחֵז בְּעָקֵב פֶּחַ**" (איוב יח ט), הסמוך "**בַּעֲקֵב עֵשָׂו**" (בראשית כה כו). וכן "**חֶדֶר**" נסמך בשני דרכים: "**וְאֶל חֶדֶר הוֹרָתִי**" (שה"ש ג ד), "**וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךְ**" (שמות ז כח).

פֵּעֶל – "**עֵנֶב**" – "**וְדַם עֵנָב**" (דברים לב יד), "**שֵׁכָר**", "**נֵכָר**".

פְּעַל – "**דְּבַשׁ**", "**פְּרָת**", "**דְּדָן**", "**שְׁבָא**", "**גְּבָל**", "**יְקָר**". "**וְאֶת יְקַר תִּפְאֶרֶת**" (אסתר א ד עי"ש) פתוח כי הוא סמוך, "**יְקַר וּגְדוּלָּה**" (אסתר ו ג) קמוץ כי הוא מוכרת. ויש בשקל הזה שם התואר: "**וּגְדָל כֹּחַ**" (נחום א ג), "**גְּדָל חֵמָה**" (משלי יט יט), וכמוהו "**קְצַר אַפַּיִם**" (משלי יד יז), ויתכן שיהיו המוכרתים משני אלה "**גָּדֵל**", "**קָצַר**", ובסמוך "**גְּדָל**", "**קְצַר**", ויהיו מגזרת "**כָּבֵד**" – "**כְּבַד פֶּה**" (שמות ד י).

פְּעוּת – "**שְׁבוּת**", "**פְּדוּת**", "**רְאוּת עֵינַיִם**" (ראה קהלת ה י), "**כְּסוּת עֵינַיִם**" (בראשית כ טז), "**דְּמוּת**", אחדים הם בסמוך ובמוכרת. ויש מהם בקמץ בסמוך ובמוכרת: "**גָּלוּת**", "**גָּלוּת יְרוּשָׁלַם**" (ירמיהו מ א), הלמ"דין חסרות והו' והת' נוספות, כמו "**עֲבָדוּת**", "**יַלְדוּת**", "**שַׁחֲרוּת**", "**שִׁפְלוּת**", ודינם היה פְּדִיוּת, שִׁבְיוּת בפלס "**שִׁפְלוּת**", וכמוהו מן הדגושים: "**פְּתַיּוּת** [**וּ**]**בַל יָדְעָה מָה**" (משלי ט יג), היו"ד דגושה.

פָּעוֹן – "**חָרוֹן**", שרשו חָרָה, כמו "**וְעַצְמֵי חָרָה מִנִּי חֹרֶב**" (איוב ל ל), הל' חסרה, כי דינה חֲרִיוֹן בשקל "**עֲלִיוֹן**". וכמוהו "**קָלוֹן**" שרשו קָלָה, כמו "**וְנִקְלָה אָחִיךָ**" (דברים כה ג), "**מַקֶּלֶה אֲבִיו**" (דברים כז טז).

פְּלוֹן – "**זָדוֹן**", "**שָׁשׁוֹן**", הע' חסרה, כי הם מן "**יָזַד אִישׁ**" (שמות כא יד), "**יָשִׂישׂ עָלַיִךְ**" (ישעיהו סב ה). ושתי גזרות אלו ישתנו בסמוך: "**חֲרוֹן אַף**" (במדבר כה ד), "**זְדוֹן לְבָבְךָ**" (ירמיהו מט טז), "**קְלוֹן בֵּית אֲדֹנָיִךְ**" (ישעיהו כב יח), "**שְׁשׁוֹן יִשְׁעֶךָ**" (תהלים נא יד) – בשבא.

פִּלּוֹן בדגש – "**חַלּוֹן**", "**אֵסַר חַדֹּן**" (מ"ב יט לז) שם איש, "**חַמּוֹן וְקָנָה**" (יהושע יט כח) שם עיר, "**כַּבּוֹן וְלַחְמָס**" (יהושע טו מ) שם עיר, "**סִלּוֹן מַמְאִיר**" (יחזקאל כח כד) אעפ"י שהוא בחירק אחדים הם, "**וְכַמֹּן יְזֹרֵק**" (ישעיהו כח כה), דינם חַלְלוֹן, חַדְדוֹן, חַמְמוֹן, כַּבְּבוֹן, כַּמְמוֹן וכן כלם, בשקל "**חַצְצֹן תָּמָר**" (בראשית יד ז). ו"**חַלּוֹן**" מענין חָלָל, שהוא נקב פתוח.

מִפְעָלָה – "**מִלְחָמָה**", "**מַמְלָכָה**", "**מֶמְשָׁלָה**", ג' תנועות אלה שוין: סגול, פתח וחירק. וכן מן "**גֶּפֶן**" – "**גַּפְנוֹ**" בפתח, מן "**סֵתֶר**" – "**סִתְרוֹ**" בחירק, ומן "**עֵבֶר**" – "**עֶבְרוֹ**" בסגול: "**אִישׁ לְעֶבְרוֹ** (**פנו**)" (ישעיהו מז טו). ומגזרה זו "**מִלְאָכָה**", דינו מִלְאָכָה בשקל "**מִלְחָמָה**". ובסמוך: "**מִלְחֶמֶת**", "**מֶמְשֶׁלֶת**". ובא "**מִלְחֶמֶת**" שלא בסמוך: "**וְהָיָה בְּיוֹם**

מִלְחֶמֶת" (ש"א יג כב), "**מְלֵאכֶת**" סמוך. ולרבות: "**מַמְלָכוֹת**", "**מַמְשָׁלוֹת**", ובסמוך: "**מַמְלְכוֹת**", "**מַמְשְׁלוֹת**", "**מִלְחֲמוֹת תֹּעִי**" (ש"ב ח י).

מִפְעָל – "**מִשְׁכָּן**", "**מִקְדָּשׁ**", "**מִשְׁעָן**", קמוצים, וכאשר יסמכו יהיו פתוחים: "**מִשְׁכַּן יְיָ**" (ויקרא יז ד), "**מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ**" (עמוס ז יג). ורבים: מִשְׁכָּנוֹת מוכרת בקמץ, והסמוך בשבא: "**מִשְׁכְּנוֹת עַוָל**" (איוב יח כא), "**מִקְדְּשֵׁי [בֵּית] יְיָ**" (ירמיהו נא נא).

מַפְעִית – "**מַרְבִּית בֵּיתֵךְ**" (ש"א ב לג), "**אֶבֶן מַשְׂכִּית**" (ויקרא כו א), שרשם רָבָה, שָׂכָה.

תַּפְעִית – "**תַּכְלִית**", "**תַּרְמִית**", "**תַּבְנִית**", ואין כמוהו "**וּמְדְדוּ אֶת תָּכְנִית**" (יחזקאל מג י), כי הת' בחטף קמץ, והת' שרש, כמו "**וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ**" (שמות ה יח), ומשקלו פָּעְלִית בשקל "**גָּפְרִית וָמֶלַח**" (דברים כט כב), וכמוהו "**בִּרִית**" (ירמיהו ב כב), כי דינו בָּרְרִית.

תִּפְעָה – "**תִּכְלָה**" (תהלים קיט צו), "**וֶאֱלוֹהַּ לֹא יָשִׂים תִּפְלָה**" (איוב כד יב).

תַּפְעִיל – "**תַּכְרִיךְ בּוּץ**" (אסתר ח טו), "**תַּלְמִיד**", ומשקלם "**וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ**" (שמות כח ד) – הצרי והחירק שוים.

תְּפוּלָה – "**תְּרוּמָה**", "**תְּשׁוּבָה**", "**תְּנוּפָה**", "**תְּבוּנָה**", "**תְּקוּמָה**". וכשיתחברו לכנויים תהיה הה' ת' – "**תְּרוּמָתְכֶם**" (במדבר יח כז), "**תְּשׁוּבָתְכֶם**", "**תְּבוּנָתְכֶם**". ובא מהם חסר ת': "**וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים**" (הושע יג ב) – כתבון שלהם. על כן יתכן לאמר תְּבוּן, ואין ראיה מן הזר על חבריו כי אם על עצמו בלבד, כי לא יאמר תְּרוּמָם ולא תְּרוּם. "**וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל**" (תהלים מט טו) חסר ת', כי דינו צוּרָתָם, ויאמר ממנו צוּר ענין צוּרָה. וכגון "**כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה**" (תהלים כז ה) דינו סֻכָּתוֹ, ויאמר ממנו סֹךְ בענין סֻכָּה, בשקל "**חֹק**" – "**חֻקּוֹ**", "**עֹל**" – "**עֻלּוֹ**", "**רֹק**" – "**רֻקּוֹ**", ואז יהיו שני שמות: "**סֹךְ**" ו"**סֻכָּה**", כמו "**חֹק**" ו"**חֻקָּה**", ומן "**חֻקָּה**" – "**חֻקָּתוֹ**", ומן "**סֻכָּה**" – "**סֻכָּתוֹ**". וכן "**עֹבֵר בַּשּׁוּק אֵצֶל פִּנָּה**" (משלי ז ח) חסר ת', דינו פִּנָּתָהּ, ויאמר ממנו פֵּן בשקל "קֵן", וממנו נאמר "**קִנּוֹ**", "**קִנָּהּ**", "**פִּנּוֹ**", "**פִּנָּהּ**", ואינו ראיה על חבריו. וכמוהו "**לִהְיוֹת פֶּחָם בְּאֶרֶץ יְהוּדָה**" (נחמיה ה יד) חסר ת', דינו כמו פֻּחָתָם – פֶּחָה שלהם, ויאמר ממנו פֵּחַ.

פְּעֻלָּה – "**נְשָׁמָה**", "**צְדָקָה**", "**נְדָבָה**", "**בְּרָכָה**", ובסמוך: "**נִשְׁמַת חַיִּים**" (בראשית ב ז), "**צִדְקַת יְיָ**" (דברים לג כא), "**נִדְבַת לִבּוֹ**", "**בִּרְכַּת אֹבֵד עָלַי תָּבֹא**" (איוב כט יג). ולרבות: "**נְשָׁמוֹת**", "**צְדָקוֹת**", "**נְדָבוֹת**", "**בְּרָכוֹת**". ובכנויים: "**נִשְׁמָתוֹ**", "**צִדְקָתוֹ**", "**נִדְבָתוֹ**", "**בִּרְכָתוֹ**". ולרבים: "**נִשְׁמוֹתֵינוּ**", "**צִדְקוֹתֵינוּ**", הפ' בחירק. והאומר "**נִשְׁמוֹתֵינוּ הַמּוּפְקָדוֹת לָךְ**" (תפילת עמידה - הודאה) – הפ"א בשוא, טועה.

פִּעֲלָה – "**שִׁמְלָה**", "**שִׂפְחָה**", "**כִּבְשָׂה**", "**שִׁמְלָתִי**", "**שִׂפְחָתִי**", "**כִּבְשָׂתִי**", "**שִׁמְלוֹת**", "**שְׂפָחוֹת**", ובסמוך: "**כִּבְשַׂת הַצֹּאן**" (בראשית כא כח), "**שִׁמְלוֹתֵי**", "**שִׁפְחוֹת**", הפ' בחירק.

"**וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה**" (יחזקאל מא יג) מזאת הגזירה, ולרבות "**גְּזֵרוֹת**" בשקל "**כְּבָשׁוֹת**", ובסמוך "**גִּזְרוֹת**", הפ' בחירק.

פְּעֵלָה – "**אֲבֵדָה**", "**גְּזֵלָה**", "**חֲשֵׂכָה**", "**אֲפֵלָה**". ושם התואר: "**כְּבֵדָה**", "**יְבֵשָׁה**" – לנקבה. וכאשר יסמך לכנויים יאמר "**אֲבֵדָתוֹ**", "**גְּזֵלָתוֹ**", "**אֲבֵדָתְךָ**", "**גְּזֵלָתְךָ**", לא ישנה אותו. ודע כי "**חֲשָׂכַת מַיִם**" (תהלים יח יב) אינו מגזרה זו כי אם מגזרת "**שִׂמְלָה**", "**ח�ֻמְדָה**", "**חֻמְלָה**", וזאת הגזרה תהיה הה' ת' בסמוך: "**אֲבֵדַת אָחִיךָ**" (דברים כב ג), "**גְּזֵלַת הֶעָנִי**" (ישעיהו ג יד).

שער ט

שער בדרך החשבונות לבאר דרך הצמדם והפרדם לזכרים ולנקבות

"**אֶחָד**" לזכר, ולנקבה "**אַחַת**", ודינו אֶחֶדֶת בתוספת ת' הנקבה על הזכר. וכן נחסר הד' מן "**אֶחָד**" לזכר: "**וְעָשָׂה אֹתָהּ מַאֲחַד מַאֲלָה**" (יחזקאל יח י), "(ו)**גָּזַל גֵּזֶל אָח**" (יחזקאל יח יח), "**אָח לֹא פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ**" (תהלים מט ח). וכן נחסרה האל"ף מן "**אָחַד**": "**וְדִבֶּר חַד** (**אל חד**) [**אֶת אַחַד**]" (יחזקאל לג ל). ושמשו ממנו בבנין התפעל: "**הִתְאַחֲדִי הֵימֶנִּי**" (יחזקאל כא כא). ושמשו ממנו בבנין קל: "**אַל תֵּחַד כְּבֹדִי**" (בראשית מט ו), "**לֹא תֵחַד אִתָּם**" (ישעיהו יד כ). ושמשו ממנו בבנין חזק דרך צווי: "**יַחֵד** (**לבי**) [**לְבָבִי**] **לְיִרְאָה שְׁמֶךָ**" (תהלים פו יא), לולי הה' היה דגוש.

"**שְׁנַיִם**" לזכרים, ולנקבות "**שְׁתַּיִם**". ואין בכל המקרא אות שבאית בראשית תיבה ואחריה אות בג"ד כפ"ת אלא רפי, זולתי "**שְׁתֵּי**", "**שְׁתֵּי**". ואמרו בעלי הלשון מקצתם כי הדגש מביא נו"ן, ודינו היה שְׁנָתַיִם, כי מ"**שְׁנַיִם**" הוא בא, והוסיפו לנקבות ת'. וזה לא יתכן, כי דגש קל אינו נבלע בו אות לעולם, כי אם היה כך היה אומר שְׁתַּיִם, וכן "**שְׁתֵּי**" – שְׁתֵּי. ואמרו מקצתם כי חסר א', ודינו היה אֶשְׁתַּיִם. ושמשו מ"**שְׁנַיִם**" מחשבון זה בבנין קל: "**וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ**" (מ"א יח לד), "**וְלֹא אֶשְׁנֶה**" (ש"א כו ח). ולדעת אונקלוס היה ממנו "**אִם שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי**" (דברים לב מא), ואמר "**אִם עַל חַד תְּרֵין** (**כחידו**) [**כְּחֵיזוּ**]". ואינו כן, כי אם לשון חדוד, כמו "**חֵץ שָׁנוּן**" (משלי כה יח), "**וְשִׁנַּנְתָּם**" (דברים ו ז), שהם מבעלי הכפל, כמו "**וְשַׁכֹּתִי**" (שמות לג כב).

"**שְׁלֹשָׁה**" לזכרים, ולנקבות "**שָׁלֹשׁ**". ונמצא "**שְׁלֹשֶׁת**" בין לזכרים בין לנקבות: "**וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו**" (בראשית ז יג), "**וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ**" (יחזקאל יד יח). ונמצא מחובר לכנוי הרבים, כמו "**שָׁלְשָׁתְכֶם**... **וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם**" (במדבר יב ד). ונמצא ממנו שם התואר בלשון גדולה: "**וַיַּעַן הַשְּׁלִישׁ**" (מ"ב ז ב), "**וְשָׁלְשֹׁם עַל כֻּלּוֹ**" (שמות יד ז),

והוא השר אשר תחת המשנה אשר למלך; המלך הוא הראשון, והשני לו בגדולה יקרא "**מִשְׁנֶה**", ואשר מדרגתו תחת מדרגת המשנה יקרא "**שָׁלִישׁ**". ונמצא ממנו שם מדה: "**וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ**" (ישעיהו מ יב). ושמא יקרא לה "**שָׁלִישׁ**" שהיא שליש מן המדה הגדולה, כמו "**וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ**" (תהלים פ ו), יש מי שפירש ג' גליות, ויש מי שמפרש על גלות בבל לבדו, ואמר כי היה שְׁלִישׁ של גלות מצרים, כי גלות מצרים היה רד"ו וגלות בבל שבעים, הוא השליש. ושמשו בזה החשבון בבנין חזק: "**וַיֹּאמֶר שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ**" (מ"א יח לד).

"**אַרְבָּעָה**" לזכרים, ולנקבות "**אַרְבַּע**". וההֹ' תוספת בתוספת אמתינ"ה בחשבון הזכרים. ונמצא מחובר לכנוי הרבים: "**אַרְבַּעְתָּם**" (יחזקאל א ח). ונכפל במקום אחד: "**וְאֶת הַכִּבְשָׂה יְשַׁלֵּם אַרְבַּעְתַּיִם**" (ש"ב יב ו). ושמשו ממנו בבנין חזק: "**מְרֻבָּעוֹת** (ו)**לֹא עֲגֻלּוֹת**" (מ"א ז לא). ומבנין הפעיל: "**לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם**" (ויקרא יט יט).

"**חֲמִשָּׁה**" לזכרים, ולנקבות "**חָמֵשׁ**". ובא ממנו בכנוי היחיד: "**וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו**" (במדבר ה ז) וכן נמצא "**שְׁלִשִׁית**(ו)", "**רְבִיעַת הַהִין**" (שמות כט מ). ולא נמצא ממנו חֲמִשְׁתָּם כמו "**שִׁלְשָׁתָם**", "**אַרְבַּעְתָּם**", וכן לא יאמר שְׁלָשְׁתַּיִם, חֲמִשְׁתַּיִם, כמו שאמרו "**אַרְבַּעְתַּיִם**". ושמשו ממנו בבנין חזק: "**וְחִמֵּשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם**" (בראשית מא לד), ומבנין קל: "**וַחֲמֻשִׁים עָלוּ**" (שמות יג יח), וענינו כמו חגורי חֹמֶשׁ, מן "**וַיַּכֵּהוּ אֶל הַחֹמֶשׁ**" (ש"ב ד ו).

"**שִׁשָּׁה**" לזכרים, "**שֵׁשׁ**" לנקבות. ובא ממנו "**שִׁשִּׁית**(ו)" כמו "**חֲמִישִׁתוֹ**", ולא בא ממנו שִׁשְׁתָּם. ושמשו ממנו בבנין חזק: "**וְשִׁשִּׁיתָם הָאֵיפָה**" (יחזקאל מה יג), בשקל "**וְעִנִּיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם**" (ויקרא טז לא). ובא ממנו מבעלי האל"ף: "**וְשִׁבַּבְתִּיךְ וְשִׁשֵּׁאתִיךְ**" (יחזקאל לט ב), הצרי שיש בשי"ן השנייה יורה עליו, כי בעלי הה"א דינם בחירק, כמו "**כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךְ**" (שמות כג טו).

"**שִׁבְעָה**" לזכרים, ולנקבות "**שֶׁבַע**". ויש בחשבון זה שאינו דווקא, כמו "**וְהֶחֱזִיקוּ שֶׁבַע נָשִׁים**" (ישעיהו ד א). ובא ממנו "**שִׁבְעָתָם**": "**וַיִּפְּלוּ שִׁבְעָתָם** (**ארצה**)" (ש"ב כא ט) ולא נמצא ממנו פעולה.

"**שְׁמֹנָה**" לזכרים בקמץ, ולנקבות "**שְׁמֹנֶה**" בסגול. ולא חסרו הה"א לנקבות כדרך שאר החשבונות. ואמרו "**שְׁמִינִית**(ו)" כמו "**חֲמִישִׁתוֹ**". ולא בא ממנו "**שְׁמֹנָתָם**" ולא פעולה.

"**תִּשְׁעָה**" לזכרים, לנקבות "**תֵּשַׁע**". ואין לו שמוש בפעלים.

"**עֲשָׂרָה**" לזכרים, לנקבות "**עֶשֶׂר**". ובא ממנו חשבון שאינו דווקא: "**וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים**" (ויקרא כו כו), "(**והחזיקו**) [**יַחֲזִיקוּ**] **עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים**" (זכריה ח כג), ואעפ"י כי דרך

הדרש הוא דווקא, וכן תרגמו יונתן. ובא ממנו פעולה מבנין קל: "**צֹאנְכֶם יַעְשֹׂר**" (ש"א ח יז), אין לו שני מבנין קל. ומבנין חזק: "**עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר**" (דברים יד כב), "**עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ**" (בראשית כח כב). ומבנין הפעיל: "**כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר**" (דברים כו יב).

מכאן ואילך תוסיף הה' בחשבון הנקבות ותחסר אותה בחשבון הזכרים, לזכרים יאמר "**אַחַד עָשָׂר יוֹם**" (דברים א ב), לנקבות "**אַחַת עֶשְׂרֵה**", "**שְׁנֵים עָשָׂר**" לזכרים, "**שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה**" לנקבות. וזה, בתוספת הה' לנקבות וחסרון לזכרים, בחשבון מעשרה ואילך, וכן עד עשרים. "**עֶשְׂרִים**" אחד לזכרים ולנקבות, וכן "**שְׁלֹשִׁים**" ועד מאה, ו"**מֵאָה**" ו"**אֶלֶף**" כמו כן. וכאשר תוסיף חשבון של עשרים, פעם יתקדם הרוב ופעם יתאחר: "**עֶשְׂרִים וְאֶחָד**", "**אֶחָד וְעֶשְׂרִים**".

ודע כי כאשר תחשוב שָׁנים, תאמר "**שָׁנָה אַחַת**", "**שְׁתֵּי שָׁנִים**", "**שָׁלֹשׁ שָׁנִים**", וכן עד עשר, ומכאן ואילך אין שָׁנִים אלא "**שָׁנָה**" – "**שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ**" (בראשית יד ד) וכן כולם. וכן "**עֶשְׂרִים**": "**זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה**" (בראשית לא מא). וכן עד מאתים שנה, וכולם עד אלף. ובחשבון "**אֶלֶף**" חזר ל"**שָׁנִים**": "**כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ**" (תהלים צ ד). "**יוֹם**" חשבונו כחשבון "**שָׁנָה**", אך "**שָׁנָה**" לשון נקבה ויוֹם לשון זכר: "**יוֹם אֶחָד**", "**שְׁנֵי יָמִים**" וכן עד עשרה, מכאן ואילך: "**אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב**" (דברים א ב), "**שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם**", וכן כולם, אין שם יָמִים, "**עֶשְׂרִים יוֹם**", "**אַרְבָּעִים יוֹם**", "**תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם**" (ויקרא כג טז). וחשבון "**מֵאָה**" אין לו שמוש, אך "**אֶלֶף**" ו"**רְבָבָה**" שמשו בהם: "**מַאֲלִיפוֹת מְרֻבָּבוֹת**" (תהלים קמד יג); "**מַאֲלִיפוֹת**" – מפעילות, מבנין חזק "**מְרֻבָּבוֹת**" – מְפֻעָלוֹת.

נשלמו שערי השמות והחשבון עם הכללים והתנועות.

שער י

[מבוא לבנייני הפועל]

זה החלי לעשות קנין / ולבנות בנין / ולהודיע פשר ענין

פָּעַל – "**שָׁמַר**". תדע כי נסמכה דעת בעלי לשון הקדש חכמי הדקדוק לשקול כל הפעָלות קלות וחמורות במאזני פָּעַל, וקראו לאות הראשונה מכל שרש ושרש 'פ"א פעל', ולשניה 'עי"ן פעל', ולשלישית 'למ"ד פעל'. כמו שָׁמַר – השׁ' פ' פעל, והמ' ע' פעל, והר' ל' פעל. וכאשר תחסר אות מן השורש, אם הראשונה תחסר יקרא 'מחסרי הפ"א', ואם השניה תחסר יקרא 'מחסרי העי"ן', ואם השלישית תחסר יקרא 'מחסרי הלמ"ד'. ואם תהיה האות החסרה מאותיות אהו"י, יקרא זה 'מנחי הפ"א' או 'מנחי העי"ן' או 'מנחי הלמ"ד'.

ויש מי שקראם 'חֻלָקֵי הפ"א והע' והל', אך אני כאשר ראיתי מן המורה הגדול ר' יהודה חיוג קרא אותם בלשון ערבי 'מעתלה', ופירושו מְחֻלּוֹת, שאין להם הרגשה בדבור כשאר אותיות, והם כמו חולים בחולי, שאינם נקראים בהרבה מקומות ונחסרים בהרבה מקומות מן המכתב, וימלאו חסרונם אחת מתנועות הגדולות כאשר אפרש במקומם, קראתי לאשר יחסר פ' השרש 'מְחֻלֶּה הפ"א', וכאשר יחסר הע' – 'מְחֻלֶּה העי"ן', וכשיחסר הל' – 'מחלה הלמ"ד'. וכאשר יחסרו הפ' והל' אז קראתי שמם 'מְחֻלֵּי הקצוות'. ולא יקרא 'מחֻלֶּה' בעבור חסרון אות אחרת כי אם בעבור אות אהו"י, לפי שארבעתם אלה תהיין נכתבות בהרבה מקומות ואינן נקראות, מה שאין כן בשאר אותיות. האל"ף יקרה לה חולי בראש התיבות ובסוף, כמו "**אָמַר**", "**אָכַל**", כאשר תאמר ממנו אית"ן שהם אותיות העתיד, תחסר הא' מן הקריאה באותיות ית"ן, אך הן נכתבות: "**יֹאמַר**", "**תֹּאמַר**", "**נֹאמַר**", ובא' תחסר מן המכתב, כמו "**אֹמַר אֶל אֱלוֹהַּ אַל תַּרְשִׁיעֵנִי**" (איוב י ב), "**וְאֹכַל (את) פִּתִּי לְבַדִּי**" (איוב לא יז), האל"פים אל"פי המדבר לעצמו כא' "**אֶשְׁמֹר**", "**אֶעֱשֶׂה**", ואל"פי השרש אינן נכתבות ולא נקראות אלא בהשמעת קול. וכן א' "**יֹאמַר**", "**תֹּאמַר**". ובא חסר עם הת': "**וְלַעֲמָשָׂא תֹּמְרוּ**" (ש"ב יט יד) – החולם עומד במקום אל"ף. ובסוף, כמו "**קָרָא**", "**נָשָׂא**", "**מָצָא**". ובעתיד: "**אֶמְצָא**", "**אֶקְרָא**", "**אֶשָּׂא**". והיו"ד יקרה לה חולי בראש, כמו "**אֵשֵׁב**", "**אֵרֵד**", "**יֵשֵׁב**", "**יֵרֵד**", "**יֵשְׁבוּ**", "**יֵרְדוּ**", הי' מהעתיד לשאינו נמצא, ויו"די השורש נחסרין מהמכתב ונסתרים בנחים שבין אות האית"ן והע'. ואלה ד' אותיות של אהו"י הם הנקראים 'אותיות הנוח', כי ינוחו ויסתרו בראש ובאמצע ובסוף, זולתי הה' שלא תסתר לעולם לא בראש ולא באמצע, אך תחסר בסוף, כה' "**עָשָׂה**", "**בָּנָה**", "**קָנָה**", "**פָּנָה**", במלת "**עָשׂוּ**", "**בָּנוּ**", "**קָנוּ**", "**פָּנוּ**". והשלש אותיות או"י הם אותיות המשך, כי תבאנה להמשך עם התנועות, כמו א' "**צַוֹּאר**", י' "**שָׁרִיד וּפְלֵיט**" (יהושע ח כב), ו' "**שׁוֹמֵר**". ודע כי הפעלים השלמים, "**שָׁמַר**", "**זָכַר**", "**עָמַד**", "**פָּקַד**", שאין בם אותיות אהו"י ולא אות כפל ולא נו"ן, לא יתכן לחסר משלש אותיות השרש, כי ישחת ענינו ויהרס בנינו; אם יחסר מן שָׁמַר ש' או מ' או ר' אינן לשון שמירה. ותדע כי בבנין פָּעַל הקל שלש גזרות: פָּעַל, פָּעֵל, פָּעוֹל. פָּעַל – "**שָׁמַר**", "**זָכַר**". פָּעֵל – "**יְבַשֵּׁשׁ חָצִיר**" (ישעיהו טו ו), "**כָּבֵד לֵב פָּרְעֹה**" (שמות ז יד), "**כִּי חָפֵץ בְּבַת יַעֲקֹב**" (בראשית לד יט), הם לשון עבר. פָּעוֹל – "**וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף**" (בראשית מה א), "**קָטַנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים**" (בראשית לב יא), "**יָקַשְׁתִּי לָךְ וְגַם נִלְכַּדְתְּ**" (ירמיהו נ כד), "**כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף**" (דברים ט יט), הם לשון עבר. וג' גזרות אלה תמצאנה בשם התואר; פָּעֻל – "**חָכָם**", "**זָכָר**", "**רָשָׁע**", אך השמות כולם קמוצים והפעולות קמץ ופתח. פָּעֵל – "**חָמֵץ**", "**שָׁמֵן**", "**אָמֵן**", "**יָרֵךְ**", "**כָּתֵף**". פָּעוֹל – "**שָׁלוֹם**", "**אָמוֹן**", "**חָמוֹץ**". וכאשר תאמר

מן שָׁמַר – "**שָׁמְרָה**" לנקבה, כן תאמר מן "**כָּבֵד**" – "**כָּבְדָה מְאֹד יַד הָאֱלֹהִים**" (ש"א ה יא), ומן "**יָכוֹל**" – "**וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ**" (שמות ב ג). ולרבים: "**שָׁמְרוּ**", "**כָּבְדוּ**", "**זָכְרוּ**","**וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂת הַפֶּסַח**" (במדבר ט ו). ובאתנח ובסוף פסוק איש אל משפחתו ישובו, כמו "**אֶת מִשְׁמֶרֶת יְיָ שָׁמְרוּ**" (במדבר ט כג), "**וְהַמִּלְחָמָה כָּבֵדָה**" (שופטים כ לד), "**לְהוֹצִיא אֶת הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ**" (שמות ח יד). ויש פעמים שתהיינה לאתנח או לסוף פסוק כשתי תפארות בתיבה אחת: "**מִפְּנֵיךְ הָרִים נָזֹלוּ**" (ישעיהו סג יט) בחולם ובדגש הל'; "**חָדְלוּ פְּרָזוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חָדֵלוּ**" (שופטים ה ז) הד' בצרי והל' דגושה; "**קָנָה וְסוּף קָמָלוּ**" (ישעיהו יט ו) יש בו אחת, הצרי, והל' רפויה; "**לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשְׁתָּה**" (ישעיהו מא יז) בשתים, קמץ בש' ודגש בת', כי הוא מן "**נָשְׁתָה גְּבוּרָתָם**" (ירמיהו נא ל); "**הִיא הוּחַדָּה חֶרֶב וְהִיא מֹרָטָה**" (יחזקאל כא טז) קמץ ודגש בט'.

ועתה אבאר סדר הבנין הקל

"**שָׁמַר**" לזכר, בין הש' והמ' נח כמו אל"ף, ואם היתה נכתבת א' המשך היה שָׁאמַר. לנקבה "**שָׁמְרָה**", לרבים ולרבות "**שָׁמְרוּ**", דרך אחד הוא לזכרים ולנקבות בכל הבנינים. "**שָׁמַרְתִּיךְ**" לזכר, "**שָׁמַרְתִּיךְ**" לנקבה; "**שָׁמַרְתַּנִי**" לזכר, "**שָׁמַרְתִּינִי**" לנקבה; "**שָׁמָרַנִי**" לזכר, "**שָׁמָרָתְנִי**" לנקבה; "**שָׁמָרָהוּ**" לזכר או "**שָׁמָרוֹ**", ולנקבה "**שָׁמָרַתְהוּ**", או "**שָׁמָרַתּוּ**" בדגשות בחלוף ה' בת' להבלעת ת' הנקבה בת' הנחלפת, בעבור כי הה' אין לה חוק דגש; "**שָׁמָרוּנִי**" אחד לזכרים ולנקבות; ולרבים "**שָׁמַרְתִּיכֶם**" ולנקבות "**שָׁמַרְתִּיכֶן**"; ורבים לאחד "**שָׁמַרְנוּךְ**", לנקבה "**שָׁמַרְנוּךְ**", "**שָׁמַרְנוּכֶם**", "**שָׁמַרְנוּכֶן**"; "**שָׁמַרְתּוּנִי**" "**שָׁמַרְתּוּנוּ**", אחד לזכרים ולנקבות. פועֵל: "**שׁוֹמֵר**", "**זוֹכֵר**" לזכר, "**שׁוֹמֶרֶת**" לנקבה, "**שׁוֹמְרִים**", "**שׁוֹמְרוֹת**". הפעוּל: "**שָׁמוּר**", "**שְׁמוּרָה**", "**שְׁמוּרִים**", "**שְׁמוּרוֹת**". הצווי: "**שְׁמוֹר**" לזכר, לנקבה "**שִׁמְרִי**", ויתכן בחטף קמץ: "**שָׁמְרִי**", כמו "**לְכִי אַתְּ מָלְכִי עָלֵינוּ**" (שופטים ט י); ולרבים "**שִׁמְרוּ**" בחירק, ויתכן בחטף קמץ: "**שָׁמְרוּ**", כמו "**מָשְׁכוּ אוֹתָהּ וְכָל הֲמוֹנָיהָ**" (יחזקאל לב כ), ובחירק: "**מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם**" (שמות יב כא); ולנקבות "**שְׁמֹרְנָה**". ודע כי יתחבר בצווי הרבים לרבים: "**שִׁמְרוּם**", ולא יוכל לחבר הנקבות כי אם בשתי מלות: "**שְׁמֹרְנָה אוֹתָם**". ודע כי הצווים בזה הבנין ו' חלקים: "**שְׁמֹר**", "**זְכֹר**", "**קְרַב**", "**לְבַשׁ**", ולא יחליפם פְּעֹל לפָעַל, לא יאמר זְכַר, שְׁמַר, ולא קְרֹב, לְבֹשׁ. ודע כי הצווי רודף אחר האית"ן, אם האית"ן "**אֶשְׁמֹר**" הצווי "**שְׁמֹר**", ואם האית"ן "**אֶקְרַב**", "**אֶלְבַּשׁ**", הצווי "**קְרַב**", "**לְבַשׁ**". ויש אשר נמצאו משתי גזרות אלו, כמו "**וַיִּדַּר יַעֲקֹב**" (בראשית כח כ) ו"**יִדֹּר נֶדֶר**" (במדבר ל ג), ויתכן הצווי "**נְדַר**" או "**נְדֹר**", וכן "**וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן**" (יהושע ה יב), "**לָמָּה תִשְׁבַּת הַמְלָאכָה**" (נחמיה ו ג), הצווי מהם "**שְׁבֹת**" או "**שְׁבַת**". ויש צווי בתוספת ה':

"**שָׁמְרָה**", "**זָכְרָה**", וזה מן "**שְׁמֹר**", "**זְכֹר**", אך מן פְּעַל, "**שְׁמַע**", "**שְׁלַח**" בחירק – "**שִׁמְעָה**", "**שִׁלְחָה (את) הַנַּעַר**" (בראשית מג ח), ובא בינם זר: "**קָרְבָה אֶל נַפְשִׁי גְּאָלָהּ**" (תהלים סט יט), שהיה דינו בחירק. ויש שנים אחרים זרים מן פְּעַל: "**אֶסְפָה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ**" (במדבר יא טז), "**עֶרְכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה**" (איוב לג ה), שהם מן "**אֶסֹּף**", "**עֶרֹךְ**". וכן "**נִצְּרָה עַל דַּל שְׁפָתָי**" (תהלים קמא ג), שהוא כמו "**נְצֹר לְשׁוֹנְךָ**" (תהלים לד יד). ויש צווי פְּעָלָה, כמו "**הַעְמֵק שְׁאָלָה**" (ישעיהו ז יא), "**יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה**" (דברים לג כג), "**אֲדֹנָי שְׁמָעָה אֲדֹנָי סְלָחָה**" (דניאל ט יט). ויש אחד מלרע: "**רְפָאֵה נַפְשִׁי**" (תהלים מא ה), גם הוא צווי. ויש צווי פָּעוֹל: "**שָׁמוֹר**", "**זָכוֹר**". ודע כי הצווי לנקבה, אם מגזרת פְּעַל – פְּעֹלְנָה, כמו "**שָׁמֹר**" – "**שְׁמֹרְנָה**", ואם מפְּעַל – פְּעַלְנָה, "**שְׁלַח**" – "**שְׁלַחְנָה**". והמקור כמו הצווי: "**שָׁמוֹר**", "**זָכוֹר**", ויש בשבא: "**כִּי זְכֹר אֲנִי וָאַתָּה**" (מ"ב ט כה), "**עָמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל**" (שופטים ד כ). ויש בשקל פָּעֳלָה: "**שָׁמְרָה**", "**וּלְדָבְקָה בּוֹ**" (דברים יא כב). ויש פִּעְלָה: "**לִירְאָה אֹתִי**" (דברים ד י). ויש פְּעַל: "**לִשְׁכַּב אֶת בַּת יַעֲקֹב**" (בראשית לד ז), "**שִׁלַּח אֶצְבַּע וְדַבֵּר אָוֶן**" (ישעיהו נח ט). ויש פְּעֻלָה: "**רְגָזָה בִּטְחוֹת**" (ישעיהו לב יא). הרי נמצאו הצווין והמקורות בשש גזרות. והצווי מן פְּעַל לנקבה כאשר יהיה באתנח או בסוף פסוק יהיה "**שִׁלְחִי**", "**שִׁמְעִי**", ולזכרים "**שִׁמְעוּ**", "**שִׁלְחוּ**", ומגזרת פְּעֹל: "**שִׁמְרוּ**", "**זִכְרוּ**", ולנקבה "**שִׁמְרִי**", "**זִכְרִי**". אית"ן: "**אָשְׁמֹר**", "**יִשְׁמֹר**", "**תִּשְׁמֹר**", "**נִשְׁמֹר**", האל"ף בסגול, ית"ן לעולם בחירק. הא' היא המדבר בעבור נפשו, והי' לשאינו נמצא, והת' לנוכח, והנ' לרבים הנמצאים. והא' משמשת לעולם ליחיד והנ' לעולם לרבים, והי' והת' ליחיד ולרבים: "**יִשְׁמֹר**", "**יִשְׁמְרוּ**", "**תִּשְׁמֹר**", "**תִּשְׁמְרוּ**". ודע כי במקום י' לזכרים ת' לנקבות: "**יִשְׁמֹר**" האיש, "**תִּשְׁמֹר**" האשה, "**יִשְׁמְרוּ**" האנשים, "**תִּשְׁמְרוּ**" הנשים. ולא נהגו במקרא מנהג זה כי אם בשני מקומות בלבד: "**וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת**" (יחזקאל לז ז), "**וְאַלְמְנֹתַיִךְ עָלַי תִּבְטָחוּ**" (ירמיהו מט יא). אך בשאר מקומות אחדים לנוכח ושלא לנוכח: "**הֲלָהֵן תְּשַׂבֵּרְנָה**" (רות א יג) לנוכח, ושלא לנוכח: "**וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ**" (מ"א ג כב), "**וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד**" (במדבר כז א). ויתכן להוסיף ה' בעתיד: "**אֶשְׁמְעָה**", "**יִשְׁמְעָה**", "**יִשְׁמְרָה**", ולרבים: "**נִשְׁמְעָה**", "**נִשְׁמְרָה**", "**נִשְׁלְחָה**". ובמוכרת מגזרת פְּעַל: יִפְעֲלוּ – "**יִשְׁמְרוּ**", יִפְּעֲלוּ – "**יִשָּׁלְחוּ**", "**יִשְׁמְעוּ**". ומאשר דברנו כי אותיות ית"ן מבנין קל לעולם בחירק כאשר לא יהיו על אותיות אחה"ע, אבל עליהם יהיה פתוח ית"ן: "**יַחֲמֹד**", "**יַעֲבֹר**", "**יַהֲלֹךְ**", "**יַהֲרֹג**", "**יַהֲרֹס**". ועל א' יהיו כל אותיות אית"ן בסגול: "**אֶאֱסֹף**", "**יֶאֱסֹף**", "**תֶּאֱסֹף**", "**נֶאֱסֹף**", "**יֶאֱרֹב**", "**תֶּאֱרֹב**". ויש מלות שיש י' על ע' והע' פתוחה, ויש בשבא. זה הכלל: כל לשון עזיבה הי' והע' פתוחות, כמו "**יַעַזְבֶךָּ**", "**יַעַזְבֻנוּ**", "**יַעַזְבֵם**", "**אַל תַּעַזְבֵנִי**" (תהלים

לח כב); וכל לשון עזרה לעולם הי' פתוחה והע' בשבא, כמו "**יַעְזָרֶךָּ**", "**יַעְזָרֵנוּ**", "**יַעְזָרֵהוּ**", "**יַעְזָרֻכֶם**". ועזיבה במוכרת בפתח או בשבא.

בנין פיעל

בנין חזק, בכל בנינו דגוש הע' תמורת הנח של א' המשך שהוא ב"**שָׁמַר**", כן י' בכאן למשך: "**גִּדֵּל**", "**דִּבֵּר**" – דגשות העי"ן בעבור י' המשך, ואם היו כותבים אותו כדרך כל חירק בי' אז היה דִּיבֵּר גִּידֵּל, הע' ברפי, וראו להבליע י' המשך בע', וצחצחו הקריאה שלא תהיה כולה רפויה ולא כולה דגושה. וכאשר אמר "**מְדַבֵּר**", "**אֲדַבֵּר**", "**יְדַבֵּר**", הבליעו בדגש א' המשך לתקנת הלשון, כי אם היו כותבים אותה, היו אומרים אֲדַאבֵּר, יְדַאבֵּר, הע' ברפי, ולא יהיה הלשון צח. הפועל בתוספת מ': "**מְדַבֵּר**", "**מְדַבֶּרֶת**", "**מְדַבְּרִים**", "**מְדַבְּרוֹת**". והפעול: "**מְדֻבָּר**", "**מְדֻבֶּרֶת**", "**מְדֻבָּרִים**", "**מְדֻבָּרוֹת**". והצווי: "**דַּבֵּר**", "**דַּבְּרוּ**", "**דַּבְּרִי**", "**דַּבֵּרְנָה**". והמקור: "**דַּבֵּר**", כמו הצווי, ובתוספת ה': "**דַּבְּרָה**". אית"ן: "**אֲדַבֵּר**", "**תְּדַבֵּר**", "**יְדַבֵּר**", "**נְדַבֵּר**", "**יְדַבְּרוּ**", "**תְּדַבֵּרְנָה**". ודע כי כל זה הבנין דגוש הע', זולתי אם תהיה מאותיות אחהע"ר תשוב הפ' לאיתנו קמץ: "**מְבָרֵךְ**", "**אֲבָרֵךְ**", "**יְבָרֵךְ**". והפעול בחולם: "**מְבֹרָךְ**", "**מְבֹרֶכֶת**", "**מְבֹרָכִים**", "**מְבֹרָכוֹת**". ובאה מלה אחת בבנין זה רפויה בכל שמושה: "**וַאֲבִיכֶן הֻתַּל בִּי**" (בראשית לא ז), היה דינו "**הֻתַּל**" בשקל "**גֻּדַּל**", "**אִם כְּהֻתַּל בָּאֱנוֹשׁ תְּהֻתֶּלוּ בְוֹ**" (איוב יג ט), דגשות למ"ד "**תְּהֻתֶּלוּ**" לסוף פסוק, כי "**בוֹ**" מלה זעירא אינה נחשבת כל כך. ודע כי כל בנין זה עובר לפעול, ובנין פעל קל מקצתם בודדים ומקצתם עוברים: "**שָׁמַר**", "**זָכַר**" – דבר אחר שמר וזכר, וכמוהו "**עָשָׂה**", "**בָּנָה**". והבודדים: "**יָשַׁב**", "**עָמַד**", "**עָלָה**", "**שָׁמַח**", "**יָרַד**", כי הוא הפועֵל והוא הפעוּל, הוא העומד הוא העמוד, הוא היושב הוא הישוב. ו"**עוֹלֶה**" ו"**יוֹרֵד**" יתכן היות להם פועל ופעול, אעפ"י כי הוא עצמו הכל, לפי שיש זמן ארוך בם, כי העולה או היורד יכול שיעלה הר גבוה או יורד ממנו. ותדע לך כי כל פעולה שימצאו בה שם התואר אין בה לא פועל ולא פעול, כמו "**צַדִּיק**" שהוא שם התואר, לא תאמר ממנו צוֹדֵק ולא צָדוּק, אעפ"י שנמצא בבנין "(**אם**) [וְ]**צָדַקְתִּי לֹא אֶשָּׂא רֹאשִׁי**" (איוב י טו), וכן "**רָשָׁע**" שהוא שם התואר אין בו לא רוֹשֵׁע ולא רָשׁוּעַ, אעפ"י שנמצא בבנין "**אִם רָשַׁעְתִּי אַלְלַי לִי**" (שם), כי רָשָׁע עומד במקומו. ו"**חָכָם**" נמי אין בו לא "**חוֹכֵם**" ולא "**חָכוּם**", אעפ"י שנמצא בבנין "**אִם חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ לָךְ**" (משלי ט יב), כי חָכָם שהוא שם התואר עומד במקומו. וכן "**כִּי לֹא בְכֹחַ יִגְבַּר אִישׁ**" (ש"א ב ט) אין בו לא גּוֹבֵר ולא גָּבוּר, כי גִּבּוֹר עומד במקומו, אך נמצא בבנין התפעל: "**עַל אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר**" (ישעיהו מב יג). וכן כל הבודדים שנמצא מהם שם התואר. וכן אמרו כי כאשר ימצא לשון נפעל בפעלים ולא ימצא פעוּל, שישמשו בנפעל, כמו

"**נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ**" (תהלים סח לו), לא יאמר יָראוּי ולא יָרוּא, כמו שאמר אחד מן הפייטים "**יָראוּי וּמְאוּיָם**", והלא היה לו טוב לומר "**השם הַנּוֹרָא**", ויהיה מקום הפעול. ומזה הבנין החזק הצווי: "**דַּבֵּר**", "**גַּדֵּל**", "**דַּבְּרִי**", "**גַּדְּלִי**", "**דַּבְּרָנָה**", "**גַּדְּלָנָה**". והמקור: "**דַּבֵּר**", או "**דַּבָּרָה**" בתוספת ה', כמו "**כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ**" (תהלים קמז א). ודע כי בבנין אותיות ית"ן בשבא והא' בשבא ופתח. ובא מקור מבנין זה בשני דרכים, כמו "**דַּבֵּר יְדַבְּרוּ**" (ש"ב כ יח), "**שַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר**" (שמות כג כד), והדרך השני: "**יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָהּ**" (תהלים קיח יח), "**וַיְבָרֶךְ בָּרוֹךְ**" (יהושע כד י), וללא הר' היה דגוש כמו "**יַסֹּר**", וכן "**שָׁאֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל**" (ש"ב כ יח), לולא הא' היה דגוש, וי' "**יְשָׁאֲלוּ**" יורה על בנין כבד. ויתכן היות "**בָּרוֹךְ**" ו"**שָׁאֹל**" מבנין קל, כי נמצאו "**בָּרוּךְ**", "**בְּרוּכָה אַתְּ**" (רות ג י), וכן "**שָׁאַלְתִּי**", אעפ"י כי מלת "**וַיְבָרֶךְ**" ומלת "**יְשָׁאֲלוּ**" מן הכבד.

בנין הפעיל

בנין כבד מה' אותיות, בכל פעולתו בתוספת יו"ד המשך, והפועל והפעול ממנו בתוספת מ' כדרך בנין פיעל החזק. "**הַגְדִּיל**", "**הַשְׁלִיךְ**" לזכר, ולנקבה "**הַגְדִּילָה**", "**הַשְׁלִיכָה**", לרבים ולרבות "**הַגְדִּילוּ**", "**הַשְׁלִיכוּ**". הפועל: "**מַגְדִּיל**", "**מַגְדִּילִים**", "**מַגְדִּילָה**", "**מַגְדִּילוֹת**", והיה דינם מְהַגְדִּיל, מְהַגְדִּילָה, מְהַגְדִּילִים, מְהַגְדִּילוֹת. והפעול: "**מֻגְדָּל**", "**מֻגְדָּלָה**", "**מֻגְדָּלִים**", "**מֻגְדָּלוֹת**", ודינם מְהֻגְדָּל, מְהֻגְדָּלָה, מְהֻגְדָּלִים, מְהֻגְדָּלוֹת, ובא ממנו תמים "**מְהֻקְצָעוֹת**" בספר יחזקאל (מו כב) במשכנה. והצווי: "**הַגְדֵּל**", "**הַגְדִּילוּ**", "**הַגְדֵּלְנָה**". והמקור: "**הַגְדִּיל**", כמו הצווי. ויש מקור בשקל אחר: "**כְּהַנְדֵּף עָשָׁן תְּנַדֵּף**" (תהלים סח ג), "**כְּהַנְדֵּף**" הוא המקור ועובר הוא, ופירושו כהנדוף הרוח את העשן כן תנדוף את הרשעים. וכמוהו "**כְּהַתּוּךְ כֶּסֶף בְּתוֹךְ כּוּר כֵּן תֻּתְּכוּ בְתוֹכָהּ**" (יחזקאל כב כב), אעפ"י שהוא בשורק אחדים הם. ומקור בשקל אחר: "**הַיְשֵׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ**" (תהלים ה ט), "**כַּפְּךָ מֵעָלַי הַרְחֵק**" (איוב יג כא), שניהם פתוחי העי"ן. אית"ן: "**אַגְדִּיל**", "**יַגְדִּיל**", "**תַּגְדִּיל**", "**נַגְדִּיל**", פתוחי אית"ן; ובזה האות נכרים הפעלים העתידים מבנין הפעיל, כי כלם פתוחי אית"ן, וזה בשלמים ובמחלי הל'. וכן הוא ניכר בנין פעל קל בחירק, כמו שזכרנו למעלה, זולתי אם יהיה על אחה"ע, וזה כמו כן בשלמים ובמחלי הל'. ובבנין פִּעֵל החזק בכל השלמים וכל המחלים דרך אחד להם, לעולם אית"ן בשבא. ויש מלות שהם על אחה"ע, ולא נודע דרך פתחותם אם היא לענין אחה"ע או לענין שהם מבנין הפעיל, כמו "**יַעְשְׁרֵנוּ הַמֶּלֶךְ**" (ש"א יז כה), יכול לומר כי הוא מבנין הפעיל וחסר יו"ד המשך, ויכול לומר כי הוא מבנין קל, אך מה שהוא עובר יוכיח עליו כי הוא מבנין הפעיל והיה דינו יַעֲשִׁירֵנוּ, ובא בחסרון י' המשך, כמו שחסרה מן "**וַיִּדְרְכוּ אֶת לְשׁוֹנָם**" (ירמיהו

ט ב), "**וַיִּדְבָּקוּ גַּם הֵמָּה**" (ש"א יד כב), שהיה דינם וַיִּדְבִּיקוּ, וַיִּדְרִיכוּ; ואשר בא ממנו בבנין קל הוא בודד, כמו "**לֹא יֶעְשַׁר וְלֹא יָקוּם חֵילוֹ**" (איוב טו כט), ו"**יַעְשְׁרֻנוּ הַמֶּלֶךְ**" עובר – יעשיר אותו המלך. ובבנין זה "**הַגְדֵּיל**" ו"**הַגְדֵּל**" בצווי הזכר אחדים, כי הצרי שיש ב"**הַגְדֵּל**" חלוף הי' שהוא ב"**הַגְדִּיל**". וכן בעתיד: "**אַגְדִּיל**", "**יַגְדִּיל**", "**אַגְדֵּל**", "**יַגְדֵּל**". ויוסיף ה' בצווי הזכר ובאית"ן: "**הַגְדִּילָה**" – "**הַגְדִּילָה**", "**אַגְדִּילָה**" – "**אַגְדִּילָה**". ונמצא הצווי בבנין זה בחסרון י' המשך וחסרון הצרי שהוא בעבור הי': "**הַיְשֵׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ**" (תהלים ה ט), "**כַּפֵּךְ מֵעָלַי הַרְחַק**" (איוב יג כא).

בנין נפעל

"**נִשְׁמַר**", "**נִשְׁמָרָה**", "**נִשְׁמְרוּ**" לזכרים ולנקבות. ויש שני חלקים בבנין נפעל: נפעל בעומד בו ונפעל שכבר עבר. העומד בו, כמו "**אֲנִי נֶאֱסָף אֶל עַמִּי**" (בראשית מט כט), והוא קמוץ; בשכבר עבר, כמו "**כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ**" (במדבר כז יג), והוא פתוח. אך כאשר היה הפעל העבר באתנח או בסוף פסוק יהיה קמוץ, כמו "**וּבְנָבִיא נִשְׁמָר**" (הושע יב יד) שהוא קמוץ והוא לשון עבר, מפני שהוא סוף פסוק. וכאשר יהיה נפעל בעומד בו סמוך למלה אחרת אז יהיה פתוח, כמו "**וְנֶאֱמַן רוּחַ מְכַסֶּה דָּבָר**" (משלי יא יג), שענינו 'נאמן של רוח', והמוכרת ממנו "**בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא**" (במדבר יב ז) קמוץ. ולנקבה כאשר עבר יהיה הטעם בע', כמו "**אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה**" (תהלים לד כא), ואם הוא בעומד בו יהיה הטעם מלרע בל': "**זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה**" (תהלים נא יט). ובבנין זה אין בו לא פועל ולא פעול, אך ימצא בו מקור מעין צווי, כמו "**הִשָּׁמֵר**", "**תִּשָּׁמֵר**". והצווי נמצא בו כמו כן: "**הִשָּׁמֵר**" לזכר, "**הִשָּׁמְרִי**" לנקבה, "**הִשָּׁמְרוּ**" לרבים, "**הִשָּׁמַרְנָה**" לרבות, כי הצווי הזה והמקור בתוספת ה' בעבור דגשות הפ' להביא נ' מן נפעל לא לדבר אחר, ובעבור קלותה להכנס על המלות בחרו בה. ויש מקור בלא ה': "**וְנַעֲתוֹר לָהֶם**" (דה"א ה כ), "**וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים**" (אסתר ג יג), "**וְנַהֲפוֹךְ הוּא**" (אסתר ט א). ולא נמצאת נ' נפעל שלא בהבלעה כי אם בלשון עבר ובשלש מקומות הללו ובאותן נפעלים העומדים בם. ובאית"ן לעולם תתבלע בפ': "**אִשָּׁמֵר**", "**יִשָּׁמֵר**", "**תִּשָּׁמֵר**", "**נִשָּׁמֵר**", הפ' דגושה להבלעת הנ'. וכאשר תהיה הפ' אחת מאותיות אחהע"ר שלא יקבלו דגש אז תהיה אות האית"ן בצרי, כי בתחלה היא בחירק כדרך בנין קל, כי בנין נפעל קל כמוהו, וזה כמו "**יֵאָמֵן נָא דְּבָרֶךָ**" (מ"א ח כו), "**יֵאָסֵף הַבַּיְתָה**" (שמות ט יט), "**הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם**" (במדבר לא ג), "**יֵהָרֵס**", "**יֵעָשֶׂה**", "**הֵרָגְעִי וְדֹמִי**" (ירמיהו מז ו). ויש מלות שאמר הרב ר' יונה אבן גנאח המדקדק (ספר הרקמה שער כד והרקמה שער יד ובשורשים) שהם מבנין נפעל, והם "**וַנֵּבֶל כָּעָלֶה כֻּלָּנוּ**" (ישעיהו סד ה), שהיה דינו וַנִּנָּבֵל בשני נו"נין, בנ' הרבים ונ' שהוא

פ' הפעל, ונבלעת בה נ' נפעל, ואם היה שלם היה בשלש נו"נין – וַנִּנָּבֶל, ודגשות נ' הרבים אינה לצורך נ' אחרת, כי כן הוא כל אות ית"ן שעליה ו' פתוחה, כמו "**וַתֹּאמֶר**", "**וַיֹּאמֶר**", "**וַנֹּאמֶר**", ובעבור התחברות הנו"נין במלת "**וַנָּבֶל**" הראויים להיות בה, חסרו השתים, נ' נפעל ונ' השרש, שלא כדרכו, והשאירו נ' הרבים, ואמרו "**וַנָּבֶל**". ואמר כמו כן במלת "**כְּהִנְּדֹף עָשָׁן**" (תהלים סח ג), "**כְּהִתּוּךְ כֶּסֶף**" (יחזקאל כב כב), כי הם מבנין נפעל, ודינם "**כְּהִנָּדֵף**", "**כְּהִנָּתֵךְ**", וכבר בארתי אותם במה שקדמתי. אך דעתי במלת "**וְנָבֶל כָּעָלֶה**" כי הנ' הכתובה נ' הרבים וחסר נ' השרש, והיה דינו "**וַנִּבַּל**" בדגש ונ' הרבים פתוחה, בשקל "**וַיִּפֹּל יְיָ אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה**" (בראשית ב כא), והחליפו הדגש בנח, כאשר עשו במלת "**וַיָּזֵד יַעֲקֹב נָזִיד**" (בראשית כה כט), שהיא קמוצה והיה דינה להיות פתוחה והז' דגושה, ולפי שסר דגשות הז' שבה הי' לקדמותה, ושרש "**וַיָּזֵד**" – נָזַד. וכמוהו "**וַיָּשַׂר בַּמְּגֵרָה**" (דה"א כ ג), הי' קמוצה, והיה דינה להיות פתוחה, והשי"ן דגושה להבלעת נ', כי שרשו מענין "**נְסָרִים**" שבלשון תלמוד. ומענין זה "**אִם יִתְנַדֵּל הַמַּשּׂוֹר**" (ישעיהו י טו), השי"ן דגושה בעבור הנ', ובשקל "**מַבּוּל**", "**מַבּוּעַ**", אעפ"י כי "**מַשּׂוֹר**" בחולם ו"**מַבּוּל**" ו"**מַבּוּעַ**" בשורק, אחדים הם כאשר פירשתי. וכמו שאמרתי במלת "**וַנָּבֶל**" שדינו "**וַנַּבֵּל**" בדגשות הב' כמו "**וַיַּפֵּל**", מן "**הַפִּיל**", "**הַבִּיל**", שהיה דינם "**הַנְפִּיל**", "**הַנְבִּיל**", כך אמרתי במלת "**וַאֲבָדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ**" ביחזקאל (כח טז), כי הוא מבנין הפעיל, שהם דגושי הע' בעבור חסרון הפ', שדינו "**וַאַאֲבִידְךָ**". ודע כי החירק והסגול שוין, כמו "**פֶּן אֲכָלֵךְ**" (שמות לג ג) שפירשנו בו שהוא כמו אֲכִילֵךְ בחירק הכ', והוא מלשון כליון, וממחלי הע' מן "**לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק**" (יחזקאל כא לג), שהוא כמו לְכַלּוֹת. ויש מי שפירש "**וַאֲבָדְךָ**" כי חסר א' המדבר לנפשו, כמו "**בָּרוּךְ יְיָ וַאֹעְשֹׁר**" (זכריה יא ה), וכמו כן "**וַאעַנֶּה אֶת זֶרַע דָּוִד**" (מ"א יא לט); וזה לא יתכן, כי אלו ב' מלות נחסרו האל"פין מן הקריאה אבל נמצאות בכתיבה, והכתיבה תורה עליהן, וא' שנייה [של] "**וַאֲבָדְךָ**" אינה נקראת ואינה נכתבת, וקמצות ו' לא באה להורות על א' נחסרת כי אם בעבור שהתיבה לשון עבר, כאשר הוריתיך במה שקדמתי. ואם יקשה אדם במלת "**וַנָּבֶל**" שאמרתי שהוא בנין הפעיל והוא בודד, אין לחוש על זה, כי הרבה יש בבנין הפעיל שהם בודדים, כמו "**וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה**" (בראשית כח יב), "**עַד לַשָּׁמַיִם הִגִּיעַ**" (דה"ב כח ט). וכן אמרתי במלת "**גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ**" (נחום א ד) שדינו וַיַּבִּישֵׁהוּ, כמו "**וַיַּצִּיבֵהוּ**", "**וַיַּפִּילֵהוּ**".

בנין התפעל

"**הִתְהַלֵּךְ נֹחַ**" (בראשית ו ט), והצווי כמוהו: "**הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים**" (בראשית יז א), "**הִתְהַלְּכָה**" לנקבה, וכן צווי לזכר בתוספת ה', "**הִתְהַלְּכוּ**" לרבים ולרבות כאשר עבר,

וכן צווי הזכרים. והפועל: "**מִתְהַלֵּךְ**" לזכר, ולנקבה "**מִתְהַלֶּכֶת**". ואין בבנין זה פעול, כי הפועל הוא הפעול, ואין בבנין נפעל שהקדמנו לא פועל ולא פעול, כי הנפעל אינו פועל אחרים והוא עצמו הפעול, על כן אין לו פועל ולא פעול, אך יש לו צווי ומקור ואית"ן. ובנין התפעל יש לו פועֵל, והוא מִתְפָּעֵל, אך אין שם פעול, כי הוא עצמו המתפעל. ויש הפרש בין הנפעל וההתפעל, כי הנפעל בין שהוא נפעל בעצמו או על ידי אחרים אחת היא, כמו "**וּבְנָבִיא נִשְׁמָר**" (הושע יב יד), זה על ידי הנביא, "**וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע**" (דברים כג י) זה על ידי עצמו, אך המתפעל על ידי עצמו הוא. ויתכן שיהיה לפעמים שקר, כמו "**מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב**" (משלי יג ז), "**מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל**" (שם), "**מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת שָׁקֶר**" (משלי כה יד). והצווי: "**הִתְהַלֵּךְ**", "**הִתְהַלְּכִי**", "**הִתְהַלְּכוּ**", "**הִתְהַלֵּכְנָה**". והמקור כמו הצווי. אית"ן: "**אֶתְהַלֵּךְ**", "**יִתְהַלֵּךְ**" – בצרי, "**אֶתְגַּדֵּל**", "**יִתְגַּדֵּל**" – בפתח. ודע לך כי ההפרש וההכרה שהם בין בנין זה לבנין נפעל הוא הדגש, כי בנין נפעל הוא בנין קל ובנין התפעל דגוש הע', כמו "**הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק**" דנחום האלקושי (נחום ג טו) דגוש העי"ן, "**הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ**" דמלכים (מ"ב יד י) מבנין נפעל. ותמצא כבוד בבנין נפעל, כמו "**וְהָאִישׁ נִכְבָּד**" (ש"א ט ו), "**וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו**" (בראשית לד יט), ובבנין התפעל, כמו "**מִמְתְכַּבֵּד וַחֲסַר לָחֶם**" (משלי יב ט), מבנין פעל הדגוש כמו "**כִּי כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ**" (במדבר כב יז), ומבנין פועל שלא נזכר פועלו, כמו "**שֹׂמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד**" (משלי כז יח), ולא ימצא לעולם לשון זה בבנין קל, אך לשון כְּבֵדוּת ימצא בבנין קל, כמו "**תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה**" (שמות ה ט). ויש תיבה אחת מזה הענין בבנין קל ורוב התלמידים טועים בה, והיא "**לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְיָ**" (ישעיהו סו ה), ומפרשים לשון כָּבוֹד, ואינו כן כי אם לשון כֶּבֶד, כי לא נמצא מבנין קל לשון כבוד בכל המקרא, ופירוש "**אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם**", אמר הנביא ישעיהו, "**אָמְרוּ**" הרשעים שבישראל "**שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם**" המרחקים אתכם, אמרו "**לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְיָ**", פירושו כובד משא הוא עלינו שם ה', ופירוש "**לְמַעַן שְׁמִי**" – בעבור שמי. ויש מלשון כבדות בנין חזק, כמו "**וְלָמָּה תְכַבְּדוּ אֶת לְבַבְכֶם כַּאֲשֶׁר כִּבְּדוּ מִצְרַיִם וּפַרְעֹה אֶת לִבָּם**" (ש"א ו ו).

בנין פועל

"**כִּי שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו**" (איוב יח ח), "**כֻּפַּר**", "**שֻׁלְּחוּ**" לרבים, "**שֻׁלְּחָה**" לנקבה, כולם דגושי ע' חסרי ו'. ואין בבנין זה לא פועֵל ולא פעוּל ולא צווי, אך יש בו מקור: "**כִּי גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי**" (בראשית מ טו). אית"ן: "**אֻשַּׁלַּח**", "**יְשֻׁלַּח**", "**וְלָאָרֶץ לֹא יְכֻפַּר**" (במדבר לה לג). בנין זה בנין חזק, והוא משמש לבנין פיעל הדגוש, והוא יקרא 'בנין שלא נזכר פועלו', כמו "**שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו**", לא הזכיר מי המשלח, וכן כל בנין זה ובנין הָפְעַל. וכאשר

תהיה הע' מאותיות אחהע"ר שאין בהם דגש אז ישוב השורק לחולם, כמו "**טָרַף טֹרַף יוֹסֵף**" (בראשית לז לג), "**כִּי גֹרְשׁוּ מִמְּצְרַיִם**" (שמות יב לט), כי דינם היה כמו "**שֻׁלְּחוּ**". ואין "**זֹרְמוּ מַיִם עָבוֹת**" (תהלים עז יח) מבנין זה כמו "**כִּי גֹרְשׁוּ מִמְּצְרַיִם**", כי אם מבנין מֻרְבָּע כאשר אפרש, כי לא יתכן פירושו זורמו המים שהיו עבות, אלא ה"**עָבוֹת**" שהם כענין "**עֲבִים**", כי ה"**עָב**" לשון נקבה, כמו "**הִנֵּה עָב קְטַנָּה**" (מ"א יח מד) אותן עבות זורמו מים. ו"**זֹרְמוּ**" הוא עובר, כי העבות זורמו המים. ובבנין זה אחדים הם הקבוץ שפתים והחטף קמץ: "**שָׁדְדָה נִינְוֵה**" (נחום ג ז) כמו שֻׁדְּדָה.

בנין הופעל

זה יקרא כמו כן 'בנין שלא נזכר פועלו', והוא משמש לבנין הפעיל, כי כל בנינו בתוספת ה': "**הָשְׁלַךְ**", "**הָשְׁלְכָה**", "**הָשְׁלְכוּ**", וכן בכאן אחדים קבוץ שפתים וחטף קמץ: "**וְהָשְׁלַךְ מְכוֹן מִקְדָּשׁוֹ**" (דניאל ח יא) בשורק, "**אֲשֶׁר הָפְקַד אֹתוֹ**" (ויקרא ה כג) בחטף קמץ. ואין בבנין זה לא פועֵל ולא פעוּל ולא צווי, ויש מקור: "**הֵגַד הֻגַּד לַעֲבָדֶיךָ**" (יהושע ט כד). אית"ן: "**אֻשְׁלַךְ**", "**יֻשְׁלַךְ**", "**תֻּשְׁלַךְ**", דינו "**אֻהַשְׁלַךְ**", "**יְהֻשְׁלַךְ**" "**תְּהֻשְׁלַךְ**". ודע כי כל בנין פָּעַל שהקדמנו אות איתי"ן שבאית והקבוץ בפ', אך בנין הָפְעַל הקבוץ באות האית"ן: "**אֻשְׁלַךְ**", "**יֻשְׁלַךְ**", "**אָשְׁלַח**", "**תָּשְׁלַח**". וכאשר תהיה הפ' מאתיות אחה"ע שהם מן הגרון ואין דרכם לעמוד במקום צר כי ירחיב גבולם ויהיה הקבוץ בפ', כמו "**יָעֲמַד חַי**" (ויקרא טז י), "**יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ**" (עזרא י ח), כי לולא אות הגרון היה הקבוץ ביו"ד. וכן תמצא דרך זה בפעולים שהם מבנין הפעיל: "**הִשְׁלִיךְ**", "**הִגְדִּיל**". "**הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה**" (מ"א כב לה), וכן יאמר מלשון חרם "**מָחֳרָם**", ומלשון חזקה יאמר "**מָחֳזָק**", והאומר מוּחֳזָק, מוּחֳרָם, מוּעֳבָר, טועה בהם, אלא מָעֳבָר הגובר.

בנין מרובע

רוב בנין זה נמצא בבעלי הכפל ובמחלי העי"ן, כמו "**כּוֹנֵן**", "**שׁוֹבֵב**", "**קוֹמֵם**", שהוא ממחלי הע', "**יְכוֹנֵן**", "**יְשׁוֹבֵב**"; ומבעלי הכפל: "**יְסוֹבֵב**". וכל בנין זה אשר כבר עבר ובעתיד. וכל פעולתו על ארבע אותיות, על כן נקרא 'בנין מֻרְבָּע'. ולעולם כל בנינו חלומי הפ', תחלימהו ותחייהו. ונמצאו מבנין זה מהשלמים מלות מעטות, כמו "**לְמִשְׁפְּטִי אֶתְחַנָּן**" (איוב ט טו), לא נוכל לדון אותו מבנין אחר משום פנים, כי אם היה מבנין קל היה לְשׁוֹפְטִי, ואם מבנין פעל החזק היה לְמְשַׁפְּטִי כמו "**לְמְגַדְּלִי**", ואם מבנין הפעיל היה לְמַשְׁפִּיטִי כמו "**מַגְדִּילִי**". על כן נאמר כי "**מְשׁוֹפְטִי**" בשקל "**מְכוֹנְנִי**", "**מְרוֹמְמֵי מִשַּׁעֲרֵי מָוֶת**" (תהלים ט יד). ומבנין זה "**זֹרְמוּ מַיִם עָבוֹת**" (תהלים עז יח). "**שׁוֹפְטָה**" לנקבה כאשר עבר, ויכול שיהיה כמוהו "**הִיא שׁוֹפְטָה אֶת יִשְׂרָאֵל**" (שופטים ד ד)

דדבורה, כענין "**שָׁפְטָה**". ו"**זָרְמוּ**" – פעלו. הפועל: "**מְשׁוֹפֵט**" לזכר, ולנקבה "**מְשׁוֹפֶטֶת**", לרבים ולרבות: "**מְשׁוֹפְטִים**", "**מְשׁוֹפְטוֹת**". והפעול: "**מְשׁוֹפָט**", "**מְשׁוֹפָטָה**", "**מְשׁוֹפָטִים**", "**מְשׁוֹפָטוֹת**". והצווי: "**שׁוֹפֵט**", כמו "**כּוֹנֵן**", "**רוֹמֵם**", ולנקבה "**שׁוֹפְטִי**" כמו "**כּוֹנְנִי**", "**שׁוֹפְטוּ**" כמו "**כּוֹנְנוּ**", "**שׁוֹפֶטְנָה**" כמו "**כּוֹנֵנָה**", דגושה הנ' השנייה שהיא נ' הנקבות בעבור נ' הכפל. והמקור "**שׁוֹפֵט**" כמו עבר וכמו הצווי, כמו "**כּוֹנֵן תָּכוֹנֵן**". אית'ן: "**אֲכוֹנֵן**", "**יְכוֹנֵן**", "**תָּכוֹנֵן**", "**נָכוֹנֵן**". וכאשר תמצא ממנו בנין פועל שלא נזכר פועלו כך הוא כמו הצווי, הזכרים במוכרת "**בְּיוֹם הִבָּרְאָךְ כּוֹנָנוּ**" (יחזקאל כח יג), ולזכר האחד "**כּוֹנַן**" פתח, ולנקבה "**כּוֹנָנָה**", ולרבים "**כּוֹנָנוּ**" כמו שאמרתי. אית'ן: "**אֲכוֹנַן**", "**יְכוֹנַן**", "**תָּכוֹנַן**", "**נָכוֹנַן**", "**אֲשׁוֹפַט**", "**יְשׁוֹפַט**", "**תְּשׁוֹפַט**", "**נְשׁוֹפַט**". הפעלים האלה שלמים הם אתנו בכל שמושם, שאם תחסר אות אחת משלש אותיות הללו של שורש לא יהיה הענין קיים, כמו שָׂמַר, שאם תחסר הש' או המ' או הר' אינו לשון שמירה, מה שאין כן במחלים, על כן נקראו שלמים.

שער יא

חלק ראשון

ועתה אבאר בפעלות המחֻלים. ואבאר בתחלה כי יש תיבה שימצאו בו שני בנינים: בנין קל ובנין חזק; "**שָׁמַר**" בנין קל, "**מְשַׁמְּרִים הַבְלַ[י] שָׁוְא**" (יונה ב ט) חזק, כי אם היה מהקל היה שׁוֹמְרִים. ויש תיבה שנמצאו בה שבעה בנינים: "**פָּקַד**" בנין קל, "**פֻּקַּד**" בנין חזק – "**יְיָ צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מִלְחָמָה**" (ישעיהו יג ד), ומבנין הפעיל "**וַיַּפְקִדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ**" (בראשית לט ד), ומבנין נפעל "**לֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ**" (במדבר לא מט), ומבנין התפעל "**וַיִּתְפָּקְדוּ בְנֵי בִנְיָמִן**" (שופטים כ טו), ומבנין הפעל "**הָפְקַד אִתּוֹ**" (ויקרא ה כג), ומבנין פועל "**אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה**" (שמות לח כא), הרי נמצאו כל בנינים. ונמצא מורכב משני בנינים, מבנין הפעל והתפעל: "**לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם**" (במדבר א מז), ומן הֶפעל והתפעל: "**הֻדַּשְׁנָה מַחֲלֵב**" (ישעיהו לד ו), ודגשות הד' לחסרון ת' התפעל, והיה דינו דגשות השי"ן להכרת התפעל, כאשר פירשתי בפירוש תנ"ו אלי"ה (שער ה). ומשרש חָלָה נמצאו ז' בנינים: "**חָלָה**" קל – "**וַיִּפֹּל אַחַזְיָה בְעַד הַשְּׂבָכָה בַּעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן וַיָּחַל**" (מ"ב א ב), "**חִלָּה**" כבד, כמו "**אֲשֶׁר חִלָּה יְיָ בָּהּ**" (דברים כט כא), ומהפעיל: "**וְגַם אֲנִי הֶחֱלֵיתִי הַכּוֹתֶךָ**" (מיכה ו יג), ומנפעל: "**מַכָּה נַחְלָה**" (ירמיהו יד יז), "**וְלֹא נֶחֱלוּ עַל שֵׁבֶר יוֹסֵף**" (עמוס ו ו), והתפעל: "**וַיִּתְחַל**" (ש"ב יג ו), ופועל: "**גַּם אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ**" (ישעיהו יד י), והפעל: "**וְהוֹצִיאֵנִי מִן הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֱלֵיתִי**" (מ"א

כב לד), הרי שבעה בנינים במלה אחת מענין אחד, מה שאין כן במלת פָּקַד כי עניניו משֻנים. ויש בלשון דִבּוּר מבנין קל: "**אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ**" (יונה ג ב), ואין שם הִפְעִיל – הִדְבִּיר, ויתכן לדבר בו מבנין קל: "**דָּבַר**", "**דָּבַרְתָּ**", "**דָּבַרְתִּי**", "**דָּבְרָה**". הפועל: "**דּוֹבֵר**", "**דּוֹבְרִים**", "**דּוֹבֶרֶת**", "**דּוֹבְרוֹת**". הפעול: "**דָּבוּר**", "**דְּבוּרָה**", "**דְּבוּרִים**", "**דְּבוּרוֹת**". והצווי: "**דַּבֵּר**", "**דַּבְּרִי**", "**דַּבְּרוּ**", "**דַּבְּרָנָה**". המקור: "**דַּבֵּר תְּדַבֵּר**". אית"ן: "**אֶדְבֹּר**", "**יְדַבֵּר**", "**תְּדַבֵּר**", "**נְדַבֵּר**". וכן מלשון ברכה מבנין קל: "**בָּרַךְ**", "**בָּרְכוּ**" כמו "**שָׁמְרוּ**". פועֵל: "**בּוֹרֵךְ**", "**בּוֹרֶכֶת**", "**בּוֹרְכִים**", "**בּוֹרְכוֹת**". הפעול: "**בָּרוּךְ**", "**בְּרוּכָה**", "**בְּרוּכִים**", "**בְּרוּכוֹת**". צווי: "**בָּרְכִי**", "**בִּרְכוּ**", "**בְּרֻכָנָה**". המקור: "**בָּרוֹךְ**" בחולם – "**וַיְבָרֶךְ בָּרוֹךְ אֶתְכֶם**" (יהושע כד י). אית"ן: "**אֲבָרֵךְ**", "**יְבָרֵךְ**", "**תְּבָרֵךְ**", "**נְבָרֵךְ**". ויש מלה נרכבת מבנין קל ומבנין פִּעֵל החזק, והיא "**וְאֵסָּעֵרֵם**" (זכריה ז יד), תחלתה מן וְאֶסְעֲרֵם בשקל "**אֶשְׁמְרֵם**", ומן הס' והלאה כדרך פִּעֵל החזק: אֶסָּעֵרֵם כמו "**אֲבָרְכֵם**". ויש מלות בפעלים הבודדים משתי תיבות: "**חֲזַקְתַּנִי וַתּוּכָל**" (ירמיהו כ ז) – חזקת יותר ממני; "**בָּנַי יְצָאֻנִי**" (ירמיהו י כ) – יצאו ממני; "**וַיֶּאֱחֹז בְּדַלְתוֹת שַׁעַר הָעִיר וּבְשִׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וַיִּסָּעֵם עִם הַבְּרִיחַ**" (שופטים טז ג) – ויסע עמם, עם הדלת ועם הבריח; "**יְשֻׁשׁוּם מִדְבָּר**" (ישעיהו לה א) – ישושו עמם. ויתכן "**יְשֻׁשׁוּם**" כמו "**יְשׁוּשׁוּן**", מ' בעבור נ'. ויש מלה נרכבת מזכר ומנקבה, והיא "**מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן**" (ירמיהו ח יח), הפועל ממנו "**מַבְלִיג**" לזכר, "**מַבְלִיגָה**" לנקבה, ובכינוי הי' היה "**מַבְלִיגִי**" לזכר, "**מַבְלִיגָתִי**" לנקבה, וכאשר אמר "**מַבְלִיגִיתִי עֲלֵי יָגוֹן**" בנה אותו מן "**מַבְלִיגִי**" ומן "**מַבְלִיגָתִי**", והיו"דין שבו מן "-**גִי**" ו"-**תִי**" תוספות, כי' "**חֹצְבֵי מָרוֹם**" (ישעיהו כב טז), "**שֹׁכְנִי סְנֶה**" (דברים לג טז), ולנקבה בתוספת י' כיו"ד "**גְּנֻבְתִי יוֹם**" (בראשית לא לט), "**אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ**" (הושע י יא). וכן הפשט במלת "**מַבְלִיגִיתִי**": אם יש איש מבליג או אשה מבליגה ומתחזקת עלי יגון, אני אומר להם ש"**עָלַי לִבִּי דָוֶי**", כדי שיורונו היאך הם עושים ואעשה כמותם. וכן מלת "**בְּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתַנִי**" (תהלים פח יז) מורכב מן "**צִמְּתוּנִי**" ומן "**צִמְּתַתַנִי קִנְאָתִי**" (תהלים קיט קלט), כי ימצאו בלשון הקדש פעלתוני, הפעלתונו, כמו "**לָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם**" (במדבר כא ה). וכן "**תָּבוֹאתָה לִרְאֹשׁ יוֹסֵף**" (דברים לג טז) מורכב מן "**תָּבֹא**" ומן "**בָּאתָה**", ויכול להיות שיהיה ענינו: "**רְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה**", תָּבֹא אַתָּה "**לִרְאֹשׁ יוֹסֵף**". "**וַתָּבֹאת לְקִרָאתִי**" (ש"א כה לד) מן "**וַתָּבֹאִי**" ומן "**בָּאת**" לנקבה, או "**וַתָּבֹאִי אַתְּ**".

חלק שני

במחלי הפ"א. "**יָשַׁב**", "**יָרַד**", "**יָלַד**", "**יָדַע**". מקצתם בודדים ומקצתם עוברים, "**יָשַׁב**", "**יָרַד**" בודדים, ולא יכנסו עליהם הכנויים, לא יאמר יְשַׁבְתִּיךָ ולא יְרַדְתִּיךָ, כמו שיאמר

"**יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם**" (שמות לג יב), "**אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ**" (תהלים ב ז). ויש הפרש בין שניהם, כי "**יְדַעְתִּיךָ**" אינו כמו "**הוֹדַעְתִּיךָ**", כי "**יְדַעְתִּיךָ**" עובר לשני – ידעתי אותך, יש בו ידוע ויודע. אך "**הוֹדַעְתִּיךָ**" עובר לשלישי, המודיע, והדבר, והשלישי לאשר יודיענו. ואין הפרש בין "**יְלַדְתִּיךָ**" ובין "**הוֹלַדְתִּיךָ**" בדבר הזכר, כי "**וְשֶׁלַח יָלַד אֶת עֵבֶר**" (בראשית י כד) כמו "**הוֹלִיד**", ואין לשון הולדה באשה. ולנקבה "**יָשְׁבָה**", ולרבים ולרבות "**יָשְׁבוּ**". ובשלש דרכים לשון האיש והאשה שוים, הדרך האחת לשון עבר לרבים, כמו "**שָׁמְרוּ**" וחבריו אחד לזכרים ולנקבות, והשנית המקורות אחד לזכרים ולנקבות, והשלישית כל דבר שהאנשים מדברים והנשים מדברות בעבור עצמם, או היחיד והיחידה, אחד הוא: "**אֶשְׁמֹר**", "**נִשְׁמֹר**", "**שָׁמַרְתִּי**", "**שָׁמַרְנוּ**". והפועל: "**יוֹשֵׁב**", "**יוֹשֶׁבֶת**", "**יוֹשְׁבִים**", "**יוֹשְׁבוֹת**". ואין צריך פעול בתיבה הזאת, כי ה"**יוֹשֵׁב**" הוא הַיָּשׁוּב כאשר פירשתי. הצווי: "**שֵׁב**", "**רֵד**", "**דַּע**" – פתוח בעבור הע', וכמו כן מן נָתַן – "**תֵּן**", ומן לָקַח – "**קַח**". ולנקבה "**שְׁבִי**", "**רְדִי**", "**דְּעִי**", "**קְחִי**", "**תְּנִי**". לזכרים "**שְׁבוּ**", "**רְדוּ**", "**לְכוּ**". לנקבות "**שֵׁבְנָה**", "**רֵדְנָה**", "**לֵכְנָה**". ודע כי נשתוו הצווים במחלי הפ' ובמחלי הלמ"ד: "**רְדוּ**", "**שְׁבוּ**", "**דְּעוּ**", כמו "**בְּנוּ**", "**קְנוּ**", "**פְּנוּ**". וכאשר יבאו בהפסק דבר יהיו "**שֵׁבוּ**", "**לֵכוּ**", כמו "**הַשְׁפִּילוּ שֵׁבוּ**" דירמיה (יג יח), אך "**בְּנוּ**", "**קְנוּ**" לא ישתנו לעולם. וכן בלשון נקבה: "**רְדִי**", "**שְׁבִי**", כמו "**בְּנִי**", "**קְנִי**", "**עֲשִׂי**", "**רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא**" (ירמיהו ב כג). ותוסיף ה' בצווי: "**רְדָה**", "**שְׁבָה**". וכאשר יהיה בהפסק דבר יהיה "**רַדָה**", כמו "**מְהֵרָה רַדָה**" דמלכים (מ"ב א יא). ובא על דרך זרות "**דְּעֵה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ**" (משלי כד יד עי"ש) בצרי, בשקל "**בְּנֵה**", "**עֲשֵׂה**", והיה דינו דְּעֶה בקמץ גדול, כמו "**רָדָה**", "**שָׁבָה**", אך יש מקומות שישתנו התנועות, כמו "**וְאֶשְׁעֶה**" (תהלים קיט קיז) בקמץ מן שָׁעֶה, כמו "**וְאֵדְעָה**" מן יָדַע, והיה דינו "**וְאֶשְׁעֶה**" כמו "**וְאֶקְנֶה**", "**וְאֶבְנֶה**". ויש צווי מאלה מחלי הפ' בקמץ אשר לא כדת: "**הָבָה נֵרְדָה**" (בראשית יא ז), "**הָבָה אֶת אִשְׁתִּי**" (בראשית כט כא), היה דינו הֶבָה, כמו "**רָדָה**", "**שָׁבָה**", בשבא הה' הראשונה. וכן "**קָבָה לִי**" (במדבר כב יא), היה דינו קְבָה, כמו "**תְּנָה אֶת נָשַׁי**" (בראשית ל כו), "**גְּשָׁה**", כי "**קָבָה**" שרשו נָקַב מן "**יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי יוֹם**" (איוב ג ח). וכן תמצא רבים שהם מבעלי הכפל ומחסרי נ' וענינם אחד, כמו נָקַב וקָבַב, מן "**וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם**" (במדבר כג כז), "**מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל**" (במדבר כג ח), "**וַיִּקֹּב**" (ויקרא כד יא) יתכן שיהיה שרשו קָבַב, בשקל "**וַיִּסַּב**" [מן] סָבַב, או נָקַב, בשקל "**וַיִּדֹּר**" – נָדַר. ויכול להיות "**וַיִּסַּב**" מן נָסַב, כי יש שרש נָסַב מן "**וְנָסַב הַגְּבוּל**" (במדבר לד ה), "**וְרָחֲבָה וְנָסְבָה**" דיחזקאל (מא ז) – וּפָעַל, כמו "**וְיָצָא הַגְּבוּל**" (יהושע טו יא), "**וְתָאַר הַגְּבוּל**" (יהושע טו ט) ואינו וְנִסְבַּב הגבול. וכן שני שרשים מן נָקַל וקָלַל, נָתַם ותָמַם,

מן "**וַיִּתְמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה**" (דברים לד ח) ששרשו נָתַם, בשקל "**וַיִּגְּשׁוּ**", "**וַיִּדְרוּ**", "**וַיִּפְּלוּ**", ויש תָּמַם מן "**תַּמּוּ נִכְרָתוּ**" (יהושע ג טז), שהוא תָּמְמוּ. ויש נָדַם ודָמַם, מן "**יִדְּמוּ כָּאָבֶן**" (שמות טו טז) נָדַם, מן "**דֹּמּוּ עַד הַגִּיעֲנוּ אֲלֵיכֶם**" (ש"א יד ט) דָּמַם, ורבים כהם. וישתוו שני צוויים: "**שָׁבוּ**" מן יָשַׁב, וכן "**שְׁבוּ**" מן "**וּשְׁבֵה שָׁבְיֵךְ בֶּן אֲבִינֹעַם**" (שופטים ה יב), והניקוד אחד, אך ענינם יפרידם. וכאשר יאמר לנקבות צווי מן יָשַׁב, יאמר "**שֵׁבְנָה**", ומן שָׁב – "**שֹׁבְנָה בְנֹתַי**" (רות א יא), ומן שָׁבָה – "**שְׁבֶינָה**", כמו "**צֶאנָה וּרְאֶינָה**" (שה"ש ג יא עי"ש). האי מן "**צֶאנָה**" נחה ואינה נקראת, כי משקלו "**שֵׁבְנָה**", והא' היא הל', ואין בה יכולת להראות בשבא לבדה כמו בי "**שֵׁבְנָה**", והם חסרי הפ', ו"**רְאֶינָה**" ו"**עֲשֶׂינָה**" חסרי הל', והי' היא במקום הה'. ואמר רבי שמואל הנגיד ז"ל כי "**שְׂחִי וְנַעֲבֹרָה**" (ישעיהו נא כג) שרשו יָשַׂח, כמו רְדִי מן יָרַד, וכן הוא "**וְיָשְׂחַק בְּקִרְבֶּךָ**" (מיכה ו יד) שהוא בשקל "**וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן לָנוּ**" (תהלים פה ח), שהיודי"ין בסגול והם שורש בם, והם שמות. והשיב עליו אבן גנאח ואמר כי "**שְׂחִי**" בשקל "**בְּנִי**", "**קְנִי**", ו"**יְשָׂחֲךָ**" אע"פ שהי' בסגול הסגול הרי הוא מקום הפתח, והיה דינו וְיַשְׂחֲךָ – יַשְׂחֶה אותך, בשקל "**וַיִּפְרֹךְ וַיִּרְבֶּךָ**" (בראשית כח ג) – יפרה אותך. והמקור "**יָשֹׂב אֹשֵׁב**" (ש"א כ ה), "**יָרֹד יָרַדְנוּ**" (בראשית מג כ), ("**וְיֹלַד שָׁקָר**" (תהלים ז טו)) ["**וְיֹלֶד אָוֶן**" (איוב טו לה עי"ש)] בחטף קמץ. ויש מקור בשקל אחר: "**שֶׁבֶת**", "**לֶדֶת**", "**רָדֶת**", "**לָשֶׁבֶת**", "**לָלֶדֶת**", "**לָרֶדֶת**", "**דַּעַת**", "**לָדַעַת**" – פתוח בעבור הע', "**צֵאת**" בהעלמת הא'. וכן מלשון לָקַח, נָתַן: "**קַחַת**" – פתוח בעבור הח', "**תַּת**" מן נָתַן חסר ל', כי דינו תֶּנֶת בשקל "**רָדֶת**", "**שָׁבֶת**", בחסרון הפ', וכאשר יאמרו "**תַּת**" חסר הפ' והל', ואין שם מהשרש כי אם ת' בלבד, והת' האחרת היא הנוספת כאשר תחסר הפ'. ויש מלה אחרת זרה בלשון נָתַן, והיא "**לְתִתַּן שָׁם אֶת אֲרוֹן בְּרִית**" דמלכים (מ"א ו יט), הל' יורה עליו שהוא מקור או שם, כי אותיות בכל"ם לא יבאו על אית"ן לעולם, כי לא יאמר לְתַעֲשֶׂה, לְתִשְׁמֹר, לְתִתֵּן, אלא "**לִשְׁמֹר**", "**לַעֲשׂוֹת**", "**לָתֵת**", שיהיה דינו לְתֶנֶת כמו "**לָשֶׁבֶת**". ועתה נאמר ממלת "**לְתִתַּן**" דינו היה לְתִתֵּן, והנ' הכתובה היא הל', והת' שעליה היא הע', והפ' שהיא נ' נבלעת בדגשות הת' שהיא הע', והת' הראשונה היא תוספת השמות, ויהיה תִּנֵּתֵּן שם דבר בשקל "**וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ**" (שמות כח ד), והחירק והפתח שוין בת' אמתי"ה, כמו "**תִּכְלָה**" – "**תַּכְלִית**". ודע כי האית"ן מחסרי הנ' כמו נָתַן איננו כדין מחסרי הנ', כי אם כדין מחלי הפ', "**אֶתֵּן**", "**יִתֵּן**", "**תִּתֵּן**", כמו "**אֵשֵׁב**", "**יֵרֵד**", "**תֵּלֵד**", שהם בצרי, כי אם היה כדין מחסרי הנ' היה אֶתֵּן, יִתֵּן בחולם, כמו "**יִפֹּל**", "**יִדֹּר**", או אֶתַּן, יִתַּן בפתח, כמו "**יִגַּשׁ**", "**תִּגַּשׁ**". ובעבור שהפ' והל' הם הנו"נין, שבו בהבלעה בשקל מחלי הפ'. וכן אמר במקור "**לְקוֹל תִּתּוֹ**" (ירמיהו י יג), נבלעת

הלמ"ד בשקל "**שִׁבְתּוֹ**", "**רִדְתּוֹ**", "**תִּתּוֹ**" דינו תִּנְתּוֹ. אית'ן: "**אֵשֵׁב**", "**יֵשֵׁב**", "**תֵּשֵׁב**", "**נֵשֵׁב**", ובתוספת ה': "**אֵשְׁבָה**", "**יֵשְׁבָה**", אותיות אית'ן בצרי בעבור חסרון הפ'. ודע כי יש הפרש בין "**וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ**" (בראשית לד כא) ובין "**וְיָשְׁבוּ**", ובין "**וְיִדְּעוּ**", "**וְיָדְעוּ**", כי היו"דין במלות "**וְיָשְׁבוּ**", "**וְיָדְעוּ**" הקמוצים, פ"אי הפעלים, ומשקלם וּפָעֲלוּ, בשקל "**וְזָכְרוּ**", "**וְשָׁמְרוּ**", והיו"דין אשר במלות "**וְיֵשְׁבוּ**", "**וְיֵדְעוּ**" הצרויין, הן הן יו"די העתיד והפ"אים בנחים הנסתרים שבין אות העתיד והע'.

בנין פִּעֵל החזק. "**יִשֵּׁב**", "**וְיִשְׁבוּ טִירוֹתֵיהֶם בָּהּ**" (יחזקאל כה ד), "**יְדַעְתָּה הַשַּׁחַר מָקֹמוֹ**" (איוב לח יב), "**יִשְׁבָה**" לנקבה בשקל "**דִּבְּרָה**" לרבים ולרבות, "**יִשְׁבוּ**" כמו "**דִּבְּרוּ**", ודגשות הע' בעבור י' המשך. הפוֹעֵל: "**מְיַשֵּׁב**", "**מְיַשֶּׁבֶת**", "**מְיַשְּׁבִים**", "**מְיַשְּׁבוֹת**". והפעוּל: "**מְיֻשָּׁב**", "**מְיֻשָּׁבִים**", "**מְיֻשָּׁבָה**", "**מְיֻשָּׁבוֹת**", כולם דגושי ע' כמו השלמים, וכל הבנין כמוהו. והצווי: "**יַשֵּׁב**" כמו "**דַּבֵּר**", ואיננו כמו "**יַשֵּׁב רוּחוֹ יְזֻלוּ מָיִם**" (תהלים קמז יח) ששרשו נָשַׁב, ודגשות הע' לחסרון הנ', והוא בשקל "**וַיַּפֵּל יְיָ אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה**" (בראשית ב כא), "**יַגֵּד**", "**יַגֵּשׁ**", שהם מבנין הפעיל, והצרי והחירק שוים: "**יַגֵּד**" – "**יַגִּיד**", "**יַפֵּל**" – "**יַפִּיל**", ודגשות ש' "**יַשֵּׁב**" שהוא צווי להכרת בנין פִּעֵל החזק ובעבור אות המשך. והמקור: "**יַשֵּׁב**", כמו הצווי. אית'ן: "**אֲיַשֵּׁב**", "**יְיַשֵּׁב**", "**תְּיַשֵּׁב**", "**נְיַשֵּׁב**", ובתוספת ה': "**אֲיַשְּׁבָה**", "**יְיַשְּׁבָה**".

בנין הפעיל: "**הוֹשִׁיב**", "**הוֹרִיד**", הו"ין הן פ"אי הפעלים והיו"דין למשך. ולנקבה "**הוֹשִׁיבָה**", "**הוֹרִידָה**". לרבים ולרבות: "**הוֹשִׁיבוּ**", "**הוֹרִידוּ**". הפוֹעֵל: "**מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה**" (תהלים סח ז), "**מוֹרִיד**", לנקבה "**מוֹשִׁיבָה**", "**מוֹרִידָה**", או "**מוֹשֶׁבֶת**", "**מוֹרֶדֶת**", ובאתנח או בסוף פסוק "**מוֹשָׁבֶת**", "**מוֹרָדֶת**", כמו "**הֵם מַגִּשִׁים אֵלֶיהָ וְהִיא מוֹצָקֶת**" (מ"ב ד ה). שרשו יָצַק מבנין הוֹצִיק, והו"ו היא הפ'. פעוּל: מוּצָק, מוּצָקֶת, מוּצָקִים, "**שִׂבְעָה וְשִׂבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת**" (זכריה ד ב) בשורק, ובפועלת בחולם, כמו "**מוֹצָקֶת**". והצווי: "**הוֹשֵׁב**", "**הוֹרֵד**", "**הוֹצֵק**", לנקבה: "**הוֹשִׁיבִי**", "**הוֹרִידִי**"; "**הוֹשִׁיבוּ**", "**הוֹשֵׁבְנָה**". והפעול מזה השורש והפעול ממחלי הע' שוים: "**מוּשָׁב**" מן יָשַׁב, ו"**מוּשָׁב**" מן שָׁב, "**הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם**" (בראשית מג יב), "**מוּדַעַת זֹאת**" (ישעיהו יב ה). והצווי: "**הוֹשֵׁב**", "**הוֹרֵד**", "**הוֹדַע**", פתח בעבור הע'. וישתוה לו "**אוֹ הוֹדַע**" (ויקרא ד כג), אלא שהוא לשון עבר מבנין הָפְעַל שלא נזכר פועלו. ואחדים הם הצווי ואשר עבר: "**הוֹשִׁיבוּ**" צווי, "**הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רִאשָׁן**" (איכה ב י) עבר. אית'ן "**אוֹשִׁיב**", "**תּוֹשִׁיב**", "**יוֹשִׁיב**", "**נוֹשִׁיב**", הו"ין במקום י', והיה דינם אַיְשִׁיב, יַיְשִׁיב, תַּיְשִׁיב, נַיְשִׁיב, בשקל יַפְעִיל, ודינם בה' הפעיל: יְהַיְשִׁיב, יְהַפְעִיל, וכן כל הבנין דינם בתוספת ה' הפעיל. ויש גזרה אחרת בזה הבנין

אשר נשתנו פעלותיו ושמושיו: "**הֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם**" (ירמיהו ז ג) צווי, "**הֵיטִיבוּ** (**את**) [**כָּל**] **אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ**" (דברים ה כה) עבר, כמו ש"**הוֹשִׁיבוּ**" ו"**הוֹרִידוּ**" אחדים בצווי ועבר. והפועֵל: "**מֵיטִיב**", ואיננו כמו "**מֵקִים**", "**מֵשִׁיב**", שהם ממחלי הע', כי "**מֵקִים**", "**מֵשִׁיב**" אין י' אחרי המ', ו"**מֵיטִיב**" יש בו י' שיורה עליו שהוא ממחלי הפ'. ועוד כי כאשר יאמר מן "**מֵקִים**", "**מֵשִׁיב**" לרבים, יחסר הנח מן המ', ויאמר "**מְקִימִים**", "**מְשִׁיבִים**", "**מְשִׁימִים**", כל המ"מין בשבא, בעבור כי לא יהיה הצרי במלת "**מֵקִים**" שרש כי אם בעבור אות המשך שחסר והיא יו"ד, והיה דינו מַקְיִים בשקל מַפְעִיל, "**מַגְדִּיל**", וכאשר חסרו אות המשך ואמרו מֵקִים, שמו צרי במ"ם בעבור היותו במקום הנוסף, אך כאשר רִבּוּהוּ ואמרו "**מְקִימִים**" לא חששו לצרי שהוא בעבור המשך. והנה במלת "**מֵיטִיב**", כאשר רבוהו לא נפל הצרי מן המ', ואמרו "**הֲמָה מֵיטִיבִים אֶת לִבָּם**" (שופטים יט כב), "**שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד**" (משלי ל כט). ויש כאשר בא האית"ן מהם בתנועות שני יו"דין, י' אית"ן וי' השרש: "**יֵיטִיל מוֹאָב**" (ישעיהו טז ז), "**וְאַלְמָנָה לֹא יֵיטִיב**" (איוב כד כא), "**וְגָבֹהַּ מְמֻרָחָק יְיֻדָּע**" (תהלים קלח ו), משני שרשים. ויש כאשר יניחו האחת: "**וְהָיָה הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב**" (במדבר י לב), ודע כי "**טוֹב**" ו"**יֵיטִיב**" משני שרשים. ויש מלה ממחלי הפ' בגזרה אחרת בחירק י' אית"ן: "**אִירַשׁ**", "**תִּירַשׁ**", "**יִישַׁן**", "**תִּישַׁן**", "**יִירָא**", "**תִּירָא**", ואלה מבנין קל, ובא מהם מבנין פִּעֵל החזק: "**יְיָרֵשׁ הַצָּלָצַל**" (דברים כח מב), הי' השבאית תורה עליו שהוא מבנין חזק, וכל כל אותיות אית"ן כלם בשבא, ומבנין הפעיל: "**הוֹרִישׁ**", "**אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ**" (שופטים יא כד).

בנין נפעל: "**נוֹשָׁב**", "**נוֹשָׁע**", "**נוֹלָד**", "**נוֹשְׁבוּ**", "**נוֹשְׁעוּ**", "**נוֹלְדוּ**". ובמוכרת: "**לֹא נוֹשָׁבוּ**" (יחזקאל כו יט) בקמץ, "**וְעִקְּבוֹתֶיךָ לֹא נָדָעוּ**" (תהלים עז כ). וכן לנקבה: "**וְנוֹדָעָה הַחַטָּאת**" (ויקרא ד יד), ובמוכרת "**וְנוֹדָעָה**" "**יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיְיָ**" (ישעיהו מה יז) פתוח והוא עבר, "**אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרֹב חָיִל**" (תהלים לג טז) קמוץ ועומד בו. ולרבים: "**נוֹשָׁעִים**", "**נוֹלָדִים**" קמוצים, והוויי"ן בהם פא"י פעלים. ואין בו פועֵל ולא פעוּל. ויש צווי: "**הִוָּדַע**", "**הִוָּשַׁע**", ההאי"ן בחירק והווי"ן קמוצין. וכמוהם באית"ן: "**לְמַעַן תִּוָּרֵא**" (תהלים קל ד), "**אֲשֶׁר יִוָּלֵד בְּבִקָּרֶךָ**" (דברים טו יט), הווי"ן דגושין להבלעת נ' נפעל, כי לא תֵרָאֶה לעולם בפועל עתיד, ונראתה במקור בלבד, כאשר זכרנו במלות "**וְנַעְתּוֹר לָהֶם**" (דה"א ה כ), "**וְנַהֲפוֹךְ הוּא**" (אסתר ט א), "**וְנִשְׁלוֹחַ סְפָרִים**" (אסתר ג יג). המקור כמו הצווי: "**הִוָּשֵׁב**", "**הִוָּדַע**". ויבא אית"נו בתוספת ה': "**אִוָּדְעָה**", "**יִוָּדְעָה**".

בנין התפעל: "**הִתְיַלֵּד**", "**הִתְיַעֵץ**" – בי', ובי': "**הִתְוַדַּע**", "**וְעִם יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח**" (מיכה ו ב) באית"ן. והפועֵל: "**מִתְוַכֵּח**", "**מִתְיַעֵץ**", אין לו פעול, כי הפועל הוא הפעול.

והצווי: "**הִתְוַכַּח**", "**הִתְיַעֵץ**", לנקבה "**הִתְוַכְּחִי**", ולרבים "**הִתְוַכְּחוּ**", "**הִתְוַכַּחְנָה**" לרבות, ובתוספת ה' לזכר: "**הִתְוַכְּחָה**". והמקור כמו הצווי. והאית"ן: "**אֶתְוַכַּח**", "**יִתְוַכַּח**", "**וַיִּתְיַלְּדוּ עַל מִשְׁפְּחֹתָם**" (במדבר א יח) רפוי הע' שלא כדת התפעל, וכן "**וְיִתְיַעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ**" (תהלים פג ד). ודע כי בבנין התפעל תמצא הפ' פעמים י' ופעמים ו', אך בנין נפעל לעולם הפ' ו' אין זר אתם, וכאשר תסתר ת' התפעל כדרך בנין נפעל, דגשות הע' יורה על התפעל, ואם הע' מאותיות אחהע"ר אשר לא נמצא בהן דגש, אם הפ' ו' ולא נודע אם מנפעל או מהתפעל, יגיד עליו רעו, אם נמצא מהתפעל ולא נמצא מנפעל תדינהו בו, וכן אם נמצא מנפעל ולא מהתפעל. ואם נמצא משניהם תדינהו לרוב מאיזה בנין נמצא רבם. וטעה האומר כי "**יָרֹה יִיֶּרֶה**" (שמות יט יג) מבנין נפעל, כי אם היה כן היה יִוָּרֶה בו', כמו בלשון יִרְאָה "**לְמַעַן תִּוָּרֵא**" (תהלים קל ד). וכן אומר כי "**וַיִּיָּחֶל עוֹד**" (בראשית ח יב) מבנין התפעל, ודינו וַיִּתְיַחֵל, והוא מלשון תוחלת, ולא בא תוחלת מבנין נפעל כי אם מבנין פִּעֵל רֶבֶם: "**כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ**" (תהלים לג כב) – פעלנו מבנין חזק, "**וְיִחֲלוּ כַּמָּטָר לִי**" (איוב כט כג) כמו "**וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים**" (דברים כ ה), "**לִי שָׁמְעוּ וְיִחֲלוּ**" (איוב כט כא) כמו "**הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבָּרוּ**" (דברים יח יז) שהם במוכרת, ודגשות הלי' בעבור שהוא באתנח, והוא בשתי תפארות. ובא מבנין הפעיל: "**הֵן הוֹחַלְתִּי לְדִבְרֵיכֶם**" (איוב לב יא), "**הוֹחִילִי לֵאלֹהִים**" (תהלים מב ו), ומבנין נפעלה: "**וַתֵּרָא כִּי נוֹחָלָה**" (יחזקאל יט ה), ומהתפעל: "**וַיִּיָּחֶל עוֹד**", דגשות היי השנית בעבור ת' התפעל, ודגשות הי' הראשונה כדרכם לעולם אחרי ו' פתוחה דגש. והשם ממנו "**תּוֹחֶלֶת**" בשקל "**תּוֹלֶדֶת**". ובא ממנו ממחלי העי"ן "**וַיָּחֶל עוֹד**" (בראשית ח י) כמו "**וַיָּקֶם**", וכן "**וַיָּחִילוּ עַד בּוֹשׁ**" (שופטים ג כה) כמו "**וַיָּקִימוּ**".

בנין הָפְעַל שלא נזכר פועלו: "**הַלַּד**", "**הַלְּדָה**", "**הֻלְּדוּ**", "**יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת פַּרְעֹה**" (בראשית מ כ) – מקור. איתי"ן: "**אֻלַּד**", "**יֻלַּד**", "**תֻּלַּד**", "**נֻלַּד**", דינם בה' אֲהֻלַּד, יְהֻלַּד, תְּהֻלַּד, נְהֻלַּד. ומבנין זה "**תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה**" (ישעיהו יד יא), דינו יְהֻצַּע בשקל יְהֻפְעַל. ואין כמוהו "**יֻצַּע לָרַבִּים**" (אסתר ד ג), כי זה פעל שעבר והיי שרש, ויי "**תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה**" י' העתיד.

בנין פֻּעַל שלא נזכר פועלו: "**יֻלַּד**", "**יֻלְּדוּ עַל בִּרְכֵּי יוֹסֵף**" (בראשית נ כג), "**יֻצַּע לָרַבִּים**" (אסתר ד ג), הי' שבו פ' פעל, והדגשות לחסרון ו' המשך. ודגשות צ' "**יֻצַּע רִמָּה**" (ישעיהו יד יא) לחסרון פ' פעל, כי הי' לעתיד.

בנין מָרֻבָּע: "**יוֹשֵׁב**", "**יוֹשְׁבָה**", "**יוֹשְׁבוּ**". נלמד בנין זה מן "**יֹשֶׁבֶת בַּלְבָנוֹן**" (ירמיהו כב כג), אעפ"י שנאמר בו כי הוא נרכב מן "**יָשַׁבְתָּ**" ומן "**יוֹשֶׁבֶת**", כמו "**מְקֻנָּנְתָּ בָּאֲרָזִים**" (שם) מן "**קָנַנְתָּ**" ומן "**מְקֻנֶּנֶת**". וכן נאמר במלת "**וְיֹלַדְתְּ בֵּן**" (בראשית טז יא). אך יתכן היותם

שניהם מבנין מרבע, ויהיה כל שמושם כאשר זכרנו בשמוש "**שׁוֹפֵט**" ומן "**לְמִשְׁפְּטֵי אֶתְחַנָּן**" (איוב ט טו).

חלק שלישי

באותם הפעלים חסירי י', ויתבלעו בדגש אפילו בנין קל, ודרכם כדרך מחסרי הנ'. "**כִּי אֶצָּק מַיִם**" (ישעיהו מד ג) שרשו יָצַק, והפ' נבלעת בצ' שהיא הע"ן. וכן "**וּבַמַּקֵּבוֹת יְצָרֵהוּ**" (ישעיהו מד יב), ואינו כמו "**יְצָרָנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ**" (דברים לב י) ששרשו נָצַר. וכלם נבלעים בעתידים, הפי נבלעת בע' כדרך מחסרי הנ'. הפועל: "**יוֹצֵק**", "**יוֹצֶקֶת**", "**יוֹצְקִים**", "**יוֹצְקוֹת**". הפעול: "**יָצוּק**", "**יְצוּקָה**", "**יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ**" (מ"א ז כד), "**יְצוּקוֹת**". ב' "**בִּיצֻקָתוֹ**" בחירק והי' נעלמת, כי כן דרך כל י' שהוא בשבא כאשר יבא סימן בוכל"ם עליהם, אין להם הרגשה ויסתרו ויתעלמו, ותהיה חירק נקדה אחת באות בוכל"ם, כמו יְשׁוּעָה – "**בִּישׁוּעָה**", "**וִישׁוּעָה**", "**כִּישׁוּעָה**", "**לִישׁוּעָה**", "**מִישׁוּעָה**"; "**יְשׁוּרוּן**" – "**בִּישׁוּרוּן**", "**וִישׁוּרוּן**", "**לִישׁוּרוּן**", "**מִישׁוּרוּן**". ודרך זה לאותיות בוכ"ל חק לאנס ידוע, כי לא תתחברנה לעולם שני שבאים בתחילת התיבות, וכאשר תכנס אות בוכ"ל על שם שתחלתו שבא, ודין בוכ"ל להכנס בשבא שלא בידוע, על כן נשתנו, כמו "**רָאוּבֵן**" – "**בִּרְאוּבֵן**", "**וּרְאוּבֵן**", "**כִּרְאוּבֵן**", "**לִרְאוּבֵן**", "**מֵרְאוּבֵן**" המ' בצרי, וכן דינה על אותיות אחהע"ר, ועל שאר אותיות בחירק, כי אין דרכה לשמש בשבא כמו אותיות בוכ"ל. על כן נתברר כי לא נשתנה הי' שאחרי המ"ם לשום אנס, כי בעבור שהמ"ם מחברת בוכ"ל נתחברה עליהם ושמשה כמוהם, כי יתכן הנעת הי' אחרי המ' בשבא, שיאמר "**מִיָּקָר**", "**מִישׁוּעָה**", "**מִישׁוּרוּן**" – בהנעת היודי"ן, כי אין המ' בשבא כמו בוכ"ל, אבל נמשכה אחריהם לעשות כמעשיהם, והסתירו הי' השבאית אחריה להזדוג עם חברותיה, ואמרו "**מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל**" (הושע י ט), "**וְרַבִּים מִיּוֹשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ**" (דניאל יב ב), הי' נעלמת נחה, וקודם המ' היה "**יְמֵי**" הי' בשבא, ואם היה בא על הי' אות בוכ"ל יהיה דינו בשבא, וכאשר אינו על י' כמו כן, כמו "**בְּאִישׁ**", "**וְאִישׁ**", "**כְּאִישׁ**", "**לְאִישׁ**", אך המ' בצרי – "**מֵאִישׁ**", על כן היה דינם על הי' להשתנות מן השבא כשתבא על אות שבאית, והמ' לא היה צריך להסתיר הי' שאחריה, אם לא על הזווג והחבור שזכרנו. והתבונן כאשר תמצא דגש אחר אות איתי"ן בע' הפעל, כי בעבור נ' או בעבור י' הוא לעולם, כמו הדגש שיש ב"**יִסַּע**", "**יִדַּר**", "**יִפַּל**", "**יִגַּשׁ**", כי הוא בעבור נ', כי מצאנו משרשם כתובי נ'. וכאשר תראה דגש כמו במלות "**יִצַּר**", "**וּבַמַּקֵּבוֹת יְצָרֵהוּ**", "**אֶצָּק מַיִם**", שנמצא מהם "**יָצַר**", "**יָצַק**", יודע לך כי הדגש בעבור הי'. וכאשר תמצא דגש במלות שלא נמצא מהם לא נ' ולא י', תדינהו מחסרי נ' כי הם הרוב, כמו הִגִּיד, לא נמצא בפעולתו לא נ' ולא י',

נדינהו בחסרי נ' ונאמר כי שרשו נָגַד. זולתי מלה אחת שהיא בדגש ולא מצאנו ראיה לא לנ' ולא ליי', ונדינהו ליי ולא לנ', והיא "**וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ**" (בראשית לט טז), "**וְהִנִּיחָם שָׁם**" (ויקרא טז כג), ששרשם יָנַח, לפי שלא נמצא בשרשי הפעלים כפולי אות פ' וע', שנאמר ששרשו נָנַח בשתי נונ"ין. והצווי מן יָצַק: "**יְצֹק בּוֹ מָיִם**" (יחזקאל כד ג) בשקל שְׁמֹר. ויש חסר: "**צַק לָעָם וְיֹאכֵלוּ**" (מ"ב ד מא), בשקל "**גַּשׁ פְּגַע בּוֹ**" (ש"ב א טו), שהוא מחסרי הנ'. ולנקבה "**יִצְקִי**", ולרבים "**יִצְקוּ**", ולרבות "**יִצֹקְנָה**". והמקור: "**יָצֹק**", או "**צָקֶת**" – "**בְּצָקֶת עָפָר לַמּוּצָק**" (איוב לח לח). אית"ן: "**אָצַק**", "**יְצַק**", "**תְּצֹק**", "**נְצֹק**". ודע כי כל יְצֹק שתמצא בחומש כולם רפויים, כמו "**וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשׁוֹ**" (בראשית כח יח) וחבריו, והיה דינם דגש.

בנין פִּעֵל החזק: "**יִצֵּב**", "**יְצַבָּה**", "**יְצַבּוּ**". הפועל: "**מְיַצֵּב**", "**מְיַצֶּבֶת**", "**מְיַצְּבִים**", "**מְיַצְּבוֹת**". והפעול: "**מְיֻצָּב**", "**מְיֻצֶּבֶת**", "**מְיֻצָּבִים**", "**מְיֻצָּבוֹת**". הצווי: "**יַצֵּב**", "**יַצְּבוּ**", "**יַצְּבִי**", "**יַצֵּבְנָה**". והמקור: "**יַצֵּב**" כמו הצווי – "**יַצֵּב גְּבֶלֹת עַמִּים**" (דברים לב ח) הוא מקור, וממנו נלמוד הבנין. וי"א שהוא מבנין הפעיל, בשקל "**יַפֵּל**", "**יַגֵּד**", ואינו נופל בענין הראשון.

בנין הפעיל: "**הִצִּיב**", "**הִצִּיבָה**", "**הִצִּיבוּ מַשְׂחִית אֲנָשִׁים יִלְכְּדוּ**" (ירמיהו ה כו). הפועֵל: "**וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד**" (ש"א טו יב), "**מַצִּיבָה**", "**מַצִּיבִים**", "**מַצִּיבוֹת**". הפעול: "**הִנֵּה סֵלָם מֻצָּב אַרְצָה**" (בראשית כח יב), "**מֻצָּבָה**", "**מֻצָּבִים**", "**מֻצָּבוֹת**". צווי: "**הַצֵּב**", "**הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים**" (ירמיהו לא כ), "**הַצִּיבוּ**", "**הַצֵּבְנָה**", הה' פתוחה. מקור: "**הַצֵּב**", כמו הצווי. אית"ן: "**אַצִּיב**", "**יַצִּיב**", "**תַּצִּיב**", "**נַצִּיב**", או "**אַצֵּב**", "**יַצֵּב**", "**תַּצֵּב**", "**נַצֵּב**", הצרי לחסרון י' המשך, ויתכן בתוספת ה': "**אַצִּיבָה**", "**יַצִּיבָה**".

בנין נפעל: "**נִצַּב לָרִיב יְיָ**" (ישעיהו ג יג), "**נִצְּבוּ כְּמוֹ נֵד**" (שמות טו ח), "**נִצְּבָה**". צווי: "**הִוָּצֵב**", "**הִוָּצְבִי**", "**הִוָּצְבוּ**", "**הִוָּצֵבְנָה**", בתנועת הו"ין בקמץ, והם דגושות בעבור נ' נפעל. אית"ן: "**אִוָּצֵב**", "**יִוָּצֵב**", ויתכן בתוספת ה', כמו "**אִוָּצְבָה**", "**יִוָּצְבָה**".

בנין התפעל: "**הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ**" (ירמיהו מו יד), "**הִתְיַצְּבִי**", "**הִתְיַצְּבוּ**", "**הִתְיַצֵּבְנָה**". הפועֵל: "**מִתְיַצֵּב**", "**מִתְיַצֶּבֶת**", "**מִתְיַצְּבִים**", "**מִתְיַצְּבוֹת**". מקור: "**הִתְיַצֵּב**", כמו הצווי. אית"ן: "**אֶתְיַצֵּב**", "**תִּתְיַצֵּב**", "**יִתְיַצֵּב**", "**נִתְיַצֵּב**". ויתכן בתוספת ה' כמו כן.

בנין פועַל: "**יֻצַּע לָרַבִּים**" (אסתר ד ג) אית"ן: "**אֻיַּצַּע**", "**יְיֻצַּע**".

בנין הֻפְעַל: "**תַּחְתֶּיהָ יֻצַּע רִמָּה**" (ישעיהו יד יא), כבר בארתי דין שניהם באשר קדמתי.

חלק רביעי

מחסרי הנו"ן. "**נָסַע**", "**נָטַע**", "**נָדַר**", "**נָפַל**", "**נָטַשׁ**". לעולם לא תחסר הנ' בפעל עבר ולא בפועל ולא בפעול. ובצווי נמצאו חסרי פ': "**קוּמוּ סָעוּ**" (דברים ב כד) מן נָסַע, "(**שאו**) [**שְׂאִי**] **אֵלָיו** (**כפים**) [**כַּפַּיִךְ**]" (איכה ב יט) מן נָשָׂא, "**גְּשׁוּ נָא אֵלַי**" (בראשית מה ד) מן נָגַשׁ, וכן "**תֵּן**", "**תְּנוּ**", מן נָתַן. ובאו מן הצוויים בשני דרכים: "**גַּשׁ פְּגַע בּוֹ**" (ש"ב א טו) בפתח, "**וַיֹּאמְרוּ גֶּשׁ הָלְאָה**" (בראשית יט ט) בסגול. ויש במקור שלם: "**נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ**" (דברים טו י), "**הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה**" (בראשית יב ט), "**כִּי נָשֹׂא אֶשָּׂא לָהֶם**" (הושע א ו). ויש חסר: "**תֵּת**", "**שְׂאֵת**", "**עֵת לָטַעַת**" (קהלת ג ב) פתוח בעבור הע', "**לָשֵׂאת אֶת הָאָרֹן**" (שמות כה יד). אך האית"ן לעולם בהבלעת הנ': "**אֶסַּע**", "**יִסַּע**", "**יִטַּע**", "**יִדַּר**", "**וַיִּדְּרוּ נְדָרִים**" (יונה א טז), "**וַיִּפְּלוּ**" (בראשית ד ה), "**יִגְּשׁוּ אָז יְדַבְּרוּ**" (ישעיהו מא א), "**וַתִּגַּשְׁן הַשִּׁפָחוֹת**" (בראשית לג ו). ויתכן להוסיף ה': "**אֶדְּרָה**", "**אֶגְּשָׁה**".

בנין פְּעַל החזק כבנין השלמים: "**נָתַק**", "**נִתְּקוּ מוֹסְרוֹת**" (ירמיהו ה ה), "**מְנַתֵּק**", "**מְנָתֵק**", "**אֲנַתֵּק**", "**יְנַתֵּק**".

בנין הפעיל: "**הֵגִיד**", "**הֵגִישׁ**", "**הֵפִיל**", בכל בנינו מתחלתו ועד סופו תתבלע פ"יהו בע"נו. הפועל: "**מַגִּיד**", "**מַגִּישׁ**", "**מַפִּיל**". פעול: "**מֻגָּשׁ**", "**מֻגֶּשֶׁת**", "**מֻגָּשִׁים**". צווי: "**הַגֵּשׁ**", "**הַגִּישִׁי**", "**הַגִּישׁוּ**", "**הַגֵּשְׁנָה**". מקור: "**הַגֵּשׁ**", כמו הצווי, "(**כי**) **הַגֵּד הַגִּיד לָנוּ**" (ש"א י טז). אית"ן: "**אַגִּיד**", "**אַגִּישׁ**", "**יַגִּיד**", "**יַגִּישׁ**". ויש בצרי: "**וּבַעַל כְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר**" (קהלת י כ), כלם חסרי נ', והיא בלועה בע'. ובא מקור בשקל אחר: "**כְּהִנָּדְפוֹ עָשָׁן**" (תהלים סח ג), "**כְּהִתּוּךְ כֶּסֶף**" (יחזקאל כב כב), וכבר פירשתיו בענין הפעיל בשלמים.

בנין נפעל: "**הֲלֹא נִסַּע יִתְרָם בָּם**" (איוב ד כא), "**אַף בַּל נִטָּעוּ**" (ישעיהו מ כד), "**וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֹן**" (במדבר ה לא), "**וְנִכָּה וָמֵת**" (ש"ב יא טו), הנו"נין הנכתבות מהנפעל, ונו"ני השרש נבלעות בדגש. אך "**וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְׂעֹרָה נֻכָּתָה**" (שמות ט לא), "**וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ**" (שם פסוק לב), הנו"נין שרש, והם מבנין פֻּעַל שלא נזכר פועלו. והצווי: "**הִנָּטַע**", "**הִנָּסַע**", "**הִנָּטְעִי**", "**הִנָּסְעִי**", "**הִנָּטְעוּ**", "**הִנָּסְעוּ**", "**הִנָּטַעְנָה**", "**הִנָּסַעְנָה**". המקור: "**הִנָּטַע**", כמו הצווי, "**הִנָּטוֹעַ**" כמו "**הִנָּתֵן תִּנָּתֵן**" (ירמיהו לח ג). אית"ן: "**אֶנָּסַע**", "**אֶנָּטַע**", "**יִנָּסַע**", "**יִנָּטַע**", "**תִּנָּסַע**", "**תִּנָּטַע**", "**יִנָּסְעוּ**", "**יִנָּטְעוּ**", "**תִּנָּסַעְנָה**", "**תִּנָּטַעְנָה**".

בנין התפעל: "**הִתְנַפֵּל**", "**הִתְנַפְּלָה**", "**הִתְנַפְּלוּ**". הפועל: "**מִתְנַפֵּל**", "**מִתְנַפֶּלֶת**", "**מִתְנַפְּלִים**", "**מִתְנַפְּלוֹת**". הצווי: "**הִתְנַפֵּל**", כמו עבר, "**הִתְנַפְּלִי**", "**הִתְנַפְּלוּ**",

"**הִתְנַפֶּלְנָה**". ויתכן בתוספת ה': "**הִתְנַפְּלָה**". המקור כמו הצווי. אית"ן: "**אֶתְנַפֵּל**", "**יִתְנַפֵּל**" – בצרי, או בפתח: "**וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְיָ**" (דברים ט יח).

בנין פָּעַל: "**כִּי אַרְמוֹן נָטָשׁ**" (ישעיהו לב יד), "**נָטְשָׁה**". אית"ן: "**אֶנְטַשׁ**", "**יְנַטֵּשׁ**". המקור כמו הצווי.

בנין הָפְעַל: "**הַתַּץ**", "**הַגַּד**", "**הֻגַּשׁ**". והמקור: "**הֻגַּד הַגֵּד לַעֲבָדֶיךָ**" (יהושע ט כד). אית"ן: "**אַגַּד**", "**יַגַּד**", "**תַּגַּד**", "**וַיַּגֵּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם**" (שמות יד ה), "**תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ**" (ויקרא יא לה), "**וְכִי יֻתַּן מַיִם עַל זָרַע**" (ויקרא יא לח), דינם יְהֻנְּגַד, יְהֻנְתַּץ, יְהֻנְתַּן.

חלק חמישי

ממחלי העי"ן. "**קָם**", "**שָׁב**", "**שָׂם**", מהם עוברים ומהם בודדים: "**קָם**", "**שָׁב**" – בודדים; "**שָׂם**", "**נָד**" – עוברים. והם קמוצי פ' בעבור נח להביא הע'. לנקבה: "**קָמָה**", "**שָׂבָה**", "**שָׂמָה**", הטעם בפ' מלעיל. ולרבים: "**קָמוּ**", "**שָׁבוּ**", "**שָׂמוּ**", כמו כן מלעיל. אך "**שָׁבוּ**", "**בָּנוּ**", "**קָנוּ**", שהם ממחלי הל', טעמם מלרע, לבד אם תהיינה על מלה זעירה, כמו "**בְּרוֹשִׁים מִשְׁנִיר בָּנוּ לָךְ**" (יחזקאל כז ה), שהוא מן "**בָּנָה**" והוא מלעיל, "**וְלֹא־עָשׂוּ חֶסֶד**" (שופטים ח לה עי"ש), הטעם בע' "**עָשׂוּ**" בעבור שהטעם בח' "**חֶסֶד**". ובאו מאלה מחלי הע' מלרע שלא כדרכם, והוא "**כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר**" (בראשית מ טו). ונמצאת מלה אחת מלשון בינה בבנין קל בשקל "**קָם**", "**קָמְתָּ**": "**בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק**" (תהלים קלט ב), וישמש ממנו כל הבנין: "**בָּן**", "**בָּנָה**" מלעיל כמו "**קָמָה אֲלֻמָּתִי**" (בראשית לז ז), "**בָּנוּ**" בשקל "**קָמוּ**", "**בָּן**", "**בָּנָה**" מלרע כמו שם התואר "**מְבִינָה**", "**בָּנִים**" כמו "**מְבִינִים**", "**בָּנוֹת**" כמו "**מְבִינוֹת**", והם בשקל "**קָם**", "**קָמִים**", "**קָמוֹת**". והפעול יהיה "**בּוּן**", "**בּוּנָה**", "**בּוּנִים**", "**בּוּנוֹת**", כמו "**עַל פִּי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה שׂוּמָה**" (ש"ב יג לב), "**מִדְרָכָיו יִשְׁבַּע סוּג לֵב**" (משלי יד יד), "**שׁוּבֵי מִלְחָמָה**" (מיכה ב ח), "**נוּגֵי מִמּוֹעֵד**" (צפניה ג יח), "**וַאֲנַחְנוּ נֶחְלַץ חֲשִׁים**" (במדבר לב יז), האחד "**חוּשׁ**". וכל הפועֵל והפעוּל בפעלים הבודדים הם שם התואר עצמם, כמו "**עוֹמֵד**", "**יוֹשֵׁב**", "**עוֹלֶה**", "**יוֹרֵד**", "**קָם**", "**שָׁב**", "**חָשׁ**", כמו "**עָמוּד**", "**יָשׁוּב**", "**קוּם**", "**שׁוּב**", "**חוּשׁ**". והצווי: "**קוּם**", "**שׁוּב**", "**חוּשׁ**". ולנקבה: "**קוּמִי**", "**שׁוּבִי**", "**חוּשִׁי**", ולרבים: "**קוּמוּ**", "**שׁוּבוּ**", "**חוּשׁוּ**". ולרבות: "**קָמְנָה**", "**שָׁבְנָה**", "**חָשְׁנָה**". והמקור: "**שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ**" (בראשית יח י), "**שׁוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ**" (דברים יז טו). אית"ן: "**אָקוּם**", "**יָקוּם**", "**תָּקוּם**", "**נָקוּם**". ומן "**בַּנְתָּה לְרֵעִי**": "**אָבוּן**", "**יָבוּן**", "**תָּבוּן**", "**נָבוּן**". וכן נמצאת מלה אחת מבנין קל: "**וַיְכֻנֵּנוּ בָּרֶחֶם אֶחָד**" (איוב לא טו), השורק יורה עליו שהוא מבנין קל, ואם היה בחולם אז היינו דנים אותו מבנין מרובע מן "**יְכוֹנֵן**", "**תְּכוֹנֵן**", אך הוא בשורק, על כן נדין אותו כמו "**יְצוּדֻנִי לְמַדְחֵפוֹת**" (תהלים קמ יב), "**גָּד גְּדוּד**

יְגוּדָנּוּ" (בראשית מט יט). וכן יבנה ממנו בנין "**כָּן**", "**כַּנְתִּי**", "**כַּנָּתִי**", "**כָּנָה**" לנקבה בשקל "**שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ**" (רות א טו), כְּנוּ לרבים ולרבות בשקל "**קָמוּ**" מלעיל. וכן יאמר "**כָּן**", "**כָּנָה**" מלרע, כי זה הפרש לנקבה בין שעברה ובין שעומדת, כמו "**וְרָחֵל בָּאָה עִם הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ**" (בראשית כט ט), זה לשון עבר ותרגומו "**אָתַת**" שכבר באה, "**וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה**" (בראשית כט ו), באותה שעה היתה באה ובעומד בו, והתרגום "**אַתְיָא**". והצווי: "**כּוֹן**", "**כּוֹנִי**", "**כּוֹנוּ**", "**כֹּנָה**" בדגשות נ' הנקבות להבלעת נ' השרש. אית"ן: "**אָכוּן**", "**יָכוּן**", "**תָּכוּן**", בשקל "**אָקוּם**", "**יָקוּם**", "**יָכוּנוּ**", "**תָּכוֹנָה**" בשקל "**תָּקוּמְנָה**", ודגשות נ' הנקבות לצורך נ' השרש. והמקור: "**שׁוֹב**" בחולם – "**שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ**" (בראשית יח י), "**קוֹם יָקוּמוּ דְבָרַי**" (ירמיהו מד כט), "**שׁוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ**" (דברים יז טו). ויש "**שׁוֹב**" שנתחבר ללשון ישיבה: "**אִם שׁוֹב תֵּשְׁבוּ בָּאָרֶץ הַזֹּאת**" (ירמיהו מב י). ונמצא מקור מלשון ישיבה שנתחבר ללשון תשובה: "**אִם יָשׁוֹב יְשִׁיבֵנִי יְיָ יְרוּשָׁלַם**" (ש"ב טו ח) דאבשלום. ואם היה יָשֹׁב תֵּשְׁבוּ או שׁוֹב יְשִׁיבֵנִי אז היה נכון. ויש מפרשים כי הם הפוכים הפ' לע' והע' לפ': אם שָׁיוֹב יְשִׁיבֵנִי, אם יָשׁוֹב תֵּשְׁבוּ. ויתכן פירוש אחר, כי כאשר אמר ירמיהו לשארית הגולה כאשר נהרג גדליה בן אחיקם כי "**אִם שׁוֹב תֵּשְׁבוּ**", היה יודע כי על כל פנים ישובו למצרים ולא ישארו בארץ ישראל, על כן אמר להם "**אִם שׁוֹב**" כי ישובו, אך "**תֵּשְׁבוּ**" היה להם טוב. ואבשלום כאשר אמר "**אִם יָשׁוֹב יְשִׁיבֵנִי יְיָ יְרוּשָׁלַם**", יושב היה בירושלם והלך לחברון שימלוך שם, ודעתו לשוב לירושלם, ורמז לשני ענינים בזה וגם בזה. ודע כי בבנין קל זה ג' גזרות, ושלשתם מבנין קל. הגזרה הראשונה רב הבנין שהוא "**קָם**", "**שָׂם**", "**שָׂם**", כאשר הקדמנו. והשנית "**מֵת**", "**זֵד**", "**לֵץ**", שהם שם התואר והם בלשון עבר, כי נמצא מֵת בעבר: "**מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת**" (יהושע א ב), למה לא אמר מָת קמוץ, וכן שם התואר "**לֵץ**", "**זֵד**", למה לא אמר לָץ, זָד, כמו "**קָם**", "**שָׂב**", שהם שם התואר, כמו "**הִנְנִי שָׂב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקוֹב**" (ירמיהו ל יח), "**הִנְנִי קָם**". והגזרה השלישית: "**הַבֹּקֶר אוֹר**" (בראשית מד ג), "**כִּי טוֹב** (**לכם**)" (שמות יד יב), ולא אמר אָר, טָב, כמו "**קָם**", "**שָׂב**", ולא אמר אֵר, טֵב, כמו "**מַת**" בצרי.

עתה אבאר לך למה נחלקו ג' גזרות אלו בבנין קל, כי כאשר נחלקו בשלמים כן נחלקו במחלי הע'. יש בבנין קל בשלמים ג' גזרות: פָּעַל – "**שָׁמַר**", "**זָכַר**"; פָּעֵל – "**חָפֵץ**", "**יָבֵשׁ**", "**כָּבֵד**", "**זָקֵן**"; פָּעֹל – "**יָכוֹל**", "**יָגוֹר**", "**יָקוֹשׁ**". כן "**קָם**", "**שָׂב**", מגזרת פָּעַל, "**אָכַל**", "**שָׁמַר**"; וכן "**מֵת**" "**זֵד**", "**לֵץ**", מגזרת פָּעֵל, "**יָבֵשׁ**", "**כָּבֵד**", "**חָפֵץ**"; וכמו כן "**אוֹר**", "**טוֹב**", מגזרת פָּעֹל, "**יָכוֹל**", "**יָגוֹר**". והיה דינם קָאַם מן פָּעַל, או קָיַם; מָיַת מן פָּעֵל, "**כָּבֵד**", "**חָפֵץ**"; טָאוֹב, אָאוֹר או אָיוֹר, מן פָּעוֹל, "**יָגוֹר**", "**יָקוֹשׁ**", "**יָכוֹל**".

בנין פִּעֵל החזק: "קַיֵּם (**את**) דִּבְרֵי הַפֻּרִים" (אסתר ט לב), "קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים" (אסתר ט כז). ראיתי בני אדם שכותבין ב' יו"דין במלת קִיֵּם, וטעות הוא בידם, וכן כאשר כותבים "**נָכוֹן וְקַיָּם**" (ברכות ק"ש), כי בנין זה דרך אחת לו בין בשלמים בין במחלים, כאשר תמצא בשמוש השלמים כן תשמש בזה.

בנין הפעיל: "**הֵקִים**", "**הֵשִׁיב**", היה דינם בתשלומים הִקִּיים, הִשְׁיִיב, בשקל "**הִגְדִּיל**", "**הִשְׁלִיךְ**", בי' השרש ובי' המשך, בתנועת י' השרש והנחת י' המשך כי' "**הִגְדִּיל**", וראו להניח י' השרש ולחסר י' המשך, ושמו במקומה צרי בה' הפעיל אשר היא ה' "**הֵקִים**" למלאות חסרון י' המשך, וכן עשו בכל מה שחסר י' המשך. ולנקבה "**הֵקִימָה**", "**הֵשִׁיבָה**", "**הֵשִׁימָה**", לרבים ולרבות "**הֵקִימוּ**", "**הֵשִׁיבוּ**". והפועל: "**מֵשִׁיב**", "**מֵקִים**", המ' בצרי למלאות חסרון י' המשך, והיה דינם מַשְׁיִיב, מַקְיִים, י' השרש בחירק וי' המשך נחה והמ' פתוחה. "**מְקִימָה**", "**מְקִימִים**", "**מְקִימוֹת**", וכולם דינם כאשר פירשתי. והפעול: "**מוּקָם**", "**מוּשָׁב**", והיה דינם מֻשְׁיָב, מֻקְיָם, בשקל "**מֻשְׁלָךְ**", "**מֻגְדָּל**". ו"**מוּשָׁב**" שהוא פעול והוא מלשון ישיבה היה דינו מֻיְשָׁב, הי' שהיא הפ' מוקדמת, ו"**מוּשָׁב**" שהוא מן שָׁב הי' מֵאַחרת – מֻשְׁיָב, והשורק שבו בעבור המשך. והצווי: "**הָשֵׁב**", "**הָקֵם**", "**הָרֵם**". ויש צווי חסר ה' מבנין הפעיל: "**שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ**" (בראשית לא לז), "**שִׂימָה נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ**" (איוב יז ג). וכן יאמר "**קִים**", "**שִׁיב**", כמו "**הָקֵם**", "**הָשֵׁב**", וכן "**שִׂים**" במקום "**הָשֵׂם**", כי אם היה מן הקל היה אומר שׂוֹם, כמו "**קוּם**", "**שׁוּב**". וכן נמצא "**בִּין תָּבִין**" (משלי כג א) בחסרון ה' הפעיל, "**בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים**" (דניאל ט ב) דינו "**הֲבִינוֹתִי**", "**מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ**" (איוב לג יג) דינו "**הֲרִיבוֹתָ**". וכן מלשון עבר: "**הֵבֵאתִי**", "**הֵרַמְתִּי**", "**הֵנַפְתִּי**", דינם "**הֲבִיאוֹתִי**", "**הֲרִמוֹתִי**", "**הֲנִיפוֹתִי**", הו"ין למשך במקום הצרי שיש בה' למשך כמו כן. וכן בבנין קל בשני דרכים בעתיד הנקבות: "**תָּבֹאנָה**", "**תְּבוֹאֶינָה**", "**תָּשֹׁבְנָה לְקַדְמָתָן**" (יחזקאל טז נה), "**תִּשֵּׁבְינָה לְקַדְמַתְכֶן**" (יחזקאל טז נה), "**וַתָּשֹׁבְנָה הֲעָרִים**" (ש"א ז יד). והצווי: "**הָקֵם**", "**הָקִימִי**", "**הָקֵמְנָה**". והמקור: "**הָקֵם**" כמו הצווי – "**הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ**" (דברים כב ד). אית"ן: "**אָקִים**", "**יָקִים**", "**תָּקִים**", "**נָקִים**", "**אָקֵם**", "**אָשִׁיב**", "**אָשֵׁב**", וכן כולם. "**יָשִׁיבוּ**", "**יְקִימוּ**", ולנקבות בשני דרכים: "**תָּקֵמְנָה**", "**תְּקִימֶינָה**", "**תָּרֵמְנָה**", "**תְּרִימֶינָה**", "**הָקֵים תָּקִימְנָה אֶת נִדָּרַיכֶם**" (ירמיהו מד כה), ודרך אחרת: "**יָדָיו תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְיָ**" (ויקרא ז ל). וכן בנין זה חסר ה' הפעיל בעתידים בכל בנינו.

בנין נִפְעַל: "**נָבוֹן**", "**נָכוֹן**", "**כִּי תוֹעֲבַת יְיָ נָלוֹז**" (משלי ג לב), "**וַיְהִי כָּל הָעָם נָדוֹן**" (ש"ב יט י) מלשון דין, וכן אמרו רבותינו ז"ל "**דיו לבא מן הדין להיות כַּנָּדוֹן**" (משנה בבא

קמא ב ה) בחולם, "**וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל אֶל הַבּוֹר**" (קהלת יב ו). צווי: "**הִבּוֹן**", "**הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל**" (עמוס ד יב), ולנקבה "**הִבּוֹנִי**", "**הִכּוֹנִי**", ולרבים "**הִבּוֹנוּ**", "**הִכּוֹנוּ**", ולרבות "**הִבּוֹנָה**", "**הִכּוֹנָה**" בדגשות נ' הנקבות לנ' השרש, וכולם דגושי הפ' לחסרון נ' נפעל, ודינם היה בתשלומים כמו השלמים – "**הִשָּׁמֵר**", כן הִבָּוֵן, הִכָּוֵן, הה"אין בחירק והכ' והב' בקמץ, ותנועת הע' בצרי שהם הו"וין. והמקור כמו הצווי: "**הִכּוֹן**", "**הִבּוֹן**". אית"ן: "**אֶכּוֹן**", "**יִכּוֹן**", "**תִּכּוֹן**", "**נִכּוֹן**". ואם הפ' אות אחהע"ר שאינם מקבלות דגש, אות האית"ן תהיה בצרי, כמו "**בְּתַפְשָׂם בְּךָ בַכַּף תֵּרוֹץ**" (יחזקאל כט ז), "**כְּאִישׁ אֲשֶׁר יֵעוֹר מִשְׁנָתוֹ**" (זכריה ד א). ויש מי שאמר כי "**נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ**" (זכריה ב יז) הנ' נ' נפעל, ובעבור שנמנע דגשות הפ' על כן הנ' בצרי והוא מבנין נפעל, ונתחלפה תנועת הקמץ לצרי כדרך התחלפות התנועות, וזה בעבור הע'. וי"א כי הנ' של "**נֵעוֹר**" שרשו מן "**נָעֲרוּ כְּגוֹרֵי אֲרָיוֹת**" (ירמיהו נא לח), ומלשון רבותינו שאמרו "**חמור נועֵר**" (ברכות ג א). ואם תאמר כי "**נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ**" על הקדוש ברוך, אומר כן, נמצא לאריה בשתי לשונות: "**שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא**" (ישעיהו ה כט), ואמר "**נָעֲרוּ כְּגוֹרֵי אֲרָיוֹת**" (ירמיהו נא לח), וכן אמרו "**יְיָ מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג**" (עמוס א ב), ואמר "**כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ**" (זכריה ב יז), והוא מגזרת פָּעֹל כמו "**וְלֹא יָכֹל יוֹסָף**" (בראשית מה א), וכמו כן בעבור הע' נתחלפה התנועה.

בנין התפעל, בא ממנו בהתחלפות ת' התפעל בט': "**וַיֵּלְכוּ וַיִּצְטַיָּרוּ**" (יהושע ט ד), מלשון "**וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח**" (עובדיה א א), "**צִיר אֱמוּנִים**" (משלי יג יז); "**הִצְטַיְּדֻנוּ אֹתוֹ מִבָּתֵּינוּ**" (יהושע ט יב) מן "**צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם**" (שמות יב לט), ששרשו צָיַד בשקל "**שִׁיבָה**", וכאשר יתחברו "**צֵדָה**", "**שִׂבָה**" לכנויים, יאמר "**צֵדָתוֹ**", "**שִׂבָתוֹ**", "**וְלֹא תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל**" (מ"א ב ו). אך "**שֵׂנָה**", "**דֵּעָה**", "**עֵצָה**", כאשר יתחברו לכנויים יסור הנח שבין הע' והל', כי אינם שרש, ויאמרו "**שְׁנָתִי**", "**שְׁנָתוֹ**", "**עֲצָתִי**", "**עֲצָתוֹ**", ומן "**דֵּעָה**" – "**דַּעְתִּי**", "**דַּעְתּוֹ**", בעבור הע', אך "**שִׁיבָה**", "**צֵידָה**", לא יסור בעבור כי הי' הוא הע'. "**הִצְטַיֵּד**", "**הִצְטַיְּדָה**", "**הִצְטַיְּדוּ**", "**הִצְטַיֵּר**", "**הִצְטַיְּרָה**". הפועל: "**מִצְטַיֵּר**", "**מִצְטַיֶּרֶת**", "**מִצְטַיֵּד**", "**מִצְטַיֶּדֶת**". הצווי: "**הִצְטַיֵּר**", "**הִצְטַיְּרִי**", "**הִצְטַיְּרוּ**", "**הִצְטַיַּרְנָה**", "**הִצְטַיֵּד**", "**הִצְטַיְּדִי**", "**הִצְטַיְּדוּ**", "**הִצְטַיֵּדְנָה**". המקור: "**הִצְטַיֵּר**", כמו הצווי. אית"ן: "**אֶצְטַיֵּד**", "**יִצְטַיֵּד**", "**אֶצְטַיֵּר**", "**יִצְטַיֵּר**", או "**אֶצְטַיְּרָה**", "**אֶצְטַיְּדָה**", בתוספת ה'.

בנין הֻפְעַל: "**הֻקַם עָל**" (ש"ב כג א), "**הוּשַׁב כַּסְפִּי**" (בראשית מב כח), ובמשקלו מן יָרַד – "**הוּרַד מִצָּרְיָמָה**" (בראשית לט א), אך הו' בהוּקַם למשך השורק, וק' הוא הפ', והו' ב"הוּרַד" היא הפ' בעבור י' יָרַד. ואם באו בתשלומים יהיו "**הוּקַם**", "**הוּרַד**" – הוּקָמִים, הוּרָדִים, בשקל "**הֻשְׁלַךְ**". ודע כי "**הוּקַם**", "**הוּרַד**" שניהם פתוחים, כי כן דרך "**הוּרַד**"

פתוחה הר', כי אם היה בתשלומו כמו הופְעַל, היה הוּיְרַד הר' פתוחה, וכן כאשר יאמר הוּקְיַם הק' בשבא והי' פתוחה. ואם חזרה הק' מן השבא לפתח לא הפסידה כלום, לא ירדה כי עלתה. והמקור: "**הָקֵם הוּקַם**", מסברת "**הֲגֵד הֻגַּד**" (יהושע ט כד). אית"ן: "**אוּקַם**", "**יוּקַם**", "**יוּקְמוּ**", "**תּוּקַמְנָה**".

בנין מְרֻבָּע: "**כּוֹנֵן**" – "**כַּאֲשֶׁר כּוֹנֵן לְהַשְׁחִית**" (ישעיהו נא יג), ולנקבה "**כּוֹנָנָה**", "**כּוֹנְנוּ**" לרבים ולרבות. והבנין הזה שלם בכל פעלתו ואין בודד במועדיו, כי כלם יש להם פעוּל ופועֵל. על כן טעו המפרשים "**עַל כֵּן לֹא תְרוֹמֵם**" (איוב יז ד) כענין לא תְּרוֹמֵם, כי אינו כן, אלא "**לֹא תְרוֹמֵם... לְחֵלֶק יַגִּיד**" (שם פסוק ה), לאותם שיגידו דברי חלקות לרעים. הפועֵל: "**מְכוֹנֵן**", "**מְשׁוֹבֵב**", "**מְקוֹמֵם**", אות הכפל אינו שרש בהם כי אם תוספת לעשותו מרבע, כי אין שרש "**מְכוֹנֵן**" כָּנַן, ולא שרש "**מְקוֹמֵם**" קָמַם, כי אם קוּם, כּוּן. ויש מבנין זה הרבה מבעלי הכפל, כמו "**מְסוֹבֵב**", "**מְגוֹלֵל**", הו' משך, ושרשם סָבַב, גָּלַל, ואינו כמו "**מְקוֹמֵם**" וחבריו, כי הו"ין שרש והם עי"ני הפעלים, והאות הכפולה תוספת. ויש מלות שלא נוכל לדין מאיזה הם, כמו "**וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי**" (תהלים סו יז), יתכן מן "**רָם וְנִשָּׂא**" (ישעיהו ו א), "**יְרוֹמּוּ סֶלָה**" (תהלים קמ ט), כמו "**יָקוֹמוּ**", ויתכן היותם מבעלי הכפל מן רָמַם, כי נמצאו מהם בדגשות המ' בעבור מ' אחרת, כמו "**הֵרִמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה**" (במדבר יז י), "**רוֹמּוּ מְעַט**" (איוב כד כד), שהוא בשקל "**וַיְמָרְרֵהוּ וְרִבּוּ**" (בראשית מט כג), ששרשו רָבַב. והפעוּל: "**מְכוֹנָן**", "**מְרוֹמָם**". והצווי: "**כּוֹנֵן**", כמו פעל עבר, "**כּוֹנְנִי**", "**כּוֹנְנוּ**" לרבים, "**כּוֹנְנָה**" לנקבות בדגשות נ' הרבות בעבור נ' שהיא תוספת הכפל. המקור: "**כּוֹנֵן**", "**תְּכוֹנֵן**", כמו עבר וצווי. אית"ן: "**אֲכוֹנֵן**", "**יְכוֹנֵן**", "**תְּכוֹנֵן**", "**נְכוֹנֵן**". ויש מורכבים מבנין זה ומן התפעל: "**יִתְבּוֹנָן**", "**יִתְפּוֹנָן**", "**יִתְקוֹמֵם**", וכל בנין זה אינם חסרי ו' וכולם חלומי פ'. ויש מזה פוּעַל שלא נזכר פועלו: "**כּוֹנַן**" פתוח, "**כּוֹנָנָה**", "**בְּיוֹם הִבָּרְאָךְ כּוֹנָנוּ**" (יחזקאל כח יג), וכן "**חוֹלַל**", "**הֵן בְּעָוֹן חוֹלָלְתִּי**" (תהלים נא ז), "**בְּאֵין תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי**" (משלי ח כד). ומזה שלא נזכר פועלו: "**שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד**" (נחום ג יז), והוא מבעלי הכפל, אך "**חוֹלָלְתִּי**" מלשון חיל, וכן "**חֹלֵל אַיָּלוֹת תְּשַׁמֵּר**" (איוב לט א), "**מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין**" (ישעיהו נא ט), הו"ין עי"ני הפעלים והלמ"דין האחרונות תוספת הכפל בבנין מְרֻבָּע.

חלק ששי

ממחלי ל' הפעל. "**עָשָׂה**", "**קָנָה**", "**בָּנָה**", "**עָלָה**", "**פָּנָה**" לזכר, ולנקבה "**עָשְׂתָה**", "**בָּנְתָה**", "**פָּנְתָה**", "**קָנְתָה**", הת"ין במקום הלמ"דין שהם ההאי"ן, והה' לנקבה, בשקל "**שָׂמְרָה**", "**אָכְלָה**". ויש מקומות שתבא י' במקום ה': "**חָסְיָה נַפְשִׁי**" (תהלים נז ב), "**דָּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפֻּסַּח**" (משלי כו ז עי"ש), בשקל "**שָׁמְרוּ**". וכן "**עָשׂוּ**", "**בָּנוּ**", "**קָנוּ**", דינים עָשְׂיוּ,

בָּנְיוּ, קָנְיוּ, כי כבד עליהם לאמר עָשְׂהוּ, בָּנְהוּ, קָנְהוּ. וכן "**עָשִׂיתִי**", "**בָּנִיתִי**", "**קָנִיתִי**", "**פָּנִיתִי**", היו"דין שלאחרי הע' הם במקום ה' שהיא הל', ודינם בתנועת הי': עָשַׂיְתִי, בָּנִיְתִי, קָנִיְתִי, בשקל "**שָׁמַרְתִּי**", פָּעַלְתִּי. וכן עָשַׂינוּ בשקל פָּעַלְנוּ. הפועל: "**עוֹשֶׂה**", "**קוֹנֶה**", "**בּוֹנֶה**", "**עוֹלֶה**" לזכר, ולנקבה "**עוֹשָׂה**", "**בּוֹנָה**", "**קוֹנָה**", "**פּוֹנָה**", בחסרון הל', כי הה"אין הנכתבות הם לנקבות. והיה דינם עוֹשְׂיָה, בּוֹנְיָה, פּוֹנְיָה, קוֹנְיָה, בשקל "**שַׁלְמָה אֶהְיֶה כְּעִטָּיָה**" (שה"ש א ז), וכן "**עַל אֵלֶּה אֲנִי בוֹכִיָּה**" (איכה א טז), "**הַמְיָה הָיָא וְסֹרֶרֶת**" (משלי ז יא), המ' והכ' בחירק, ואחדים הם. "**עוֹשִׂים**", "**בּוֹנִים**", "**קוֹנִים**", "**עוֹלִים**", לנקבות "**עוֹשׂוֹת**", "**בּוֹנוֹת**", "**קוֹנוֹת**", "**עוֹלוֹת**", דינם היה עוֹשְׂיִים, עוֹשְׂיוֹת, וכן כלם, בשקל "**שׁוֹמְרִים**", "**שׁוֹמְרוֹת**". והפעול: "**עָשׂוּי**", "**בָּנוּי**", "**קָנוּי**", "**עֲשׂוּיָה**", "**בְּנוּיָה**", "**קְנוּיָה**", "**עֲשׂוּיִים**", "**בְּנוּיִים**", "**קְנוּיִים**", "**עֲשׂוּיוֹת**", "**בְּנוּיוֹת**", "**קְנוּיוֹת**". והצווי: "**בְּנֵה**", "**בְּנִי**", "**בְּנוּ**", "**בְּנֶינָה**", ודינם בְּנִיְי, בְּנִיוּ, בשקל "**שִׁמְרִי**", "**שִׁמְרוּ**"; "**בְּנֶינָה**" דינו בְּנַיְנָה בשקל "**קִרְבְנָה**". והמקור: "**בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֶל לָךְ**" (מ"א ח יג), וגזרה אחרת: "**עֲשׂוֹת**", "**בְּנוֹת**", "**קְנוֹת**", "**עֲלוֹת בָּהָר**" (שמות יט יב). וטועה האומר מן "**וְעָדִית עֲדִי**" (יחזקאל כג מ) – "**לָעוּד נֶזֶם**" (ראה בהקדמה לספר אותיות הנוח), כי היה לו לומר לַעֲדוֹת. ובא מהם בחלוף י' איתי"ן: "**וְחַטָּאתֶם מִלְּפָנַיִךְ אַל תֶּמְחִי**" (ירמיהו יח כג), כמו "**תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק**" (דברים כה יט). וכמוהו "**צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי**" (דברים לב יח), הי' הוא הל', ודינו תְּנְשֶׂה בתשלומו, כמו "**כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ**" (דברים כב ח), אך חסרו הנ' שהיא הפ' ושמו תמורתה הדגש שהיה דינו כדין חסרי נ' נח, כמו שמפורש במלת "**וַיִּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד**" (בראשית כה כט). וכן "**תְּנוּ צִיץ לְמוֹאָב כִּי נָצֹא תֵּצֵא**" (ירמיהו מח ט), צ' "**תֵּצֵא**" היה דינו דגש להבלעת הנ' ונחלף לנח, ו"**נָצֹא תֵּצֵא**" פירושו עֹף תָּעוּף מן "**וְהֵסִיר אֶת מֵרְאָתוֹ בְּנִצָּתָהּ**" (ויקרא א טז) ומן "**נָצוּ גַּם נָעוּ**" (איכה ד טו). ואם תאמר הרי ת' "**תֶּשִׁי**" בסגול והיא תנועה קטנה ושמה פתח קטן ואינה מביאה נח, דע כי עמה טעם שמושכת ומארכת הת' לתנועה גדולה, והיא אתנחתא. אית"ן: "**אֶבְנֶה**", "**יִבְנֶה**", "**תִּבְנֶה**", "**נִבְנֶה**", "**יַעֲשֶׂה**", פתוחה הי' בעבור הע', וכן "**יַעֲלֶה**", "**יַחֲנֶה**". ויש כאשר יהיה "**יַעֲלֶה**" מן הקל יהיה בודד מן עָלָה, וכן כאשר יהיה עובר יהיה מן הפעיל, כמו "**אֶלֶף עֹלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה**" (מ"א ג ד), ונקודם אחד. וכן "**וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב**" (דברים לד א), "**וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ**" (בראשית ח כ); "**וַיַּעַל מֹשֶׁה**" דינו היה בחירק – וַיִּעֶל, לולי העי"ן, בשקל "**וַיִּבֶן**", "**וַיִּפֶן**"; "**וַיַּעַל עֹלֹת**" היה דינו וַיְעֶל – הי' בסגול, כמו "**וַיִּפֶן זָנָב אֶל זָנָב**" (שופטים טו ד) שהוא מן "**הִפְנָה**" אחרים, "**וַיֶּקֶשׁ אֶת עָרְפּוֹ**" (דה"ב לו יג) מן "**הִקְשָׁה**", "**וַיֶּרֶב בְּבַת יְהוּדָה**" (איכה ב ה) מן "**הִרְבָּה**", "**וַיְגֶל אֶת (שארית) יִשְׂרָאֵל**" (מ"ב יז ו) מן "**הִגְלָה**". ובה'

היה דינם: וַיִּפְּנָה, וַיִּקְשֶׁה, וַיִּרְבֶּה, היו"דין בפתח להורות על בנין הפעיל, כמו "**וַיַּגְדֵּיל**", "**יַשְׁלִיךְ**", וכאשר חסרה הה' חזר הפתח הגדול לפתח קטון שהוא סגול. אך בבנין קל כאשר חסרו הה' נקדו אות ית"ן בחירק געיא עמו להאריך התנועה למלאות החסרון, כי במלת "**יִבְנֶה**" שני נעים ושני נחים, וכן במלת "**יִבֶן**" ב' נעים וב' נחים, הי' שהיא בחירק נעה והגעיא שבה מביאה נח, והב' נעה והנ' נחה. והא' בבנין קל לעולם בצרי להורות על בנין קל, כמו "**וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן הָהָר**" (דברים ט טו), ות' "**ותרף**" כמו "**וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ**" (זכריה ט ג) שהוא בחירק וגעיא, וכן "**וַיַּעַל**" שהוא מן הקל דינו היה בצרי או בחירק וגעיא. והפעול כאשר יסמך יהיה בשבא, כמו "**בְּזוּי עָם**" (תהלים כב ז), ובמוכרת: "**בָּזוּי אַתָּה מְאֹד**" (עובדיה א ב), שְׁתוּם – "**שְׁתֹם הָעַיִן**" (במדבר כד ג). ויש בלשון רָאָה: "**וַיֵּרָא**" לשון ראייה, ובא מלשון כבד: "**וַיֵּרָא אֹתָם אֶת בֶּן הַמֶּלֶךְ**" (מ"ב יא ד), כמו וַיֵּרֶאהָ הי' בפתח. ויש מהמדקדקים שאמרו כי "**וַיֵּרָא**" שהוא מבנין קל כמו וַיֵּרֶאהָ היו"ד בחירק, ולא נמצא בשאר אותיות אית"ן זולתי בי' שנמצא "**וַיֵּרָא**", ולא נמצא וָאֵרְא, וַתֵּרְא, וַנֵּרְא, כי אם "**וַתֵּרֶא**", "**וָאֵרֶא**", "**וַנֵּרֶא**", כולם בסגול, ומה שלא נמצא לא יאמר, כי אם הנמצא בלבד. וכן אמרו כי נמצא "**וַיִּשְׁתַּחוּ**" ולא נמצא וָאֶשְׁתַּחוּ, וַתִּשְׁתַּחוּ לזכר לנוכח, וַנִּשְׁתַּחוּ, על כן לא נאמר אלא מה שנמצא, אלא אם יוסיף ה' יתקן הלשון, כמו "**וָאֶשְׁתַּחֲוֶה**", וכן כולם. ואין דעתי נוטה לזה, כי אם נמצא מאותיות אית"ן וגזרה אחת, אחריה רעותיה מובאות באותה גזרה. וכבר ביארתי לך היאך נשתוו "**וַיַּרְא**" שהוא מן רָאָה עם "**וַיֵּרָא**" שהוא מן הֶרְאָה באותיות ובנקוד, אך הענין יפריד ביניהם ויורה עליהם. וכן נשתוו באותיות "**וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה**" (ישעיהו נט יז) כמו "**וַיָּעַט בָּהֶם**" דנבל הכרמלי (ש"א כה יד), אך נקדתם איננה שוה, כי "**וַיַּעַט כַּמְעִיל**" פתוח כולו, כמו "**וַיַּעַשׂ**", "**וַיַּעַן**", ששרשם עָשָׂה, עָנָה, עָטָה, "**וַיָּעַט בָּהֶם**" ממחלי הע' והי' קמוצה, ולולי הע' היה כמו "**וַיָּקָם**", "**וַיָּשָׁב**", אך דרך חע"ר כך, כמו "**וַתַּחַשׂ עַל מְרָמָה רַגְלִי**" (איוב לא ה עי"ש) שהת' קמוצה והח' פתוחה, ולולי הח' היה כולו קמוץ, כמו "**וַתָּקָם**", "**וַתָּשָׁב**". וכן "**וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ**" (בראשית לח יד), "**וַיָּסַר נֹחַ אֶת מִכְסֵה הַתֵּבָה**" (בראשית ח יג), שהם עוברים ומבנין כבד, שוים עם "**וַיָּסַר אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים**" (שופטים ד יח), "**וַיָּסַר לִרְאוֹת אֵת מַפֶּלֶת הָאַרְיֵה**" (שופטים יד ח), שהם בודדים ומבנין קל, וכולן נְקוּדם אחד הוא העוברים והבודדים, והענין יורה עליהם. כי הבודדים מן "**סָר**", כמו "**קָם**", "**שָׁב**", והיה דינם "**וַיָּסָר**" בקמצות, כמו "**וַיָּשָׁב**", "**וַיָּקָם**"; והעוברים מן "**הֵסִיר**", ודינם היה "**וַיָּסֶר**" בשקל "**וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן**" (שמות מ יח). ותדע ותשכיל ממוצא דבר כי מי אשר לא יבין מה יש בין בודד ובין עובר ואיזהו עובר ואיזהו בודד, לא נתקימה לשונו בידו ואפילו ידע כל הדקדוק, כי עליו כל כבודו תלוי, כי

הרבה מלות תמצא שהם משרש אחד ומבנין אחד, והאחד בודד והאחד עובר, כמו נָטָה שנמצא ממנו בודד ונמצא ממנו עובר, הבודד "**וַיֵּט** אֵלֶיהָ אֶל הַדָּרֶךְ" (בראשית לח טז), והעובר "**וַיֵּט** אָהֳלוֹ עַד אֵלוֹן" (שופטים ד יא), הם בצרי ומבנין קל, אך מבנין כבד: "**וַיֵּט** אֶת לִבָּם (**ישראל**)" (ש"ב יט טו), "**אַל תַּט** לִבִּי לְדָבָר רָע" (תהלים קמא ד), "**וַיַּט** עָלֵינוּ חֶסֶד" (עזרא ט ט), הם פתוחים כי הם מן הִטָּה, ועוברים. וכן בשלמים נמצא עובר ובודד, הבודד "**וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה**" (בראשית יב יא), "**וּפַרְעֹה הִקְרִיב**" (שמות יד י), והעובר: "**וְהִקְרִיב** אֶת (**עולתו**)" (במדבר ו יד). והרבה בני אדם טבעו במצולת הפתיות אשר לא הכירו דרך האמת ולא ידעו בחור בטוב בדברם בבודדים כמו בעוברים, כמו האומר בתפלתו בנשמת כל חי "**מֵקִין רְדוּמִים**", כי כל "**הֵקִיץ**", "**מֵקִיץ**" שבמקרא כולם בודדים, ומי יתן והיו מקיצים משנתם בראותם כי כולם בודדים: "**לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר**" (מ"ב ד לא), "**וְאֵין רֹאֶה... וְאֵין מֵקִיץ**" (ש"א כו יב), "**וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ**" (דניאל יב ב), "**עַד בִּלְתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ**" (איוב יד יב), וכן "**הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי**" (תהלים לה כג) – העירה אחרים והקיצה אתה, וכן הוא אומר "**הָקִיצָה אַל תִּזְנַח לָנֶצַח**" (תהלים מד כד), ואין הפרש בין "**עוּרָה**" ו"**הָקִיצָה**", כי שניהם בודדים, אך העובר מן "**עוּרָה**" – "**יָעִיר לִי אֹזֶן**" (ישעיהו נ ד), "**מַעִיר**", "**וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ**" (זכריה ד א). ועוד נמצא מבנין קל מלשון הֵעִיר עובר: כמו "**לֹא אַכְזָר כִּי יְעוֹרֶנּוּ**" (איוב מא ב), ענינו 'יעור אותו' בשקל "**יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת**" (תהלים קמ יב). ואם תאמר למה לא נאמר מן "**הֵקִיץ**" הקיץ אחרים – פֵּייט אַבְלֵייר ב"ל, הרי נתברר כי שתי לשונות הם במקרא, אחת שהוא עצמו הישן כמו "**מֵקִיץ**", ואחר במעיר אותו משנתו, כמו שנמצאו שתי לשונות בענין שתייה והשקאה, כי ה"**שׁוֹתֶה**" הוא השותה מים או יין, וה"**מַשְׁקֶה**" הוא הנותן לו לשתות, ולא תוכל להחליפם לאמר מלשון שתייה הַשְׁתֵּנִי אלא "**הַשְׁקֵנִי**", ולא יאמר מַשְׁתֶּה אלא "**מַשְׁקֶה**", ולא שָׁקִיתִי, שָׁקִיתָ, במקום "**שָׁתִיתִי**", "**שָׁתִיתָ**", הרי שתי לשונות מועדות בלשון עבר, אחת לשותה ואחת למשקה, וכן שתי לשונות, אחת ל"**מֵקִיץ**" שהוא הישן, ואחת ל"**מֵעִיר**" אותו משנתו. ועוד שנית טועים באמרם "**רְדוּמִים**", כמו שטועים ב"**מֵקִיץ**", כי "**רְדוּמִים**" אין בעִברי אלא "**נִרְדַּמְתִּי עַל פָּנַי**" (דניאל ח יח), "**מַה לְּךָ נִרְדָּם**" (יונה א ו), אין בזה הלשון לא רָדַם, רוֹדֵם, רָדוּם, רְדוּמָה, רְדוּמִים, רְדוּמוֹת, ולא "**אֲרֻדָּם**", כמו שאמר אחד הפייטים ביוצר של חנוכה, יְרֻדָּם, תְּרֻדָּם, בשקל תְּפֻעָל, ולא אֲרֻדֹּם, תְּרֻדֹּם, בשקל אֲפֻעֹל, "**אֲשֻׁמֹּר**", "**יְשֻׁמֹּר**", כי אם מבנינו הנודע: "**וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם**" (יונה א ה), ולולי הרי"ש היה דגוש, כמו "**וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל**" (בראשית כא ח). והיה להם לומר 'מעורר ישנים ומעיר נרדמים'. ועוד שלישית טועים שאומרים

"**מַשִּׁיחַ אִלְמִים**", כי ה"**מַשִּׁיחַ**" הוא הדובר עצמו, כמו "**מַשִּׁיחַ לְפִי תְּמוֹ**" (כתובות כו א), "**יָשִׁיחוּ בִי**" (תהלים סט יג), "**אָשִׂיחָה (בִּפְקוּדֶיךָ)**" (תהלים קיט טו), כמו "**וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ**" (תהלים קיט מו). ויש אומרים "**מַשִּׂיחַ**" השי"ן בדגש, וזה רע ומר מכלם, כי אז לא יהיה מלשון שִׂיחָה כי אם משרש נָסַח, כמו "**יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל**" (תהלים נב ז), "**בֵּית גֶּאִים יִסַּח יְיָ**" (משלי טו כה), "**וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה**" (דברים כח סג), "**מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת מַסָּח**" (מ"ב יא ו), בשקל "**מַטַּע יְיָ**" (ישעיהו סא ג), "**מַפַּל בַּר**" (עמוס ח ו), שהם מן נָטַע ומן נָפַל. ועתה דע כי מה אשר הוסיפו בנשמת כל חי "**סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְזוֹקֵף כְּפוּפִים פּוֹקֵחַ עִוְרִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים**", אין זה בסדר הגאונים, כי כבר ברכנו בברכות בתחלה אלה הברכות, ומה צורך לשנותם.

בנין פִּעל: "**כִּסָּה**", "**גִּלָּה**", "**עִנָּה**", "**צִוָּה**". "**בִּלָּה בְשָׂרִי**" (איכה ג ד) לזכר, "**בִּלְּתָה**" לנקבה, "**בִּלּוּ**" לרבים ולרבות, דינם בִּלְיוּ. הפוּעַל: "**מְבַלֶּה**", "**מְבַלָּה**", "**מְבַלִּים**", "**מְבַלּוֹת**". והצווי: "**בַּלֵּה**", "**בַּלִּי**", "**בַּלּוּ**", "**מְבֻלֶּה**", "**מְבֻלָּה**", "**מְבֻלִּים**", "**מְבֻלּוֹת**", ודינו מְבֻלְיָה. לנקבה: "**כְּסִתָּה**", "**צְוִתָה**", לרבים ולרבות: "**כְּסוּ**", "**גְּלוּ**", "**עִנּוּ**", חסרי למ"ד, ודינם כְּסִיוּ, גְּלִיוּ, עְנִיוּ. והפוּעַל: "**מְכֻסֶּה**", "**מְגֻלֶּה**", "**מְעֻנֶּה**", "**מְגֻלִּים**", "**מְגֻלּוֹת**", "**מְעֻנִּים**", "**מְעֻנּוֹת**". הפעול: "**מְעֻנֶּה**", "**מְעֻנָּה**", "**מְעֻנִּים**", "**מְעֻנּוֹת**". הצווי: "**עֻנֵּה**", "**עֻנִּי**", "**עֻנּוּ**", "**עֻנְּיָנָה**", "**גֻּלֵּה**", "**גֻּלִּי**", "**גֻּלּוּ**", "**גֻּלְּיָנָה**". והמקור כמו הצווי. הפעול: "**מְכֻסֶּה**", "**מְכֻסָּה**", "**מְכֻסִּים**", "**מְכֻסּוֹת**", בחסרון הל' כי הה' לנקבות, ודינו מְכֻסְיָה בשקל "**מְגֻדָּלָה**". והצווי "**כַּסֵּה**", "**גַּלֵּה**", "**כַּלֵּה**", "**כַּסִּי**", "**כַּסְּיָנָה**", "**כַּלִּי**", "**כַּלְּיָנָה**", "**כַּסּוּ**", "**כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ**" (שמות ה יג). ויתכן חסר: "**כַּס**", "**גַּל**", "**צַו**", "**כַּל**", "**בַּל**". והמקור: "**כַּסֵּה**", "**גַּלֵּה**", כמו הצווי, "**אִם עַנֵּה תְעַנֶּה (את בנותי)**" (שמות כב כב). וגזרה אחרת: "**יוֹם עַנּוֹת אָדָם נַפְשׁוֹ**" (ישעיהו נח ה), "**הֲשָׂכַח חֲנוֹת אֵל**" (תהלים עז י), "**וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה**" (במדבר ז א), "**כַּסּוֹת**", "**צְוּוֹת**". ואין "**גַּלּוֹתִי אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם**" (יהושע ה ט) מלשון גְּלָה, אעפ"י שנמצא "**גַּל מַעֲלֵי חֶרְפָּה וָבוּז**" (תהלים קיט כב), כי אם היה ממנו היה אומר גְּלִיתִי, כמו "**כְּסִיתִי**", "**צְוִיתִי**", אך "**גַּלּוֹתִי**", משרש גָּלַל בשקל "**סַבּוֹתִי**", "**דַּלּוֹתִי**", "**קַלּוֹתִי**"; ואם תאמר מקור הוא כמו "**צַוּוֹתוֹ**", "**עַנּוֹתוֹ**", "**צַוּוֹתִי**", "**עַנּוֹתִי**", אם היה כן היה הטעם בת', וזה הטעם בל': "**הַיּוֹם גַּלּוֹתִי**". אית"ן: "**אֲכַסֶּה**", "**יְכַסֶּה**", "**אֲצַוֶּה**", "**יְצַוֶּה**". ובחסרון ה': "**אֲכַס**", "**יְכַס**", "**אֲצַו**", "**יְצַו אִתְּךָ**" (דברים כח ח), "**אֲגַל**", "**יְגַל**", כמו "**אֲגַלֶּה**", "**יְגַלֶּה**"; "**אַעַן**", "**יַעַן**", כמו "**אֶעֱנֶה**", "**יַעֲנֶה**"; "**אֲכַל**", "**יְכַל**", כמו "**אֲכַלֶּה**", "**יְכַלֶּה**"; "**אֲבַל**", "**יְבַל**", כמו "**אֲבַלֶּה**", "**יְבַלֶּה**". ויאמר כמו כן "**אֲבַךְ**", "**יְבַךְ**", "**תְּבַךְ**", "**נְבַךְ**", כמו "**אֲבַכֶּה**" מן "**רָחֵל מְבַכָּה עַל**

בָּנֶיהָ" (ירמיהו לא יד), "**נָּשִׂים... מְבַכּוֹת אֶת הַתַּמּוּז**" (יחזקאל ח יד). וכן "**אֲפַדְּ**", "**יְפַדְּ**", "**תְּפַדְּ**", "**נְפַדְּ**", מן "**וְהִנֵּה מַיִם מְפַכִּים**" (יחזקאל מז ב). וכן "**אֲרַץ**", "**יְרַץ**", "**תְּרַץ**", "**נָרַץ**", מן "**בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים**" (איוב כ י). וכן בצווים: "**בַּדְּ**", "**פַּדְּ**", "**רַץ**", כמו "**גַּל**", "**כַּס**", "**צוּ**". ולרבים: "**כַּסּוּ**", "**גַּלּוּ**", "**בַּנּוּ**", "**פַּנּוּ**", כלם חסרים, כי דינם כַּסְיוּ, גַּלְיוּ, בַּנְיוּ, פַּנְיוּ, בשקל "**דַּבְּרוּ**", "**גַּדְּלוּ**". ודע כי יש הפרש במחלי הל' האלה בין בעלי הה' ובין בעלי הא', בעלי הה': "**סִלָּה כָל אַבִּירָי**" (איכה א טו), "**כִּלָּה**", "**כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ**" (חבקוק ג ג), כולם קמוצי הע'; ובעלי הא': "**אֲשֶׁר קִנָּא לֵאלֹהָיו**" (במדבר כה יג), "**וְחִטֵּא אֶת הַבַּיִת**" (ויקרא יד נב), כולם בצרי בשקל "**דִּבֵּר**" ו"**שִׁבֵּר**". והפעול מבעלי הה': "**מְעֻנֶּה**", "**מְגֻלֶּה**", "**מְצֻוֶּה**", "**מְכֻסֶּה**" בצרי; ומבעלי הע': "**מְדֻכָּא מֵעֲוֹנֹתֵינוּ**" (ישעיהו נג ה) בקמץ. וכן בבנין קל נפרדו בעלי הה' מבעלי הא': "**אֲרֵאֶה**", "**אֲבִנֶה**", "**אֲקִנֶּה**", ומן הא': "**אֶקְרָא**", "**אֶמְצָא**", "**אֶשָּׂא**". ובעבר לרבים: "**עָשׂוּ**", "**בָּנוּ**", "**קָנוּ**", "**פָּנוּ**", "**מָצְאוּ**", "**קָרְאוּ**", "**נָשְׂאוּ**". והפעול: "**עָשׂוּי**", "**בָּנוּי**", "**קָרוּא**", "**מָצוּא**", "**אֲנִי קָרוּא לָהּ עִם הַמֶּלֶךְ**" (אסתר ה יב). ובאית"ן יש נכתבים בא' ואינם קמוצים: "**יִשְׁנָא הַכֶּתֶם הַטּוֹב**" (איכה ד א), כמו "**יִבְנֶה**", "**יִקְרֶה**", ומבעלי הא': "**יִקְרָא**", "**יִמְצָא**". וכן "**נְסָה עָלֵינוּ**" (תהלים ד ז) בה', ונקרא כמו בעלי הא': "**קְרָא**", "**מְצָא**". וכן "**הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה**" (איוב ד ב) כתוב בה', ונקרא כדין בעלי הא', כמו "**יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ**" (במדבר ו כו), "**נִשָּׂא לְבָבֵנוּ**" (איכה ג מא). ודין "**הֲנִסָּה דָבָר**" להיות כתוב בשי"ן, ופירושו: אם נשא דבר אליך, ידעתי כי תלאה, כי טורח יהיה לך, אך מי יוכל לשתוק ולעצור במליו. וכן בבנין הפעיל נפרדו בעלי הא' מבעלי הה', כי מבעלי הא' יאמר "**הִמְצִיא**", "**הִמְצִיאוּ אֵלָיו לְנָתָחֶיהָ**" (ויקרא ט יג), ומבעלי הה' יאמר "**הִרְבָּה**", "**הִפְנָה**".

בנין הפעיל: "**הִרְבָּה**", "**הִפְנָה**", "**הֶרְאָה**", בסגול ובחירק שוים. ולנקבה "**הִרְבְּתָה לְהִתְפַּלֵּל**" (**אל**) [**לִפְנֵי**] **יְיָ**" (ש"א א יב), "**הִפְנְתָה לָנוּס**" (ירמיהו מט כד). לרבים ולרבות: "**הִרְבּוּ**", "**הִפְנוּ**". והפועל: "**מַרְבֶּה**", "**מַפְנֶה**", "**מַרְבִּים**", "**מַפְנִים**". ומבעלי הא': "**מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם**" (איוב יב כג), ולנקבה: "**מַרְבָּה**", "**מַפְנָה**", "**מַרְבּוֹת**", "**מַפְנוֹת**". והפועל: "**מֻרְבֶּה**", "**מֻפְנֶה**", או "**מָרְבֶּה**" בחטף קמץ, כמו "**מָפְנֶה**" דיחזקאל (ט ב). ולנקבה "**מֻרְבָּה**", "**מֻפְנָה**", הה' לנקבה והל' חסרה, דינו מֻרְבֶּיהָ, מֻפְנֶיהָ, בשקל "**מֻגְדָּלָה**", "**מֻרְבִּים**", "**מֻרְבּוֹת**", "**מֻפְנִים**", "**מֻפְנוֹת**". הצווי: "**הַרְבֵּה**", "**הַרְבּוּ**", "**הַרְבִּי**", "**הַרְבֶּינָה**", "**הַפְנֵה**", "**הַפְנוּ**", "**הַפְנִי**", "**הַפְנֶינָה**". והמקור: "**הַרְבֵּה הָעֲצִים**" (יחזקאל כד י), כמו הצווי, או "**הַרְבָּה**" בקמץ – "**הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֵךְ**" (בראשית טז י), או "**הַרְבּוֹת**", "**הַרְאוֹת**", הת"וים למ"די הפעלים במקום הה"אין, והו"וין למשך. ויש צווי בחסרון הל': "**הֶרֶף**

מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם" (דברים ט יד), "**הֶרֶב כִּבְּסֵנִי מֵעָוֹנִי**" (תהלים נא ד); ויש מקור: "**הֶרֶב לְהַעֲלוֹתָם מַשְׁאַת (העיר)**" (שופטים כ לח). וכאשר תבא האות בכל"ם על המקור יאמר "**לְהַרְבּוֹת**", "**לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת יָפְיָהּ**" (אסתר א יא), "**בְּהַרְאוֹת**", "**כְּהַרְאוֹת**", "**מֵהַרְאוֹת**". ויש חסרי הה': "**לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ**" (שמות יג כא), "**לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ**" (דברים א לג), "**לַצְבוֹת בֶּטֶן וְלַנְפֵּל יָרֵךְ**" (במדבר ה כב), "**לַשְׁמֹד מָעֲזָנֶיהָ**" (ישעיהו כג יא), "**וְלַשְׁבִּית עֲנִיֵּי אָרֶץ**" (עמוס ח ד). אך "**לַחֲנֹתְכֶם**" (דברים א לג) מבנין קל בשקל "**לַעֲשׂוֹתְכֶם**", והוא בודד, ונפתחת ([נראה שצ"ל: ונפתחה]) הל' בעבור הח'. אית"ן: "**אַרְבֶּה**", "**יַרְבֶּה**", "**תַּרְבֶּה**", "**נַרְבֶּה**", ודינם אֲהַרְבֶּה, יְהַרְבֶּה. וכן דין הפועֵל והפעוּל: מְהַרְבֶּה, מְהֹרָבֶּה ועוד בהשלמת הל': מְהַרְבִּיִים, מְהֹרָבִיּוֹת. אית"ן חסרי ל': "**אָרַב**", "**יָרַב**", "**תָּרַב**", "**נָרַב**", "**וַיָּרַב בְּבַת יְהוּדָה**" (איכה ב ה), "**וַיָּפֶן זָנָב אֶל זָנָב**" (שופטים טו ד), "**וַיָּפֶר אֶת עַמּוֹ מְאֹד**" (תהלים קה כד), "**וַיָּקֶשׁ אֶת עָרְפּוֹ**" (דה"ב ל ו יג), "**וַיָּגֶל אֶת יִשְׂרָאֵל**" (מ"ב יז ו), כולם אות האית"ן בסגול ובמתג עבור חסרון הלמ"ד. ונמצאו מלות בבנין זה שהם חסרות הל' ובשתי שבאים: "**יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת**" (בראשית ט כז), "**וַיִּשְׁקֹ אֶת צֹאן**" (בראשית כט י), דינם יַפְתֶּה – תרגום של "**יַרְחִיב**", יַשְׁקֶה. וכן נמצאו בבנין קל "**וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי**" (במדבר כא א), "**וַיֵּיף בְּגָדָלוֹ**" (יחזקאל לא ז עי"ש), "**וַיִּז מִדָּמָהּ אֶל הַקִּיר**" (מ"ב ט לג), היו"דין בחירק להורות שהוא מבנין קל והם בודדים, "**וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ**" (ויקרא ח יא), "**וַיַּדְ יְיָ בָּעָם**" (במדבר יא לג), "**וַיַּט אֶת לְבַב (ישראל)**" (ש"ב יט טו), כולם פתוחים והם עוברין מבנין הפעיל, ודינם "**וַיַּזֶּה**", "**וַיַּכֶּה**", "**וַיַּטֶּה**".

בנין נִפְעַל: "**נִרְאָה**", "**נִבְנָה**", "**נִפְנָה**", "**נִקְנָה**" לזכר, ולנקבה "**נִרְאֲתָה**", "**נִבְנְתָה**", "**נִקְנְתָה**", "**נִפְנְתָה**", הת' במקום ה' שרש, והה' לנקבה. ולרבים ולרבות: "**נִרְאוּ**", "**נִבְנוּ**", "**נִקְנוּ**", חסרי ל', ודינם נִרְאֵיו, נִבְנִיו, נִקְנִיו, בשקל "**נִשְׁמְרוּ**". ויש נפעל בעומד בו: "**נִרְאֶה**", "**נִבְנֶה**", "**נִקְנֶה**", "**וְנַעֲוֵה לֵב**" (משלי יב ח) בסגול לזכר, אך לנקבה בקמץ: "**נִרְאָה**", "**נִבְנָה**", "**נִקְנָה**", בשקל "**כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף**" (תהלים סח יד), "**וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ**" (ישעיהו נח י), "**אֵין אֶבֶן נִרְאָה**" (מ"א ו יח). ויש מלה זרה: "**כִּי הַיּוֹם יְיָ נִרְאָה אֲלֵיכֶם**" (ויקרא ט ד) בקמץ, היה דינו בסגול – "**נִרְאֶה**". ויש אומרים כי "**נִרְאָה**" לשון עבר במקום עתיד, ורבים כמוהם במקרא, והיה דינו 'כי היום ה' יֵרָאֶה אליכם'. ותדע כי מה שהוא לזכר בנפעל שעבר הוא לנקבה בנפעל שעומד, כמו "**נִרְאָה**" לזכר בלשון עבר ובעומד בו לנקבה. ודע כי "**בֶּן נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת**" (ש"א כ ל) נחלקו עליו, יש אומרים ששרשו עָוָה ממחלי הה', וכאשר נסמך נחלפה הה' לת', "**נַעֲוֵה**" לזכר כמו "**וְנַעֲוֵה לֵב**", ולנקבה "**נַעֲוָה**" בקמץ, ובסמוך "**נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת**". ויש אומרים כי שרשו עָוַת מן "**מְעַוֶּת לֹא**

יוּכַל לְתַקֵּן" (קהלת א טו), "**כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ**" (קהלת ז יג), שהוא בשקל "**אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ**" (אסתר ה יא) בבנין חזק, וכאשר אמרו ממנו נפעל לזכר אמרו "**נַעֲוָת**", הת' ל' נפעל, והו' עי"נו של נפעל, וקמוצה בעומד בו בשקל "**נַעֲמָן**", "**נִטְעֵי נַעֲמָנִים**" (ישעיהו יז י), "**נֶאֱמָן**", וכאשר נסמך אמר "**נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת**" הו' פתוחה – נַעֲוָת של המרדות. והצווי מבנין זה: "**הִבָּנֵה**", "**הִבָּנִי**", "**הִבָּנוּ**", "**הִבָּנֶינָה**". והמקור: "**הִבָּנֵה**" כמו צווי, או "**הִבָּנוֹת**", הפ' דגושה לנ' נפעל. ובאית"ן כאשר תהיה האות מן אחה"ע תהיה בצרי, כמו "**אֵרָאֶה**", "**יֵרָאֶה**", "**יֵעָשֶׂה**", "**וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ**" (ויקרא יג יד), "**בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ**" (יחזקאל מג יח), "(**וביום**) **הֵעָלוֹת הֶעָנָן**" (במדבר ט יז). ובחסרון הל': "**אִבָּן**", "**אִקָּן**", "**יִגָּל**", "**וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט**" (עמוס ה כד), "**אֵרָא**", "**יֵרָא**", "**אֵעָשׂ**", "**עַד חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ**" (אסתר ה ו), "**וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם**" (דניאל יא ד), "**וַיֵּחָצוּ הֵנָּה וָהֵנָּה**" (מ"ב ב ח).

בנין התפעל: "**הִתְכַּסָּה**", "**הִתְגַּלָּה**", ולנקבה: "**הִתְכַּסְּתָה**", "**הִתְגַּלְּתָה**", וכן צווי לזכר בתוספת ה'. ולרבים ולרבות כאשר עבר: "**הִתְכַּסּוּ**", "**הִתְגַּלּוּ**", וכן בצווי. והפועֵל: "**מִתְכַּסֶּה**", "**מִתְגַּלֶּה**", ולנקבה "**מִתְכַּסָּה**", "**מִתְגַּלָּה**" בקמץ, ודינו בתשלום "**מִתְכַּסְיָה**" בשקל "**מִתְגַּדְּלָה**" או מִתְכַּסֶּיֶת בשקל "**מִתְגַּדֶּלֶת**". והמקור: "**לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת**" (דמלאכי) חסר ת' והיא בלועה בפ', ודינו "**הִתְכַּסּוֹת**", והע' דגושה להכרת בנין התפעל. וכן "**וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתּוֹ**" (במדבר כד ז), הפ' והע' דגושות, ודינו וְתִתְנַשֵּׂא, כי אם היה מהנפעל לא היה דגוש הע'. אית"ן: "**אֶתְכַּסֶּה**", "**יִתְכַּסֶּה**", "**אֶתְגַּלֶּה**", "**יִתְגַּלֶּה**". ובחסרון הל': "**אֶתְכַּס**", "**אֶתְגַּל**", "**יִתְכַּס**", "**יִתְגַּל**", וכן בצווי החסר: "**הִתְכַּס**", "**הִתְגַּל**". ויש מלה מורכבת מנפעל ומהתפעל, כמו "**אֵשֶׁת מְרָיִנִים נִשְׁתָּוָה**" (משלי כז טו) שהוא בנפעל עומד בו לנקבה, ולזכר היה בסגול: נִשְׁתַּוֶּה, והפסוק מחסר הל' – לדלף טורד ביום סגריר אשת מדינים נשתוה, והעי"ן בו רפויה, כי נמשכה המלה אחרי בנין נפעל.

בנין פָּעַל החזק: "**צָוָה**", "**וְאַתָּה צִוִּיתָה זֹּאת עָשׂוּ**" (בראשית מה יט), "**כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי**" (יחזקאל יב ז), "**אֵת אֲשֶׁר יְצַוֶּה**" (שמות לד לד).

בנין הִפְעַל: "**הָגְלָה**" לזכר, ולנקבה "**הָגְלְתָה**", "**וְהֵצַב גֶּלֶתָה הַעֲלָתָה**" (נחום ב ח), "**הָגְלוּ**", "**הָגְלֵיתָ**", "**הָגְלֵיתִי**", וכאשר תהיה הפ' מאותיות אחה"ע תהפך לחטף קמץ: "**הֶחֱלֵיתִי**" (מ"א כב לד). אית"ן: "**אָגְלָה**", "**יָגְלָה**", "**תָּגְלָה**", "**נָגְלָה**", דינם אֲהָגְלָה, יְהָגְלָה, תְּהָגְלָה, נְהָגְלָה.

בנין מֻרְבָּע. נמצא בחלק זה מלה אחת: "**וַעֲתוּדוֹתַיהֶם שׁוֹסֵתִי**" (ישעיהו י יג), שלא נוכל לדון אותו לבנין אחר, שאם היה מן הקל היה שָׁסִיתִי כמו "**עָשִׂיתִי**", ואם מהחזק

היה שִׂסֵּיתִי כמו "**כִּסִּיתִי**", ואם מההפעיל היה הִשְׂסֵיתִי כמו "**הִרְבֵּיתִי**", ואם מהנפעל היה נִשְׂסֵיתִי כמו "**נִבְנֵיתִי**", ואם מההתפעל היה הִשְׂתַּסֵּיתִי כמו "**הִשְׂתַּחֲוֵיתִי**", ואם מן פֻּעַל ומן הָפעל שלא נזכר פועלם היה שֻׂסֵּיתִי כמו "**צֻוֵּיתִי**" או הָשְׂסֵיתִי כמו "**הָפְנֵיתִי**", "**הָרְאֵיתִי**". על כן נדינהו בבנין מרבע, והיה דינו שׂוֹסַיְתִי, כמו "**כּוֹנַנְתִּי**", אך נעלמה הל' בו כדרך מחלי הל', ונחלמה הפ' כדרך כל בנין מרבע שהם חלומי הפ' ואין זר אתם, ויהיה כל בנינו כאשר הקדמנו במלת "**כּוֹנַנְתִּי**".

חלק שביעי

במחלי הקצות. "**יָרָה בַּיָּם**" (שמות טו ד) מבנין קל, "**אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ**" (בראשית לא נא), ולנסתרת "**יָרָתָה**", "**יָרַת**" כמו "**עָשָׂת**", "**יָרוּ**". והפועל: "**אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹרֶה**" (ראה ש"א כ לו), "**יוֹרֶה**", "**יוֹרִים**", "**יורות**", ודינם בתשלומים: "**יוֹרָיָה**", "**יוֹרִיִּים**", "**יוֹרִיּוֹת**", כמו "**יֹרְדָה מַּיִם**" (איכה א טז), "**יוֹרְדִים**", "**יוֹרְדוֹת**". והפעול: "**יָרוּי**", "**יְרוּיָה**", "**יְרוּיִים**", "**יְרוּיוֹת**", בשקל "**עָשׂוּי**", "**עֲשׂוּיָה**", "**עֲשׂוּיִים**", "**עֲשׂוּיוֹת**". והצווי: "**יְרֵה**", "**יְרִי**", "**יְרוּ**", "**יְרֶינָה**", במשקל "**עֲשֵׂה**", "**עֲשִׂי**", "**עֲשׂוּ**", "**עֲשֶׂינָה**". ובא ממנו "**יָרֹה וַיּוֹר**" (מ"ב יג יז), "**יָרֹה**" צווי הוא ומן הקל, "**וַיּוֹר**" כמו וַיּוֹרֶה, והוא מן הפעיל, כמו הוֹרָה, כי אם היה מהקל היה יָרֵה וַיֹּר, בשקל "**וַיַּיִּף בְּגָדְלוֹ**" (יחזקאל לא ז עי"ש), "**וַיֹּז מִדָּמָהּ**" (מ"ב ט לג). וכאשר יהיה הצווי מבעלי הא' יאמר "**יְרֵא אֶת יְיָ בְּנִי וָמֶלֶךְ**" (משלי כד כא), בשקל "**קְרָא אֵלַי**" (ירמיהו לג ג), "**מְצָא נָא אֶת הַחִצִּים**" (ש"א כ לו). והמקור: "**יָרֹה יְיֵרֶה**" (שמות יט יג), או יְרוֹת בשקל קְנוֹת, "**לְירוֹת בַּמִּסְתָּרִים**" (תהלים סד ה) בהסתרת הי' שהיא פ' הפעל, כי כן דרך הי' עם אותיות בכל"ם כשהי' שבאית קודם, כמו "**יְשׁוּעָה**" – "**וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה**" (שמות טו ב) וחבריו, "**אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן**" (קהלת ה יא), "**לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ**" (ישעיהו נא טז). אית"ן מבנין שהקדמנו: "**אֵירֶה**", "**יֵירֶה**", "**תֵּירֶה**", "**נֵירֶה**", בשקל "**אֶבְנֶה**", "**יִבְנֶה**", "**תִּבְנֶה**", "**נִבְנֶה**". אך הי' נחה נעלמת. ומבעלי הא': "**אֵירָא**", "**יִרָא**", "**תִּירָא**", "**נִירָא**", בקמץ, כמו "**אֶמְצָא**", "**יִקָּרֵא**". וכן במחלי הקצות: "**יָנָה**", "**יָנָתָה**", "**יָנוּ**". הפועל "**יוֹנֶה**", "**מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה**" (ירמיהו מו טז) לנקבה, "**יוֹנִים**", "**יוֹנוֹת**". והפעול: "**יָנוּי**", "**יְנוּיָה**", "**יְנוּיִים**", "**יְנוּיוֹת**". אית"ן: "**אֵינָה**", "**יֵינָה**", "**תֵּינָה**", "**נֵינָה**", ומהם "**אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד**" (תהלים עד ח) – נִינָה אותם, ומשקלו "**וַנִּירֵם אָבַד חָשְׁבּוֹן**" (במדבר כא ל) – ונירה אותם. וכמוהם "**וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב**" (ישעיהו כח יז), והאית"ן ממנו: "**אִיעֶה**", "**יִיעֶה**", "**תִּיעֶה**", "**נִיעֶה**".

בנין פֹּעֵל החזק: יְדֵה, יְדֵתָה, "**יַדּוּ גוֹרָל**" (יואל ד ג). הפועל: מְיֻדֶּה, מְיֻדָּה, מְיֻדִּים, מְיֻדּוֹת. הפעול: מְיֻדֶּה, מְיֻדָּה, מְיֻדִּים, מְיֻדּוֹת. הצווי: "**יַדֵּה**", "**יַדִּי**", "**יַדּוּ**", "**יְדֶינָה**". המקור: "**יַדֵּה**",

כמו הצווי, או "**יַדּוֹת**" – "**לְיַדּוֹת אֶת קַרְנוֹת הַגּוֹיִם**" (זכריה ב ד). וא"ר יהודה בן חיוג (אותיות הנוח מאמר ג ערך ידה) כי "**וַיַּדּוּ אֶבֶן בִּי**" (איכה ג נג) מבנין זה ומשרש זה ומענין זה, והיה דינו וַיָּדּוּ, ולפי שהוכבדו שני יו"דין לומר הראשונה בשבא נעה והשנית נעה בפתח, הבליעו י' האית"ן בי' השרש ואמרו "**וַיַּדּוּ**". וכן אמר (מאמר א ערך יבש) "**גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ**" (נחום א ד) כי דינו וַיְיַבְּשֵׁהוּ. ואני אמרתי כי "**וַיַּדּוּ אֶבֶן בִּי**" מן הִדָּה, כמו "**וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו וְאֶת כָּל עַמּוֹ**" (במדבר כא לה) מן הִכָּה, וכמו "**וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט**" (ש"א ח ג) מן הִטָּה. וכן אמרתי במלת "**וַיַּבְּשֵׁהוּ**" דינו וַיַּבִּישֵׁהוּ, וחסרו י' המשך והבליעו הי' שהיא הפ' בע'.

בנין הפעיל: "**הוֹדָה**", "**הוֹדָתָה**", "**הוֹדוּ**", "**הוֹנָה**", "**הוֹנָתָה**", "**הוֹנוּ**", כמו "**וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ**" (יחזקאל כב כט). והפועל: "**מוֹנָה**", "**מוֹנָה**", "**מוֹנִים**", "**מוֹנוֹת**", כמו "**וּמוֹנָה וְעֹזֵב יְרֵחָם**" (משלי כח יג), "**מוֹרֶה שֶׁקֶר**" (ישעיהו ט יד), "**וְהַאֲכַלְתִּי אֶת מוֹנַיִךְ אֶת בְּשָׂרָם**" (ישעיהו מט כו), מענין "**וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ**" (ויקרא כה יז). והצווי: "**הוֹדֶה**", "**הוֹדִי**", "**הוֹדוּ**", "**הוֹדֶינָה**", "**הוֹנֶה**", "**הוֹנִי**", "**הוֹנוּ**", "**הוֹנֶינָה**". והמקור: "**הוֹדֶה**", או "**הוֹדוֹת**" בשקל "**הֹרוֹ וְהוֹנוֹ**" (ישעיהו נט יג). אית"ן: "**אוֹדֶה**", "**יוֹדֶה**", "**תּוֹדֶה**", "**נוֹדֶה**". ובחסרון הל': "**אוֹד**", "**יוֹד**", "**אוֹן**", "**יוֹן**", כמו "**יֶרַח וְיוֹר**" (מ"ב יג יז). האית"ן ממנו: "**אוֹר**", "**יוֹר**". ומענין זה "**מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה**" (איוב לו כב), הן ה' ישגיב בכח מי כמהו מורה, פירושו: כאשר ירצה הקב"ה להעלות בני האדם משגיבם בכחו, ומי כמוהו משליך ומשפיל כאשר ירצה להשליכם ולהשפילם. וכמוהו "**הֹרֵנִי לַחֹמֶר**" (איוב ל יט). ומשורש זה "**וְשַׂמְתִּיהָ בְּיַד מוֹנַיִךְ**" (ישעיהו נא כג), מן "**אֲשֶׁר הוֹנָה יָיִ**" (איכה א יב).

בנין נפעל: "**נוֹנָה**", "**נוֹנֶה**", "**בְּתוּלֹתֶיהָ נוּגוֹת**" (איכה א ד), "**נוּגֵי מִמּוֹעֵד**" (צפניה ג יח), והם חסרי הל'. והצווי: "**הִוָּנֵה**", "**הִוָּנִי**", "**הִוָּנוּ**", "**הִוָּנֶינָה**", כולם דגושי ו' שהיא הפ' וקמוצים, והדגשות לנ' נפעל, כמו "**אַחֲרֵי הִוָּדְעִי סָפַקְתִּי עַל יָרֵךְ**" (ירמיהו לא יח). מקור: "**הִוָּנֵה**" או "**הִוָּנוֹת**". אית"ן: "**אֶוָּנֵה**", "**יִוָּנֵה**", "**תִּוָּנֶה**", "**נִוָּנֶה**". ומבעלי הא': "**לְמַעַן תִּוָּרֵא**" (תהלים קל ד), "**אִוָּרֵא**", "**יִוָּרֵא**", "**נִוָּרֵא**".

בנין התפעל: "**הִתְוַדֶּה**" – "**וְהִתְוַדֶּה אֲשֶׁר חָטָא**" (ויקרא ה ה) לזכר, ולנקבה "**הִתְוַדְּתָה**", "**וְהִתְוַדּוּ אֶת עֲוֹנָם**" (ויקרא כו מ). הפועל: "**מִתְוַדֶּה**", "**מִתְוַדֶּה**", "**מִתְוַדִּים**", "**מִתְוַדּוֹת**". הצווי: "**הִתְוַדֶּה**", "**הִתְוַדִּי**", "**הִתְוַדּוּ**", "**הִתְוַדֶּינָה**". המקור: "**הִתְוַדּוֹת**". אית"ן: "**אֶתְוַדֶּה**", "**יִתְוַדֶּה**", "**תִּתְוַדֶּה**", "**נִתְוַדֶּה**".

חלק שמיני

בבעלי הכפל. "**וְשָׁלַל שְׁלָלֹה וּבָזַז בִּזָּה**" (יחזקאל כט יט), דגושה הז' בעבור ז' אחרת שהיא אות הכפל, ומשקלו "**כִּי הָיְתָה סְבָּה**" (מ"א יב טו), "(**ותעבר**) [**וַיַּעֲבֹר**] **הָרִנָּה**" (מ"א כב לו), "**אִישׁ מְדָה**" (דה"א יא כג). הפועל: "**סוֹבֵב**", "**סוֹבְבֶת**", "**סוֹבְבִים**", "**סוֹבְבוֹת**". הפעול: "**סָבוּב**", "**סָבוּבָה**", "**סְבוּבִים**", "**סְבוּבוֹת**". הצווי: "**סָבֹב**", "**סְבִי**", "**סְבוּ**", "**סְבֹבְנָה**", הפ"אין בחירק, זולת "**סָבֵב**" הפ' בשבא, אך במוכרת "**סְבֵבוּ**", כמו "**עִמְדוּ עֲמֹדוּ**" (נחום ב ט). והמקור "**סָבוֹב**", כמו "**זָכוֹר**", "**שָׁמוֹר**". אית"ן: "**אֶסְבֹּב**", "**יִסְבֹּב**", "**תִּסְבֹּב**", "**נִסְבֹּב**". ורֹב בנין זה בא בחסרון אות הכפל, כמו "**אִם תֵּם הַכֶּסֶף**" (בראשית מז יח) במקום תָּמַם, וכן "**סַב**" במקום סָבַב, ולנקבה "**תַּמָּה**", "**סַבָּה**" מלעיל, כמו "**קָמָה אֲלֻמָּתִי**" (בראשית לז ז), "**שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ**" (רות א טו). ולרבים ולרבות: "**סַבּוּ**", "**תַּמּוּ נִכְרָתוּ**" (יהושע ג טז), "**בָּזְזָנוּ לָנוּ**" (דברים ב לה), פָּעֲלנוּ, זה בשלמים, ובחסרים: "**בַּזּוֹנוּ לָנוּ**" (דברים ג ז) בדגשות הז', "**בַּזּוֹתִי**" בשקל "**דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ**" (תהלים קטז ו), "**הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם**" (יהושע ה ט), "**הֵן קַלּוֹתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ**" (איוב מ ד), "**וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת לִבִּי**" (קהלת ב כ). ויש מהם מלרע: "**זַמֹּתִי בַּל יַעֲבָר פִּי**" (תהלים יז ג), "**חַמּוֹתִי רָאִיתִי אוּר**" (ישעיהו מד טז), "**וְחַקּוֹתָ עָלֶיהָ עִיר**" (יחזקאל ד א). והפועל ושם התואר: "**סָב**" כמו "**תָּם וְיָשָׁר**" (איוב א א), לרבים "**תַּמִּים עַל רֹאשׁוֹ**" (שמות כו כד), לנקבה "**תַּמָּה**", כמו "**בִּכְרָה קַלָּה**" (ירמיהו ב כג), "**תַּמּוֹת**". והצווי: "**סֹב דְּמֵה לְךָ דוֹדִי**" (שה"ש ב יז) לזכר, ולנקבה "**קְחִי כְּנוֹר סֹבִּי עִיר**" (ישעיהו כג טז), ולרבים "**סֹבּוּ צִיּוֹן**" (תהלים מח יג), ולרבות "**סֹבְנָה**" בשקל "**שֹׁבְנָה** (**לכנה**) **אִשָּׁה לְבֵית אִמָּהּ**" (רות א ח). והמקור: "**רַב לָכֶם סֹב אֶת הָהָר הַזֶּה**" (דברים ב ג), כמו הצווי. אית"ן: "**אֶסֹּב**", "**יִסֹּב**", "**תִּסֹּב**", "**נִסֹּב**". ודע כי אין בין מחלי הע' ובעלי הכפל כי אם הדגש והחולם: "**קוּמִי לֵכִי**" (ש"ב יג טו) בשורק ורפי, "**סֹבִּי עִיר**" בחולם ודגש; אית"ן: "**יְסֹבּוּ**" בחולם ודגש, "**יָקוּמוּ**" בשורק ורפי, "**אֶסֹּב**" בחולם ודגש, "**אָקוּם**" בשורק ורפי. ובתוכם יתערב זר מבעלי הכפל: "**יָשׁוּד צָהֳרַיִם**" (תהלים צא ו), "**וְלָבוּר אֶת כָּל זֶה**" (קהלת ט א), בשורק ורפי. וכן ממחלי הע': "**יָשֹׁב אַפּוֹ וּתְנַחֲמֵנִי**" (ישעיהו יב א) בחולם ורפי.

בנין פֹּעֶל החזק: "**סִבֵּב**", "**גִּדֵּל**", כמו "**שִׁבֵּר**", כלו שלאנן ושלו כשלמים נשלם זה הבנין וכל הענין.

בנין הִפְעִיל: "**וְהֵסֵב לֵב מֶלֶךְ אַשּׁוּר עֲלֵיהֶם**" (עזרא ו כב), "**הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן**" (ישעיהו ח כג), "**הֵדַק לְעָפָר**" (מ"ב כג טו), וזה בחסרים; ובשלמים: הִסְבִּיב, הִקְלִיל, הִדְקִיק. ולנקבה "**הֵסַבָּה**" בצרי או "**הֵסַבָּה**" בפתח, כמו "**אַחֲרֵי הֵסַבּוּ אֹתוֹ**" (ש"א ה ט). והפועל:

"מַסֵּב", "מֵקֵל"; ולנקבה "**מְסִבָּה**", "**מְקֵלָה**", בשקל השם "**מְגִלָּה**"; "**מְסִבִּים**", "**מְקֵלִים**", "**מְסִבּוֹת**", "**מְקֵלוֹת**". ויש "**מְסִבּוֹת**" שם: "**וְהוּא מְסִבּוֹת מִתְהַפֵּךְ**" (איוב לז יב). והפעול: "**מוּסָב**", "**מוּסָבָה**", "**מוּסַבִּים**", "**מוּסַבּוֹת שֵׁם וְאֶת שֹׁבְמָה**" (במדבר לב לח). ויש הפרש עוד בין מחלי הע' ובין פעלי הכפל כאשר עבר וכן בעתיד – הצרי והחירק: "**יָסֵבּוּ**" בצרי מבעלי הכפל, "**יָקִימוּ**", "**יָשִׁיבוּ**" בחירק ממחלי הע', הֵסֵבּוּ עבר בצרי, "**הֵקִימוּ**", "**הֵשִׁיבוּ**" בחירק. ויש מלות במחלי הע' שיצאו ממלות הדבק, ואני רוצה להזכירם בכאן כדי להועילך, כי נסתרו מעיני הרבה מהמפרשים. "**וַתְּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה**" (דברים א מא) מלשון "**הֵן לַייְ אֱלֹהֶיךָ**" (דברים י יד), "**הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**" (במדבר לא טז), וכמהו "**הִנֵּה**", דגשותו בעבור חסרון י', ובמלת הֵן יש צרי להביא נח, אמר להם משה "**וַתְּהִינוּ**" – אמרתם "**הֲנֵנוּ וְעָלִינוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְיָ**" (במדבר יד מ). וכן מצאנו פְּעֻלָה ממלת "**פֶּן**": "**נָשָׁאתִי אֵמֶיךָ אָפוּנָה**" (תהלים פח טז), אמר כי בכל עניני ועסקי הייתי מתירא פן יגרום החטא, והייתי אומר 'פן, פן' בכל שעה, לא אשען בזכותי פן יגרום עלי החטא מקרה ופגע. ומה שאנו אומרים בהגדה של פסח "**כֻּלָּנוּ מְסֻבִּים**", אין אני יודע איך יתכן דבר זה מבעלי הכפל מלשון סָבַב, כי אם היה מבנין קל היה אומר סְבוּבִים בשקל פעולים, ומן החזק מְסֻבָּבִים, ומן הפעיל מוּסְבִּין כמו "**מוּסַבּוֹת שֵׁם**" (במדבר לב לח); ואם מלשון מֻסָּב שהוא הפועל, לא יתכן מְסֻבִּים בשורק כי אם מְסֻבִּים בחירק, כמו מן מֻקָּל – "**מְקֻלִּים**". כי לא נאמר בשקל מְסֻבִּים כי אם ממחלי הל' מבנין פֻּעַל החזק: "**מְצֻוִּים**", "**מְעֻנֶּה**", "**מְעֻנִּים**", "**מְגֻלֶּה**", "**מְגֻלִּים**", "**מְכֻסֶּה**", "**מְכֻסִּים**". ושמא היה דעתם כולנו מוּסַבִּים, וטעו המעתיקים לכתוב וכתבו מְסוּבִּים, ואשר באו בעקבותיהם לא נתנו את לבם לחקור ולדרוש דרך האמת אם הלשון מבעלי הכפל אם בפועלים או בפעולים, כי הפועלים "**מְסֻבִּים**" הס' בחירק והפעולים "**מוּסַבִּים**". ואם לא היה דעתם לאמר מבעלי הכפל, הרי לא נמצא בלשון המקרא ולא בלשון התלמוד "**סְבָּה**" עבר בשקל "**גְּלָה**", "**כְּסָה**", "**צְוָה**", שהם לשון עבר מבנין חזק, עד שיאמר ממנו "**מְסֻבִּים**" כמו "**מְצֻוִּים**", "**מְכֻסִּים**", "**מְעֻנִּים**". ויש מלה אחת מבעלי הכפל בחירק במקום צרי, כי בהרבה מקומות החירק והצרי שוים, כמו "**יָקִים**" – "**יָקֵם**", "**יָשִׁיב**" – "**יָשֵׁב**", "**יָסִיר**" – "**יָסֵר**", "**אַךְ מַסִּיךְ הוּא אֶת רַגְלָיו**" (שופטים ג כד), כמו "**מֵסַךְ**" בצרי שהוא הפועל, כי הצרי יורה על בעלי הכפל, והחירק לא יורה עליהם בפועל, ומלת "**מַסִּיךְ**" כמו "**מֵסַךְ**", ולשונו מלשון סְכוּךְ וסכך, שהוא לשון צניעות, כמו שאמר "**וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת רַגְלָיו**" (ש"א כד ג), בשקל "**לְהָסֵב** (**את המלוכה**)" (דה"א יב כד) מלשון סָבַב. ואם נאמר כי דינו של "**מַסִּיךְ**" היה כן בחירק, אז נדון אותו מלשון סיכה ומשיחה מן "**אָסוּךְ שָׁמֶן**" (מ"ב ד ב), "**וְסוּךְ לֹא**

סָכְתִּי" (דניאל י ג), "**וַיִּסַּךְ** (דוד)" (ש"ב יב כ), "**וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ**" (רות ג ג). והמפרש "**וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי**" (תהלים ב ו) מהם טועה, כי איננו כן אלא לשון שררה ומלכות מן "**נְסִיכֵי** (**מואב**) [**סִיחוֹן**]" (יהושע יג כא), "**וּשְׁמֹנָה נְסִיכֵי אָדָם**" (מיכה ה ד). והצווי מבנין זה שהקדמנו: "**הָסֵב**", "**הָסֵבּוּ**", "**הָסֵבִי עֵינַיִךְ**" (שה"ש ו ה), "**הֲסִבֵּינָה**", הפ' בחירק והע' דגושה ובצרי. והמקור "**הָסֵב**" כמו הצווי. אית'ן: "**אַסֵּב**", "**יַסֵּב**", "**תַּסֵּב**", "**נַסֵּב**", הס' בכולם בדגש. ואותיות אית"ן קמוצות, או פתוחות והפ' דגושה, כמו "**וַיַּסֵּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם**" (שמות יג יח). ויתכן שנאמר כי "**וַיַּסֵּב אֱלֹהִים**" ממחסרי הנ' ששרשו נָסַב, כי הרבה מלות נשתוו בענין ומקצתם מבעלי הכפל ומקצתם מחסרי הנ', כאשר פירשנו במה שקדם. ומבנין זה "**וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן**" (בראשית כט י), "**וַיָּדֶךְ לְעָפָר**" (מ"ב כג ו), "**וַיֵּרֶד עַל הַכְּרוּבִים**" (מ"א ו לב) – שרשו רָדַד וענינו בענין וירַקע, כי כן תרגומו של "**וַיְרַקְּעוּ אֶת פַּחֵי הַזָּהָב**" (שמות לט ג) – "**וְרַדִּידוּ יָת טַסֵּי**". וכולם מן "**הֵסֵב**", "**הֵגֵל**", "**הֵרֵד**", "**הֵדַק**", ובתשלומם יאמר הֵרְדִּיד, וכן כולם.

בנין נִפְעַל: "**וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל**" (במדבר לד ד), ויורה עליו "**וְנָסְבוּ בָתֵּיהֶם לַאֲחֵרִים**" (ירמיהו ו יב) בשקל "**וְנָשְׁמוּ דַּרְכֵיכֶם**" (ויקרא כו כב), "**וְנָדְמוּ נְאוֹת הַשָּׁלוֹם**" (ירמיהו כה לז); ואלו היה מן נָסַב היה "**וְנָסְבוּ**" בלא דגש, כמו "**וְנָפְלוּ**". אך "**וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל** (**זפרנה**)" (במדבר לד ד) יתכן משרש נָסַב כמו "**וְתָאַר**", "**וְיָצָא**". ודע כי בבנין זה בלשון עבר ג' גזרות: קמץ וצרי וחולם, קמץ: "**נָסַב**", "**נָשַׁם**", "**נָדַם**", "**נָסַבּוּ**", "**נָשַׁמּוּ**", "**נָדַמּוּ**", ודע כי אין לעולם אחרי קמץ דגש. ואם תאמר הרי "**נָשַׁמּוּ**", "**נָסַבּוּ**", "**נָדַמּוּ**", "**לָמָּה**", "**שָׁמָּה**", "**יָמָּה**", כולם קמוצים ודגש אחריהם, אין זה אחרי הקמץ, כי הטעם באות שבה הקמץ וכבר נפסק. אך אם היה טעמם מלרע, כמו שָׁמָּה, יָמָּה, לָמָּה, אז היו רפויים, וכן כל "**לָמָּה**" שבמקרא, כאשר הוא מלעיל יהיה דגוש וכאשר הוא מלרע יהיה רפה, ושניהם קמוצים, ולא יתכן שיהיה מלרע וקמץ ודגש. הצרי: "**נָמַס** (**לבי**) **בְּתוֹךְ מֵעָי**" (תהלים כב טו), "**נָקֵל לַצֵּל לְנִטּוֹת עֶשֶׂר מַעֲלוֹת**" (מ"ב כ י). החולם: "**וְנָגֹלּוּ כַּסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם**" (ישעיהו לד ד). ושלש גזרות אלו כנגד ג' גזרות שזכרנו בבנין קל בשלמים וכן במחלי הע' בשעבר. ודין כולם נְסֹבַב, נָקֹלַל, נָגֹלַל, נְסֹבְּבוּ, נְקֹלְלוּ, נְגֹלְלוּ. וכן "**וְנָמַקּוּ כָּל צְבָא הַשָּׁמָיִם**" (ישעיהו לד ד), "**וְהָאָרֶץ נָשַׁמָּה אַחֲרֵיהֶם**" (זכריה ז יד), "**וְנָדְמוּ נְאוֹת הַשָּׁלוֹם**" (ירמיהו כה לז), דינם וְנִמְקְקוּ, נִשְׁמְמָה, וְנִדְמְמוּ. והצווי: "**הִסַּבּוּ**", "**הִדַּמּוּ**", "**הִמַּקּוּ**", או "**הִסֹּבּוּ**", "**הִדֹּמּוּ**", "**הִמֹּקוּ**", בחולם בשקל "**הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ הָעֲדָה**" (במדבר יז י), הה' בצרי בעבור שהר' אינה מקבלת דגש. והמקור: "**הָבוֹז תָּבוּז** (**הארץ**)" (ישעיהו כד ג), "**הָבוֹק תָּבוֹק הָאָרֶץ**" (שם), שהם מן בָּזַז, בָּקַק, ובהשלמם הָבָזֵז תָּבוּז, וכן הָבָקֵק תָּבוֹק,

או הִבָּזֵז, הִבָּקֵק, בשקל "**הִנָּתֵן תִּנָּתֵן הָעִיר**" (ירמיהו לח ג). והאית"ן בשני דרכים: "**אָסַב**", "**יִסּוֹב כָּל הָאָרֶץ**" (זכריה יד י), או "**אִסַּב**", "**יִסַּב**", בפתח ובדגשות הס', בשקל "**וַיִּשַּׁח (רום אנשים)**" (ישעיהו ב ט), "**אֲשֶׁר לֹא יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר**" (הושע ב א), ששרשם שָׁחַח, מָדַד, "**אִם יִמַּדּוּ שָׁמַיִם (ממעל)**" (ירמיהו לא לז), "**וְיִשַּׁחוּ כָּל בְּנוֹת הַשִּׁיר**" (קהלת יב ד), לולי הח' היה דגוש. וכן "**יִדַּל כְּבוֹד יַעֲקֹב**" (ישעיהו יז ד), "**יִמַּךְ הַמְקֻרֶה**" (קהלת י יח), דינם יִדֵּל, יִמֵּךְ, או יִנְדֵּל, יִנְמֵךְ.

בנין התפעל: "**הִתְפַּלַּלְתִּי**", "**הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַיִךְ דֶּרֶךְ אַרְצָם**" (מ"א ח מח) רפוי העי"ן אשר לא כדת, אך בעלי הכפל דינם כך במלת "**הִתְפַּלְּלוּ**" והדומים לו כאשר תהיה ה' מעמדת במתג ואות הכפל הראשונה בשבא ובפתח, כמו התבה שזכרנו. הצווי: "**הִתְפַּלֵּל**", "**הִתְפַּלְּלִי**", "**הִתְפַּלְּלוּ**", "**הִתְפַּלְּלָנָה**". המקור כמו הצווי: "**לְהִתְפַּלֵּל אֵלַיִךְ**" (ש"ב ז כז). אית"ן: "**אֶתְפַּלֵּל**", "**יִתְפַּלֵּל**", "**תִּתְפַּלֵּל**", "**נִתְפַּלֵּל**", "**יִתְפַּלְּלוּ**", "**תִּתְפַּלֵּלְנָה**". ויש מלה מורכבת מבנין התפעל ומבנין מרבע: "**מִתְגֹּלֵל בַּדָּם**" (ש"ב כ יב), "**בָּעֲמִים הוּא יִתְבּוֹלָל**" (הושע ז ח), "**עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי**" (שמות ט יז). והמקור: "**לְהִתְעוֹלֵל עֲלוֹת**" (תהלים קמא ד), "**לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ**" (בראשית מג יח).

בנין פָּעַל: "**קַלַּל**", "**קַלְלָה**", "**קִלְלוּ**". האית"ן: "**אֲקַלֵּל**", "**יְקַלֵּל**", "**תְּקַלֵּל חֶלְקָתָם**" דאיוב (כד יח), "**וּבְתוֹלֹתָיו לֹא הוּלָלוּ**" (תהלים עח סג), "**הָעִיר הַהֹלָלָה**" (יחזקאל כו יז) – הה' במקום 'אשר', ופתרונו 'אשר הללה', כה' "**הֶהָלְכוּא אִתּוֹ**" דיהושע (י כד), "**אֶת הַשּׁוֹק וְהָעֲלֻיָּה**" דשמואל (ש"א ט כד), "**הַהֹשִׁיב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת**" דעזרא (י יד), שהם במקום 'אשר'.

בנין הֻפְעַל: "**הֻסַּב**", "**הֻסַּבָּה**", "**הֻסַּבּוּ**", דינם הֻסְבַּב, הֻסְבְּבָה, הֻסְבְּבוּ, כמו "**הֻשְׁלַךְ**", "**הֻשְׁלְכָה**", "**הֻשְׁלְכוּ**". אית"ן: "**אֻסַּב**", "**יֻסַּב**", כמו "**עַל כַּמֹּן יוּסָּב**" (ישעיהו כח כז), דגשות הס' בעבור ו' המשך, ודינו יֻסְבַּב, כמו יֻשְׁלַךְ.

בנין מרבע: "**סוֹבֵב**", "**סוֹבְבָה**", "**סוֹבְבוּ**". והפועל: "**מְסוֹבֵב**", "**מְסוֹבֶבֶת**", "**מְסוֹבְבִים**", "**מְסוֹבְבוֹת**". והפעול: "**מְסוֹבָב**", "**מְסוֹבָבָה**", "**מְסוֹבָבִים**", "**מְסוֹבָבוֹת**", כל הפעולים והפעולות בקמץ, והפועלים והפועלות בשוא. והצווי: "**סוֹבֵב**" בשקל "**כּוֹנֵן**", "**סוֹבֵב**" צווי ועבר אחדים הם, "**סוֹבְבִי**", "**סוֹבְבָנָה**". והמקור: "**סוֹבֵב יְסוֹבֵב**". אית"ן: "**אֲסוֹבֵב**", "**יְסוֹבֵב**", "**תְּסוֹבֵב**", "**נְסוֹבֵב**", "**יְסוֹבְבָה עַל חוֹמֹתֶיהָ**" (תהלים נה יא), "**תְּסוֹבְבוּ**", לעולם בנין זה חָלוּם. וכן מה שבא ממנו שלא נזכר שם פועלו, כמו דנחום האלקושי "**שָׂמֵשׂ זָרְחָה וְנוֹדַד**" (ג יז), ולרבים "**נוֹדְדוּ**" כמו "**כּוֹנְנוּ**", ובמוכרת "**נוֹדְדוּ**" כמו "**בְּיוֹם הִבָּרַאֲךְ כּוֹנָנוּ**" (יחזקאל כח יג).

קְרָא וּשְׁנֵה וְשַׁלֵּשׁ סִפְרְךָ זֶה / וְרַבֵּעַ וְחַמֵּשׁ בּוֹ וְשַׁשֵּׁה
וְיַגַּע אֶת בְּשָׂרְךָ וְתוֹעִיל / וְאַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ וְיִקְשֶׁה
וְשִׁימֵהוּ כְּחוֹתָם עַל לְבָבְךָ / וְלֹא תִשְׁכַּח דְּבַר סוֹדוֹ וְתִנְשֶׁה
וּבִמְצוּלוֹת תְּבוּן תָּבֹא, וְלִשְׁמֵי / יְקָר תִּמְשֹׁךְ לְךָ מִשָּׁם וְתִמְשֶׁה
וְיוֹם וָלַיִל תְּהִי הוֹגֶה סְתָרָיו / בְּשִׂמְחַת לֵב וְאַל תִּדֹּם וְתֶחְשֶׁה
וְאָז תְּבִין יְסוֹד עִבְרִי כְּדָתוֹ / אֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהֵינוּ לְמֹשֶׁה

נספח א

שלשה בתי שיר על נקוד הצווי עם פירושם
בְּצַוּוֹתְךָ בְּעִי"ן פָּעַל בְּפָתַח / חֶרֶק פִּיהוּ בְּהוֹסֵף הֵ"י בְּסוֹפוֹ
וְאִם תַּחְלֹם בְּחֶסְרוֹן הֵ"י לְצַוּוֹת / זְכֹר בְּהֵ"י לְקָמְצוֹ אַף לְחָטְפוֹ
קְרַב וּמְכֹר עֲרֹךְ וּנְטֹר [צ"ל וּנְצֹר] אֱסֹף שִׂים / לְנָכְרִים נַחֲשֹׁב אֵיפֹה וְאֵיפֹה
אלו החרוזות יסוד הר"ר יוסף קמחי.
וזה פתרונם: זה הכלל, כשתעשה צווי מן הפעלים שעי"ן פעל שלהם נקודה בפתח, כגון שְׁמַע, שְׁלַח, שְׁכַב, כשתטיל ה"י בסוף הצווי אז תנקד פ"א הפעל בחירק, כמו שִׁלְחָה, שִׁמְעָה, שִׁכְבָה. ואם עי"ן הפעל נקודה בחולם בחסרון הה', כגון שְׁמֹר, שְׁפֹט ודומיהם, כשתטיל ה"י בסוף הצווי פ"א הפעל בחטף קמץ, כגון שָׁמְרָה, שָׁפְטָה. בר מן ה': קְרַב וּמְכֹר נְצֹר וַעֲרֹךְ, אֱסֹף, מתנכרים הם מן האחרים, כלומר קְרַב נקוד עי"ן הפעל [פתח], ועי"ן הפעל מן קְרַב זהו רי"ש, והיה לו לומר בתוספת הה' קִרְבָה, ומצינו "**קָרְבָה אֶל נַפְשִׁי גְּאָלָהּ**" (תהלים סט יט), והוא מן המתנכרים. מְכֹר גם הוא מתנכר, שעי"ן הפעל שלו בחולם, ובתוספת הה"א היה לו להנקד פ"א הפעל בחטף קמץ ולומר מָכְרָה כמו שָׁמְרָה, וגם בתוספת הה' מצינו אותו בחירק: "**מִכְרָה כַּיּוֹם**" (בראשית כה לא), כי הוא מן המתנכרים. וכן עֲרֹךְ בתוספת ה"א היה לו לינקד בחטף קמץ, והיא נקודה בצרי: "**עָרְכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה**" (איוב לג ה). ונְצֹר כמו כן היה לו לינקד בחטף קמץ – נָצְרָה כמו שָׁפְטָה, וקרא כתיב "**אָסְפָה לִּי**" (במדבר יא טז), והצרי דומה לחירק, כי הצרי ממשקל כבד כמו החירק. ועל זה יסד הר"ר יוסף קמחי אביר הַדָּוְקנים אלו שלשה הבתים.

נספח ב

[שער חלוף האותיות]

חלוף אחה"ע: האמון – ההמון; אגאלתי – הגאלתי; אשתללו – השתללו; אתחבר – התחבר; [נעתם – נחתם]; הוברי – חוברי; מתאב – מתעב; עד ימלה – ימלא; פדעהו – פדאהו; הינהק – הינאק; ויעפילו – ויאפילו.

חלוף גיכ"ק: דברי כוש – קיש; מטכסין – מטקסין; כביר – גביר; סוגה בשושנים – סוכה; תקן – תכן; סכר – סגר.

חלוף זסשר"ץ: יעלוץ – יעלוס; צעקה – זעקה; יזורבו – יצורבו; בשצף – ששזפתני; בשורי מהם – בסורי; השירו ולא ידעתי [– הסירו; לדברי מי שאמר שְׁפִדָנָה – סְפִדָנָה]; המשור – המסור; [ואל יתעל בשריונו – מרקו הרמחים לבשו הסריונים – צדקה כשריון;] שׂר – סר; ספון – צפון לצדיק (נ"א: וספוני – יצפון לישרים).

חלוף ר"ל: [לפעמים] ארמנותיו – אלמנותיו; נמרצו – נמלצו; מזרות – מזלות.

חלוף דטלנ"ת: תעה – טעה; נתשת – נטשת; לשכה – נשכה; לטושה – נטושה; אל – אן; לועז – עם נועז; ישימות – ישימון; גן נעול – גל נעול; נהמא – לחמא; נמס – למס; יעלים – יענים; האבל הגדולה – האבן; שנים – שתים; שני – שתי; יעבטון – יעבתון.

חלוף בומ"ף: מרך – פרך; מרק – פרק; בזר – פזר; ברזל – פרזל; גב – גו; (נ"א: נף); הגלבים – הקלפים; רטפש – רטוב; ערים מצורות ד"ה – בצורות; ארגמן – ארגון; אין כהה מן לא יגהה.

חלוף מ"ן: מסך – נסך, [ממשק – נשקו בר,] נפלאות – מפלאות, נסכה – מסכה [נ"א: נסיבה – מסיבה].

חלוף יהו"א: ימלה – ימלא; יקרחה – יקרחו; שפכה – שפכו; ותקרא מן הקרה; אין לה ולד – ילד; בור – באר – כהקיר ביר; איך – היך [נ"א: איך נפלו גבורים – היך יובל אדני זה בדניאל]; נצתה – נצתו; הלא – הלה; כלו – כלה; קווי – קויי; בכה – בכו; יובל – אובל [נ"א: יובל ישלח שרשיו – נהר אובל]; אחד – יחד; אוי – הוי; אל תמחי, תשי – תמחה, תנשה [חבי – חבה].

חלוף ש"ת: חרושה – חרותה; ותוללינו – ושוללינו.

חלוף ז"ג: לבג – לבז; [גבול – זבול].

עד הַיְסוֹד בה, הבית הראשון בְּיָסְדוֹ, פי' יֹסֶד שלו, מוּסָד מוּסָד, מְמַסָּד עד הטפחות, הַיְסֵד המעלה, שיר יְסוּדָתוֹ, הרי ששה: יְסוֹד, יֹסֶד, מוּסָד, מַסָּד, יסוּד, יְסוּדָה. ולדברי האומר הנני יִסַּד בציון שהוא שם דבר בשקל כְּבָר, אִסָּר, הרי שבעה.